

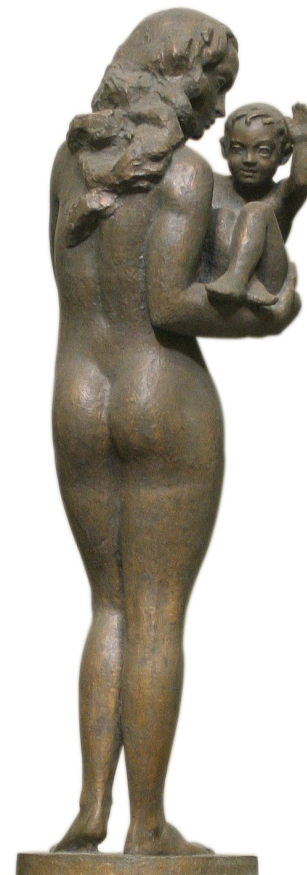
VENÄJÄ 2017:

KOLME SKENAARIOTA

VENÄJÄ 2017: KOLME SKENAARIOTA

TOIMITTAJAT:
Osmo Kuusi
Hanna Smith
Paula Tiihonen

ISBN 978-951-53-2949-3 (sid.)
ISBN 978-951-53-2952-3 (PDF)

Kannen kuva: Wäinö Aaltonen, Tulevaisuus, 1932/1969,
kuvaaja Vesa Lindqvist

Kannen kuva: Wäinö Aaltonen, Tulevaisuus, 1932/1969,
kuvaaja Vesa Lindqvist

VENÄJÄ 2017:

KOLME SKENAARIOTA

Tulevaisuusvaliokunta
Eduskunta
puh. +358 9 4321
fax +358 9 432 2140
tuv@eduskunta.fi
www.eduskunta.fi/TuV

Toimittajat:

Osmo Kuusi
Hanna Smith
Paula Tiihonen

Graafinen suunnittelu:

Ville Korhonen

Painotyö ja sidonta:

Esa Print Oy Lahti
ISBN 978-951-53-2949-3 (sid.)
ISBN 978-951-53-2952-3 (PDF)
1. painos (2007)

SISÄLLYS

LUKIJALLE	7
ESIPUHE	8
TOIMITTAJIEN SANAT	9
I VENÄJÄ-SKENAARIOT	10
1. MIKSI SUOMALAISILLE VENÄJÄN TULEVAISUUDEN POHDINTA ON TÄRKEÄÄ?	10
2. VENÄJÄN SUURET HAASTEET MENNEEN KEHITYKSEN JA NYKYTILAN POHJALTA	10
<i>Valtava Venäjä</i>	10
<i>Politiikka</i>	11
<i>Oikeus</i>	12
<i>Väestökehitys ja terveys</i>	13
<i>Koulutus</i>	14
<i>Talous</i>	15
<i>Ulkopolitiikka ja ulkosuhteet</i>	20
<i>Puolustus</i>	22
3. VENÄJÄN TULEVAN KEHITYKSEN TODENNÄKÖISIÄ PIIRTEITÄ	23
<i>Talouden ja väestön kehitysnäkymiä</i>	23
<i>Terveyden, koulutuksen, maatalouden ja asumisen ohjelmat</i>	24
<i>Puoluekenttä ja poliittinen järjestelmä</i>	27
<i>Asevoimien kehitysnäkymiä</i>	30
4. VENÄJÄN MAHDOLLISUUKSIA	31
<i>Johdanto skenaarioihin</i>	31
<i>Skenaarioiden lyhyet kuvaukset</i>	32
<i>Skenaariot vuoteen 2017 sijoitettuna:</i>	36
<i>Skenaario 1: ENERGIAOSAAMISELLA GLOBAALIKSI VAIKUTTAJAKSI</i>	36
<i>Skenaario 2: MONIPUOLISTUVA MOSAIKKI-VENÄJÄ</i>	38
<i>Skenaario 3: KOVAN VALLAN VENÄJÄ / VAHVOJEN VALLAN VENÄJÄ</i>	41
II ERÄITÄ JOHTOPÄÄTÖKSIÄ JA EHDOTUKSIA SUOMELLE	43
(Tulevaisuusvaliokunnan käsittelemät ehdotukset)	
1. SUOMALAISTEN VENÄJÄ-OSAAMINEN	43
2. YHTEISTYÖ VENÄJÄN VIENTISEKTORIN MONIPUOLISTAMISEKSI	44
3. PK-YRITYSTEN MUKAAN PÄÄSYN TURVAAMINEN	44
4. OSALLISTUMINEN VENÄJÄN TERVEYDEN, KOULUTUKSEN, MAATALOUDEN JA ASUMISEN OHJELMIIN	45
5. LÄHIALUEYHTEISTYÖ JA POHJOINEN ULOTTUVUUS	46
6. LAAJA VENÄJÄ-POLITIikkaOHJELMA	46

III NÄKEMYKSIÄ VENÄJÄ-POLITIIKASTA JA VENÄJÄSTÄ	47
1. VENÄJÄ-POLITIIKAN YLEISISTÄ OPEISTA JA TOIMINTAMALLEISTA (PAULA TIIHONEN)	47
100 vuotta yhteistä historiaa ja 100 vuotta naapuruutta perusta tulevalle 100 vuodelle	47
Venäjä-politiikan teosta - onko oppia otettavissa?	48
2. VENÄJÄ OIKEUSVALTIONA (HANNA SMITH)	53
Demokratia ja oikeusvaltio	54
Venäläiset ja laki	55
Euroopan neuvosto ja Euroopan ihmisoikeustuomioistuin	56
Tiedotusvälineiden sanavapaus - oikeus informaatioon	57
Korruptio	58
Vuosi 2008 käännekohta Venäjän oikeusvaltiokehityksessä?	59
Yhteenvedo	61
3. VENÄJÄN ULKOPOLITIIKKA (HANNA SMITH)	62
Venäjä ja Euroopan unioni	64
Mitä Venäjä etsii ja haluaa EU:lta jatkossa?	66
Venäjä ja Yhdysvallat	67
Venäjä ja muut IVY-maat (Itsenäisten valtioiden yhteisö)	67
Venäjä ja Kiina sekä Intia	68
Yhteenvedo	69
4. VENÄJÄN VASTAISUUS JA HISTORIAN HÄKIT (ANTERO EEROLA)	69
Russofobia Valkoisen Suomen ideologiana	70
AKS ja Vihan Veljet	71
Pietarista leveämpää leipää	71
Venäjä poliittisissa silmälaseissa	72
Korotetaanko Venäjä kansakuntien joukkoon?	73
5. VENÄJÄN TULEVAISUUDEN VARMUUKSIA JA EPÄVARMUUKSIA (SEPPO REMES)	74
Yleisarvio skenaarioista	74
Kriittisiä kommentteja skenaarioihin	74
Varmuudet	74
Epävarmuudet	75
Metodiikasta	77
Energia-asiat	77
Öljyteollisuus	78
Sähkömarkkinoiden liberalisointi ja sähkösektorin täysreformi	78
Kaasuteollisuus	79
Energia-alan varmuudet	81
Loppukommentti	81
LIITTEET	82

LUKIJALLE

Venäjä 2017 -raportissa hahmotetaan Venäjän kehitystä kolmen erilaisen skenaarion avulla. Työssä on ollut mukana laaja verkosto ja keskusteluryhmä kansanedustaja Esko-Juhani Tennilän johdolla, josta hänelle ja koko ryhmälle ensin lämmin kiitos.

Skenaarioiden tekeminen Venäjän tulevaisuudesta on tulevaisuusvaliokunnan työssä hieman uudellinen avaus. Aiemmin valtiokunta on keskittynyt toiminnallisiin teemoihin, mutta tässä raportissa paneudutaan Suomen tulevaisuuden kannalta keskeisen naapurin, Venäjän, kehitykseen. Sen merkitys Suomelle kasvaa koko ajan. Erityisesti Pietarin alue on Suomelle tärkeä. Se on taloudellisen vuorovaikutuksen sekä poliittisen, yhteiskunnallisen ja kulttuurisen yhteistyön solmukohta.

Venäjä tulee nähdä kokonaisuutena. Venäjä-politiikkaa on rakennettava laajalla rintamalla, eikä ainoastaan ulkopoliitiikan kautta. Suomen Venäjä-suhteiden on kuuluttava Suomen poliittisen ja taloudellisen asialistan kärkeen. Käsillä oleva raportti pyrkii omalta osaltaan osoittamaan tietä tähän suuntaan ja nostamaan esille kysymyksiä, jotka ovat tässä suhteessa tärkeitä. Se luo pohjaa Suomen kyvyille ymmärtää Venäjän yhteiskunnallista ja taloudellista muutosta, hyödyntää näitä kehityssuuntia ja asettaa Suomen Venäjä-politiikan tavoitteita.

Suomen on tiivistettävä yhteistyötään Venäjän kanssa koulutuksessa, tieteessä ja tutkimuksessa ja kulttuurin alalla. Venäjän osaamisen vahvistamiseksi tarvitaan myös aiempaa aktiivisempaa tutkija- ja opiskelijavaihtoa. On etsittävä yhteistyön muotoja myös työvoiman alalla.

Tulevaisuusvaliokunnan Venäjä-skenaariot tarjoavat osaltaan perusteita valtiojohdon Venäjä-linjauksille. Viime vuosisadan merkittävimmän suomalaisen Venäjä-asiantuntijan ja ulkopoliittisen johtajan, presidentti J. K. Paasikiven päiväkirjat, muistelmat ja puheet ovat täynnä syvällisiä skenaarioita Venäjän kehityksestä. Hän perusti ne historian tuntemukseen ja tarkkanäköiseen analyysiin maailmanpolitiikan kehityksestä. Paasikivi lähti pienten kansojen oikeudesta ja oikeudenmukaisuudesta kansojen välillä. Nämä periaatteet ovat keskeisiä edelleen.

Jyrki Katainen

Tulevaisuusvaliokunnan puheenjohtaja

Venäjän hyvä tulevaisuus on tärkeä myös Suomelle

Vaikka kaikki muu muuttuisi, maantiede säilyy entisellään. Tämä paasikiviläinen lähtökohta pätee, ja Venäjä tulee olemaan tulevaisuudessakin naapurimme. Sen kohtalot ovat aina vaikuttaneet ja vaikuttavat myös jatkossa meihin.

Suomessa käytävää keskustelua Venäjästä tuntuvat yhä värittävän Neuvostoliiton loppuajan ja Venäjän 1990-luvun sekasorron luomat mielikuvat. Myös päivittäisen uutisvälityksen välittämät usein hyvin sensaatiomaiset tapahtumat saattavat estävät näkemästä metsää puilta. Itänaapurin asioiden systemaattinen seuranta on suomalaisten päättäjienkin keskuudessa vähentynyt ja niinpä jopa monille heistä tuntuivat tiedot Venäjän noususta Suomen suurimmaksi kauppakumppaniksi tulevan jonkinlaisena yllätyksenä.

Tulevaisuusvaliokunta halusi syventää ensivaiheessa omien jäsentensä tietoutta naapurimaan kehityksestä ja muodosti Venäjä-ryhmän. Asiantuntijoiden kuulemisen myötä tavoitteeksi muotoutui tuottaa eduskunnan ja laajempaankin käyttöön aineisto Venäjän nykytilasta sekä tulevaisuusnäköymistä. Vuonna 2005 tehtiin tässä tarkoituksessa matkat Kostamukseen sekä Pietariin ja Moskovaan.

Keväällä 2006 raportin laatimista varten koottiin suomalaisten asiantuntijoiden kiinteä ryhmä tukemaan työtämme. Pyysimme asiantuntijoita esittämään näkemyksiään Venäjän tilasta ja tulevaisuudesta myös kirjallisesti. Raportin rungon muodostavatkin asiantuntijoilta saadut kirjoitukset sekä niiden pohjalta eduskunnassa pidetyt lukuisat tapaamiset.

Asiantuntijoilta saatujen kirjoitusten ja niiden pohjalta käytyjen väliin hyvin kiihkeiden keskustelujen sekä syksyllä 2006 Moskovassa toistamiseen järjestetyn seminaarin pohjalta raportin ovat koonneet ja muokanneet Osmo Kuusi, Hanna Smith ja Paula Tiihonen. On selvää, että toimittajien työn jäljiltä raportin kaikki sävyt ja painotukset eivät täsmälleen vastaa kaikkien Venäjä-asiantuntijaryhmän jäsenten painotuksia. Tarkoituksemme on kuitenkin herättää keskustelua ja siksi "viilausta" ei haluttu jatkaa loputtomiin.

Venäjän vakaus, talouskasvu ja kansan elintason paraneminen ovat myös Suomen etu. Siksi yhteistyötä on pyrittävä edelleen lisäämään ja laajentamaan myös uusille aloille. Raportin osa II Eräitä johtopäätöksiä ja esityksiä on käsitelty myös tulevaisuusvaliokunnassa, joka lisää esitysten merkitystä.

Kiitän sydämestäni työhön osallistuneita Venäjä-asiantuntijoita ja raportin toimittajia. Aivan erityisen kiitoksen sanan haluan osoittaa Osmo Kuuselle, joka tulevaisuudentutkijana teki rohkean teon ja muotoili jatko-keskustelujen pohjaksi kolme skenaariota Venäjän tulevaisuudesta.

Raportin tuottamiseen ovat osallistuneet: Venäjä-keskusteluryhmän jäsenet: kansanedustajat Mikko Elo, Hanna-Leena Hemming, Kyösti Karjula, Jyrki Kasvi, Matti Kauppila, Marjo Matikainen-Kallström, Simo Rundgren, Päivi Räsänen, Esko-Juhani Tennilä, Astrid Thors, Unto Valpas, Pekka Vilkuna, Harry Wallin sekä valiokuntaneuvos Paula Tiihonen, kansainvälisten asioiden neuvos Jaakko Hissa, tutkija Ulrica Gabrielsson, toimittaja Antero Eerola, päätoimittaja Heikki Hakala, ohjelmajohtaja Maaret Heiskari, erityisasiantuntija Janne Helin, dosentti Alpo Juntunen, johtaja Markku Kivinen, asiamies Pekka Koivisto, erikoistutkija Osmo Kuusi, tutkimusjohtaja Juha Martelius, majuri Juha Mäkelä, erikoistutkija Kari Möttölä, ekonomisti Jouko Rautava, Senior Advisor Seppo Remes, tutkija Hanna Smith, tutkimuspäällikkö Pekka Sutela, Vice President Pekka Takala, suurlähettiläs Heikki Talvitie ja Senior Advisor Stefan Widomski.

Helsingissä 19.1.2007

Esko-Juhani Tennilä

Venäjä-keskusteluryhmän puheenjohtaja

TOIMITTAJIEN SANAT

Tulevaisuusvaliokunnassa on usein lähdetty siitä, että yhteistä ja yleistä hyvää voidaan edistää saattamalla politiikan tekijät, tutkijat, virkamiehet, liike-elämän taitajat, lehdistö ja muut tulevaisuustyötä tekevät tahot yhteisen pöydän ääreen. Näin nytkin. Venäjän kehityksen arvioinnin kohdalla ajateltiin aluksi, että opiskellaan Venäjä-asioita yhdessä. Aloitettiin taloudesta, josta pian huomattiin, ettei taloutta ilman politiikkaa. Turvalisuusasiat oli läpikäytävä. Jossain vaiheessa heräsi kiinnostus siihen, miten Suomessa Venäjä-politiikkaa on yleisesti lähestytty.

Vähitellen havaittiin tarve kirjata asioita ylös. Alettiin puhua yhteisistä näkemyksistä, mutta myös eritellä erilaisia näkökantoja. Maailmanymmärrys ei yli 20 hengen ryhmässä todellakaan ollut sama. Lopulta kuitenkin asetettiin tavoitteeksi kirjoittaa suomalaisesta näkemyksestä käsin Venäjän tulevaisuuden pääskenaariot. Ryhmässä tiedostettiin hyvin kansainvälisesti tunnettu yleinen yhteisen kirjoittamisen rajaus, mistä seuraa, että teksti ei välttämättä vastaa kenenkään jäsenen taikka hänen tausta-organisaationsa kantaa sellaisenaan.

Työhön osallistuneet ja varsinkin keskustelun kirjurit kokivat hieman vaikeuksia nykytilan kuvauksessa todeten monessa kohtaa olevan parasta jättää asia toisille foorumeille. Sen sijaan osallistujat yllättyivät varsinaisten skenaarioiden kohdalla positiivisesti. Saatiin aikaan osallistujien yhteiset, Venäjän kehitystä koskevat skenaariot. Länsimaissa näitä ei juuri ole tehty – ei ainakaan politiikan foorumilla.

Kaiken kaikkiaan jos eduskunnan tulevaisuusvaliokunta on onnistunut tässä vaalikauden viimeisessä itselleen asettamassa arvokkaassa tehtävässä, on ehkä vanha sananlasku kääntynyt iloisesti pääläelleen: tuluskukkarosta tulikin päällystakki.

Osmo Kuusi

Hanna Smith

Paula Tiihonen

1. MIKSI SUOMALAISILLE VENÄJÄN TULEVAISUUDEN POHDINTA ON TÄRKEÄÄ?

Eduskunnan tulevaisuusvaliokunta on ottanut yhdeksi tulevaisuuden yhteiskunnallisen arvioinnin kohteeksi Venäjän. Venäjä on tärkeä Suomen tulevaisuuden asia.

Kun jonkin maan naapurissa on suurvalta, vaikka sen suurvalta-asema on eri aikoina eriasteinen ja erilainen, on naapurin oltava oman etunsa takia kiinnostunut suurvallan kehityksestä. Erityisesti pienen maan johtajien – nykyisten ja tulevien – on tiedettävä riittävästi suurvaltanaapuristaan. Heidän on oltava valmiina hyviin ja huonoihin aikoihin.

Historia on olennainen osa Suomen Venäjä-suhdetta, mutta se ei saa määritellä tulevaa politiikkaa. Tulevaisuusvaliokunta tarkastelee Venäjän kehitystä tulevaisuuden tutkimuksen ja tulevaisuuspolitiikan teon näkökulmasta. Vuosi 2017, sata vuotta Venäjän vallankumouksesta, on valittu siksi, että se on tärkeä vuosi sekä Suomelle että Venäjälle.

Valtiojohtolla on aina ollut tulevaisuuspoliittisia ajatuksia. Venäjä on kuulunut ja tulee kuulumaan tämän ajattelun keskiöön.

Tulevaisuusvaliokunnan tehtävissä Venäjä-aiheen käsittely vertautuu sellaisten kysymysten kuten globalisaatio ja uusi teknologia pohdintaan. Ne, aivan kuten Venäjän kehitys, ovat kaikki tulevaisuuden ilmiöitä, joiden valiokunta on katsonut lävistävän suomalaisen yhteiskunnan eri alat ja tasot. Suomalaisten tai ainakin suomalaisjohtajien on oltava tietoisia Venäjän kehityksen vaihtoehtoista.

Lähestymistapa ja asioiden tarkastelun sävy on valittavissa. Uhkakuvia on aina helppo rakentaa. Paljon vaikeampaa on hahmottaa hyviä mahdollisuuksia. Hyvän tulevaisuuden askelmien kirjaaminen – jopa toistaminen – on siis tässäkin työssä varsin perusteltua.

2. VENÄJÄN SUURET HAASTEET MENNEEN KEHITYKSEN JA NYKYTILAN POHJALTA

Valtava Venäjä

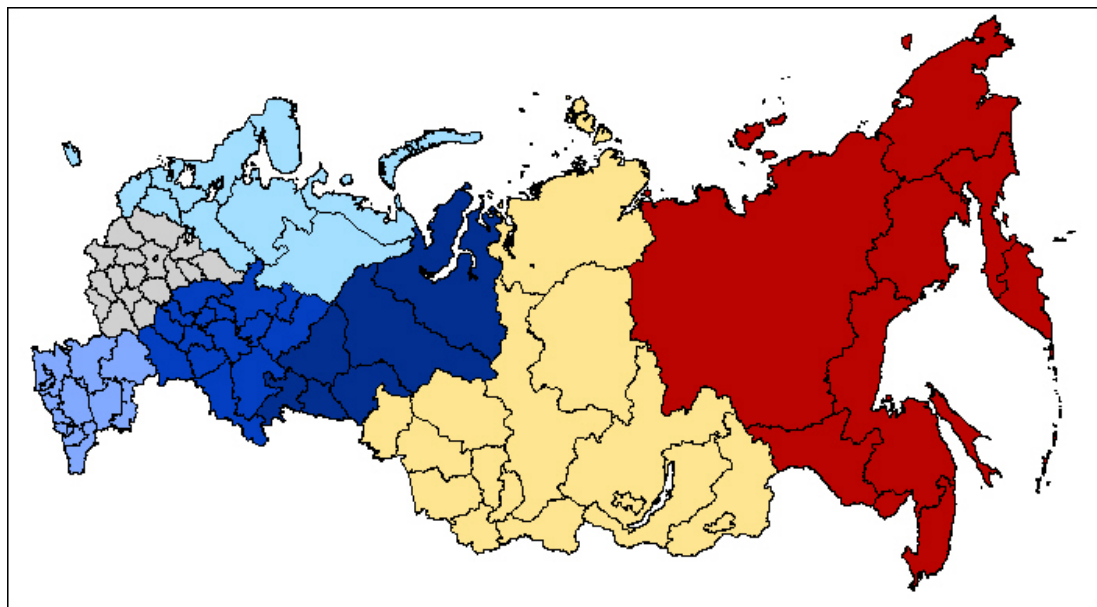
Maantieteelleen Venäjä ei voi mitään – on tunnustettu tosiasia. Venäjän koko on ollut sen historiassa niin rikkauksien tuoja kuin ongelmien luoja. Luonnonva-

rat tekevät Venäjästä maailmanmahdin. Sen on kuitenkin vaikeaa hyödyntää luonnonvarojaan ja pitää valtavaa maata toimivana. Kulkuyhteydet ovat hankalia ja ilmasto-olot vaikeita.

Venäjä jaettiin seitsemään laajaan federaatioalueeseen vuonna 2000 osana hallinnon keskittämispolitiikkaa. Alueet ovat Keski-Venäjä, Luoteis-Venäjä, Etelä-Venäjä, Volgan alue, Uralin alue, Siperia sekä Kauko-Itä. Venäjä jakaantuu edelleen 89:ään federaation osaan, joilla on oma hallintonsa. Näistä 48 on alueita (oblast), 21 tasavaltoja (republika), 10 autonomista piiriä (okrug), 6 aluepiiriä (krai) ja 1 autonominen alue (avtonomnaja oblast). Niin sanottuja federaatiokaupunkeja ovat Moskova ja Pietari. Väestö on jakautunut alueille erittäin epätasaisesti. Suuralueista kaksi, Siperia ja Kauko-Itä, kattavat 65 % koko Venäjän federaation alueesta, mutta alle 20 % väestöstä. Keski-Venäjällä asuu noin 26 % koko Venäjän väestöstä, mutta alueena se kattaa vain noin 4 % koko maasta.

Venäjä on aina ollut monikulttuurinen yhteiskunta. Sadat kansallisuudet ja monet uskonnot ovat eläneet siellä rinnakkain. Neuvostoliitossa etnisesti venäläisten määrä oli noin 50 % koko maan väestöstä. Neuvostoliiton hajoamisen jälkeen Venäjällä on sen historian valossa poikkeuksellinen venäläisenemmistö. Etnisesti venäläisiä on noin 85 %. Edelleen Venäjä on kuitenkin monikulttuurinen. Suurimmat vähemmistöryhmät ovat tataarit, ukrainalaiset, baškiirit ja tsuvassit, valkovenäläiset ja moldovalaiset. Suurin uskonnollinen vähemmistöryhmä ovat islaminuskoiset, joita väestöstä on jo lähes 20 %. Monikulttuurisuuden perinne selittää sitä, että Venäjälle olisi edelleen tulijoita erityisesti entisistä Neuvostoliiton maista. Myös Kiinasta on alettu pyrkiä Venäjälle. Vuoden 2000 jälkeen Venäjän maahanmuuttopolitiikka on kuitenkin ollut kireää. Sitä on entisestään kiristänyt etnisiin vähemmistöihin kohdistuva epäluulo sekä nykyhallinnon turvallisuusuuhkia korostava politiikka.

Kuvio 1. Venäjän federaation seitsemän aluetta

harmaa = Keski-Venäjä
sininen = Volgan alue
vaalean sininen = Luoteis-Venäjä
tumman sininen = Uralin alue
turkoosi = Etelä-Venäjä
beige = Siperia
punainen = Kauko-Itä

Politiikka

Venäjä on rakenteeltaan liittovaltio. Perustuslain mukaan maata johtaa suorilla vaalilla joka neljän vuoden välein valittava presidentti, joka valitsee hallituksen. Hallituksen esitysten hyväksymiseen tarvitaan sekä 450-jäsenisen parlamentin eli duuman että 89 alueiden edustajista koostuvan alueiden neuvoston hyväksyntä. Venäjä on Yhdysvaltojen tai Ranskan tapaan vahvasti presidentin valtaan nojaava keskitetyn hallintotavan ja -kulttuurin maa.

Venäjällä puoluelaitos on vasta kehittymässä. 1990-luvulla kommunismin kaaduttua poliittiset puolueet edustivat tavalliselle venäläiselle sekasortoa. Puolueita oli kymmeniä, toinen toistaan kummallisempia

ryhmiä. Vuoden 1993 vaaleissa oli ehdolla 13 puoluetta. 1995 oli 43 puoluetta, 1999 vaaleissa 26 puoluetta ja vuonna 2003 23 puoluetta. Jokaisena vaalivuonna oli joukossa uusia puolueita ja vanhoja oli poistunut.¹

Duumassa (parlamentin alahuone) on yhteensä 450 jäsentä ja edustettuina tällä hetkellä ovat seuraavat puolueet: Yhtenäinen Venäjä 222 paikkaa, Kommunistit 51 paikkaa, Oikeudenmukainen Venäjä (entinen Rodina) 37 paikkaa, Liberaalidemokraattinen puolue 37 paikkaa, Venäjän federaation kansanpuolue 16 paikkaa, Venäjän demokraattinen puolue (Jabloko) 4 paikkaa, Oikeistovoimien liitto 3 paikkaa ja Venäjän

¹ Vertailukohtana: Suomen vuoden 2007 eduskuntavaaleissa on mukana 19 rekisteröityä puoluetta (tieto 1.11.2006), Ruotsin vuoden 2006 eduskuntavaaleissa oli 33 rekisteröityä puoluetta.

maaseudun puolue 3 paikkaa. Muiden pienpuolueiden ja sitoutumattomien paikkamäärä on yhteensä 77.

Kestävä demokratia nojaa kansalaistoimintaan, puolueiksi, ay-liikkeeksi ja yleensä joukkotoiminnaksi järjestäytyneenä. Venäjältä puuttuu vahva traditio kansalaisten osallistumisesta ja vaikuttamisesta poliittisten asioiden hoitoon. Poliitiikan ja demokratian instituutiot on perustettu. Kuten kaikkialla, demokratia saa sisällön, kun myös sen toinen puoli - vapaus - toteutuu.

Merkkejä kansalaisyhteiskunnan vahvistumisesta on. Etujärjestöt ovat toiminnassa ja kansalaisjärjestöjä on perustettu. Ay-liike näyttäisi olevan nousussa. Venäjän ammatilliseen keskusjärjestöön eli FNPR:ään (The Federation of Independent Trade Unions of Russia) kuuluu 43 jäsenammattiliittoa ja 78 alueellista ammattijärjestöä sekä 5 yhteistyöjärjestöä ja noin 300 000 ammattiyhdistystä. Jäsenmäärä on noin 29 miljoonaa.

Oikeus

Säädösten mukaan Venäjä kuuluu oikeusvaltioihin. Maan perustuslaki takaa yksilön vapauden ja perusoikeudet sekä oikeusjärjestelmän ja ihmisoikeuksien demokraattisen perustan. Perustuslaki vahvistaa Venäjän sitoutumista myös yleisesti hyväksyttyihin oikeusvaltion periaatteisiin ja kansainvälisiin normeihin. Venäjä on vuodesta 1996 lähtien ollut Euroopan neuvoston jäsen. Venäjä on allekirjoittanut Euroopan ihmisoikeuksia koskevan sopimuksen. Vuonna 2002 astui voimaan uusi rikoslaki.

Euroopan neuvosto julkaisi vuonna 2005 raportin Venäjän tilasta. Sen mukaan viimeisen vuosikymmenen aikana oikeusjärjestelmä Venäjällä on kokenut paljon positiivisia muutoksia. Suurina heikkouksina pidetään kuitenkin edelleen tuomioistuinten vähäistä itsenäisyyttä, korruptiota, tehottomuutta ja tuomareiden riippumattomuuden puutetta.²

Toimivassa demokratiassa instituutioilla on muodollisia lakeja ja virallisia valtiollisia organisaatioita syvempi merkitys. Demokratiaan ja hyvään hallintaan kuuluu myös sellaisia asioita kuin lainkunnioitus, vakaus ja oikeusvarmuus, oikeudenmukaisuus, yleisen ja yhteisen edun vaaliminen, julkisuus ja avoimuus, virkamiesetiikka ja luottamus poliittis-hallinnolliseen järjestelmään. Lait ovat Venäjän historian eri vaiheis-

sa muuttuneet nopeasti ja niiden yläpuolelle on ollut liian helppo asettaa. Lain on myös aivan tavallinen kansalainen voinut käytännössä ohittaa maksamalla viranomaisille. Monet poliittisesti tärkeät oikeudenkäynnit ovat olleet puolueen ja tuomioistuimen välisten neuvottelujen tulosta. Toisaalta oikeudenmukaisuuden tunne ja oikeudenmukaisen kohtelun vaatimus ovat hyvin tärkeitä Venäjällä heijastuen niin sisä- kuin ulkopoliittikkaankin.

Monista rakenteellisista syistä korruptio on Venäjällä vanha vitsaus. Jo Pietari Suuri yritti kuolemanrangaistuksin poistaa korruptiota Venäjältä. Heti Neuvostoliiton synnyttyä maassa alkoi Leninin johtama kiivas korruption vastainen kampanja. Rajuista rangaistuksista ja lukuisista yrityksistä huolimatta korruptiota ei ole onnistuttu kitkemään. 2000-luvulla se on kasvanut vaikka korruption vastainen taistelu on ollut näkyvästi hallituksen ohjelmassa. Maailmanpankki on vuosia omin keinoin ollut mukana tässä pitkäjänteisyyttä vaativassa työssä.

Tiedonvälityksessä on erityisesti Putinin toisella presidenttikaudella ollut paljon esillä vapaus ja aiheuttanut kritiikkiä. Valtion rooli sanavapauden kontrolloimisessa alkoi vahvistua jo kesällä 1999, kun presidentti Jeltsin loi uuden lehdistöministeriön. Uuden ministeriön päätarkoituksena oli vahvistaa valtion osuuksia tiedotusvälineissä. Merkittävimmät tiedotusvälineet ovatkin siirtyneet oligarkian hallinnasta valtion hallintaan. Venäjällä kansalaisten pääasiallinen poliittisen informaation lähde on televisio, jolla on ollut ratkaiseva vaikutus useiden vaalien tuloksiin. Valtion omistussuoksien lisäämisen ohella huomiota on kiinnitetty siihen, että ulkoa tulevan tiedon määrää pyritään rajoittamaan. Journalismi, erityisesti tutkiva talousjournalismi ja Tšetšenian tilannetta koskeva raportointi, on vaikeuksissa Venäjällä.

Tiedotusvälineiden vaikeuksista ja rajoituksista huolimatta Venäjä ei ole informaatiolta suljettu maa. Radioasemien, lehtien ja jopa televisiokanavien määrä vaihtelee koko ajan. Vanhoja kaatuu ja uusia tulee tilalle. Internet toimii länsimaisesti ja sen osuus kasvaa tiedonvälityksessä. Ulkomaisia satelliittikanavia voi myös seurata vapaasti.

Venäjän oikeusvaltion kehityksen kannalta tulee olemaan erityisen tärkeitä, miten Venäjän keskushallinto saa otteen Pohjois-Kaukasuksesta. Miten saada edelleen rauhaton tilanne Tšetšeniassa hallintaan ja

² Euroopan neuvosto, "Honouring of obligations and commitments by the Russian Federation", Report, Doc.10568, 03/06/2005,p.33

miten sen jälleenrakennus tulee onnistumaan? Kansainvälisten ihmisoikeusjärjestöjen - muun muassa Amnesty Internationalin ja Human Rights Watchin - mukaan tässä on vielä paljon tehtävää. Järjestöt ovat kiinnittäneet huomiota väkivaltaan, mielivaltaisiin pidätyksiin ja sieppauksiin Pohjois-Kaukasuksella. Ne luovat turvattomuutta koko Venäjälle. Väärinkäytöksiin syyllistyvät niin federaation turvallisuus- ja paikallisviranomaiset kuin tšetšeenien aseelliset oppositioryhmätkin. Euroopan neuvoston raportin mukaan Pohjois-Kaukasukselle ja erityisesti Tšetšeniaan on syntynyt eräänlainen lain yläpuolella olevien ryhmä. Väärinkäytöksiin syyllistyneitä viranomaisia ei tuoda oikeuden eteen. Terrorismin vastainen sota Venäjällä on myös edistänyt lainsäädäntöä, joka rajoittaa sanavapautta ja ihmisten perusoikeuksia.

Venäjää on perinteisesti hallittu ylhäältä tulleilta käskyillä ja ukaaseilla. Nyt on siirrytty kansanedustuslaitoksen säätämiin lakeihin. Ongelmatonta se ei ole ollut. Kaikkialla maailmassa modernissa demokratiassa vaatimukset hyvälle hallinnalle ja hallinnolle ovat entisestään kiristyneet viime vuosikymmeninä.

Kansalaiset, yritykset, investoijat ja muut intressitahot vaativat paitsi vakaita lakien turvaamia oloja myös yhteiskunnan jatkuvaa kehittämistä. Globaalisissa kilpailutaloudessa myös valtiot kilpailevat osaamisessa, luovuudessa ja innovatiivisuudessa. Vakaa yhteiskunnallinen kehitys edellyttää, että vallan perusteet ja sen jako instituutioiden ja henkilöiden kesken on selkeä. Aivan kuten politiikan myös oikeuden instituutiot - lait, tuomioistuimet ja tuomarit - on asianmukaisesti perustettu Venäjälle. Oikeusjärjestelmä toimii kuitenkin epäluotettavasti ja ilman vakiintuneita muotoja. Siviilioikeuden traditio on heikko. Julkisen ja yksityisen oikeuden raja on hämärä. Oikeudellisesti selkeä omistusoikeus on kuitenkin tärkeä edellytys kiinnostukselle investoida.

Väestökehitys ja terveys

Neuvostoliiton hajoamisen seurauksena Venäjän federaation väkiluku on laskenut. Vuonna 1991 väkiluku oli 148 miljoonaa ja vuonna 2002 145 miljoonaa. Asukasmäärän lasku olisi ollut vielä suurempi, ellei samaan aikaan olisi tapahtunut muuttoliikettä entisistä neuvostotasavalloista.

Venäjän väestön väheneminen johtuu erityisesti kahdesta pääsyystä: syntyvyys on alhaista ja kuolleisuus korkea. Venäjää on vaikeaa verrata mihinkään toiseen maahan. EU-maissa ollaan myös huolestuneita alhaisista syntyvyysluvuista. Maailman varakkais-

sa maissa syntyvyys on alhainen, mutta kuolleisuus niin ikään alhainen ja näin ollen keski-ikä korkea. Maailman vähiten kehittyneissä maissa, joihin YK:n tilastoissa luetaan noin 60 maata, on korkea syntyvyys ja korkea kuolleisuus. Venäjällä on maailman vähiten kehittyneitä maita vastaava kuolleisuus lukuun ottamatta Venäjän varsin vähäistä imeväiskuolleisuutta ja EU-maita vastaava syntyvyys. Muuttoliike ei ole läheskään tarpeeksi korkea korvataksaan väestökehityksen muita alenevia trendejä.

Neuvostoliiton hajoamiseen liittyneet tapahtumat eivät yksin selitä huolestuttavaa väestökehitystä. Jotta väestö pysyisi suurin piirtein samankokoisena, tarvitaan 2,2 syntynyttä lasta jokaista naista kohden. Neuvostoliitossa luku laski alle 2,2:n jo 1964, eikä ole sen jälkeen lähtenyt nousuun. Korkea kuolleisuus on Venäjän ominaispiirre. Samalla kun lännessä ja teollisuusmaissa kuolleisuus on jatkuvasti ollut laskussa, on se ollut nouseva Neuvostoliitossa ja Venäjällä 1992 jälkeen. Jevgeni Andrejev, Venäjän tiedeakatemian Väestötieteen ja sosiaaliekologian keskukselta on arvioinut, että kuolleisuuden vähenemisessä Venäjä on jäänyt noin 40 vuotta jälkeen Euroopan muista maista ja maailman teollisuusmaista.

Keskeinen syy korkeisiin kuolleisuuslukuihin on alkoholin käyttö. Ongelmana on varsinkin runsaasti alkoholia sisältävien puhdistusaineiden, jäätyminenestoaineiden yms. korviketuotteiden nauttiminen. Näitä myydään suurissa pakkauksissa kaupoissa,

Taulukko 1.
Odotettavissa oleva elinikä syntymähetkellä eri ikäryhmien kuolleisuuden perusteella laskettuna (vuosia)

Vuosi	Koko väestö	Miehet	Naiset
1992	67.8	61.9	73.7
1995	64.5	58.1	71.6
2000	65.3	59.0	72.3
2001	65.2	58.9	72.2
2002	65.0	58.7	71.9
2003	64.9	58.6	71.8
2004	65.3	58.9	72.3
2006 (arvio)	67.1	60.5	74.1

Lähde: Federal'naya sluzhba gosudarstvennoi statistiki (www.gks.ru/wps/portal) ja CIA World Factbook (<https://www.cia.gov/cia/publications/factbook/>)

joiden tuotevalikoima on muuten niukka. Erityisesti maaseudulla alkoholi valmistetaan nykyisin pääasiassa itse tai nautitaan korviketuotteita. Korviketuotteiden kuolleisuutta lisäävä vaikutus on tutkimusten mukaan huomattavasti suurempi kuin alkoholijuomien. Välittömään alkoholimyrkytykseen kuoli vuonna 1996 yli 35 000 ihmistä. Lokakuussa 2006 Pskovin alueella ja 14 paikkakunnalla Siperiassa julistettiin hätätila alkoholimyrkytysten vuoksi.

Gorbatšovin aikana alkoholipolitiikkaan kiinnitettiin erityistä huomiota. Venäläisten miesten kuolleisuus laski 1980-luvun loppupuolella, mutta 15–64-vuotiaita miehiä kuoli jo 1994 puolet enemmän kuin 1986. Syynä oli paitsi alkoholijuomien salliminen, korvikejuomien lisääntynyt käyttö. Alkoholijuomien hinnan korotukset ovat jopa lisänneet ongelmaa. Vuonna 2006 säädettiin laki viinin ja oluen verotuksesta ja niiden myyntioikeuksista. Vain muutama kuukausi uusien säädösten voimaan tulon jälkeen kaupan hyllyt täyttyivät halvasta huonolaatuisesta votkasta. Oluen ja viinin saatavuus sen sijaan hankaloitui.

Alkoholin käyttöön liittyy itsemurhia, liikenneonnettomuuksia ja tappoja. Alkoholin ohella myös muut elämäntapataudit ja niiden puutteellinen hoito selittävät kuolleisuutta. Alkoholin lisäksi tupakointi ja ravinto selittävät korkeaa kuolleisuutta sydän- ja verisuonitauteihin. Venäjällä arviolta noin puolet väestöstä tupakoi. Ravintotottumukset selittävät keskeisesti sitä, että Venäjä on kolmannella sijalla maailmassa diabetesta sairastavien määrässä. Ongelmaa kärjistää diabeteksen puutteellinen hoito. Uhkana on edelleen HIV/AIDSiin sairastuneiden määrän kasvu. Tuoreiden tilastojen mukaan Länsi-Euroopassa noin 70 % taudinkantajista on yli 30-vuotiaita kun taas Venäjällä 80 % taudinkantajista on alle 30-vuotiaita.

Tietoisuus maan syvästä väestökrisisestä on läpäissyt Venäjän yhteiskunnan ja poliittisen kentän. Vuoden 2000 jälkeen Venäjän vaurastuva keskiluokka on alkanut kiinnittää kasvavassa määrin huomiota terveellisiin elämäntapoihin. Venäjän kasvukeskuksissa terveellisistä elämäntavoista on jo tulossa vahva trendi.

Koulutus

Neuvostoliitto jätti koulutusjärjestelmänsä positiiviseksi perinnöksi uudelle Venäjälle. Yleinen lukutaito oli varhaisen neuvostovallan kiistaton saavutus. Vuoden 1897 väestönlaskennassa lukutaitoisia oli vain 21 % aikuisväestöstä (29 % miehistä ja 13 % naisista). Joissakin Keski-Aasian osissa lukutaitoisia oli vain

muutama prosentti. Vuoden 1939 väestönlaskennan mukaan lukutaitoisia oli jo 87 % aikuisväestöstä.

Neuvostoliitossa käynnistettiin 1960- ja 1970-luvulla erityiskouluja. Niihin kerättiin muun muassa urheilussa tai matematiikassa erityisen lahjakkaita oppilaita. Tarkoituksena oli luoda lahjakkaita lapsista intellektuelli eliitti. Erityiskoulut tavoittivat noin 3 % ikäluokasta. Brežnevinkin kaudella Neuvostoliiton koulutusjärjestelmä taantui yleisesti ja jäi jälkeen Länsi-Euroopasta monilla aloilla. Koulutuksen suuri arvostus takasi kuitenkin sen, että ennen Neuvostoliiton hajoamista yleissivistyksen taso oli maassa korkea. Lähes kaikki olivat lukutaitoisia.

Neuvostoliiton hajottua koulut joutuivat vakaviin taloudellisiin vaikeuksiin. Monissa kouluissa otettiin käyttöön vuoroluku. Vuoroja oli kaksi tai jopa kolme samana päivänä saman opettajan johdolla. Opettajien palkat jäivät maksamatta. Koulutustaso kärsi pahasti. Yksityisiä kouluja käynnistettiin jo ennen kuin Neuvostoliitto hajosi. Vuonna 1991 Neuvostoliitossa oli jo 85 yksityistä koulua.

Venäjän viime vuosien alhaisilla syntyvyysluvulla on ollut kahdenlainen vaikutus koulutusjärjestelmään. Toisaalta on jäänyt enemmän voimavaroja lasta kohti. Toisaalta erityisesti maaseudulla koulumatkat ovat pidentyneet, paikallisia kouluja lopetettu ja opettajia on jäänyt työttömiksi. Koulutuksen maksullisuus varsinkin korkeakouluissa on lisääntynyt dramaattisesti. Vuonna 2002 54 % opiskelijoista maksoi koulutuksestaan, kun vuonna 1995 vastaava luku oli 10 %. Yksityisiä, korkeakouluopetusta antavia laitoksia oli 392 vuonna 2003.

Venäjän keskushallinto on 2000-luvulla korostanut koulutuksen tärkeyttä ja Venäjän koulujärjestelmää on pyritty modernisoimaan. Vuonna 2006 käynnistynyt koulutuksen politiikkaohjelmaa tarkastellaan myöhemmin osana lähivuosien todennäköistä kehitystä. Jo sitä ennen hallinto on ohjelmillaan nostanut panostusta koulutukseen. Vuonna 2000 BKT:stä meni 2,9 % koulutukseen, kun vuonna 2004 vastaava luku oli 3,7 %.³ Venäjä liittyi vuonna 2003 Euroopan unionin Bologna-prosessiin, jonka tarkoituksena on yhtenäistää siihen liittyneiden maiden koulutusjärjestelmiä. Koulutusyhteistyö on yksi niitä aloja, joissa Venäjä-EU-yhteistyö on toiminut varsin hyvin. Vuonna 2006 Moskovaan perustettiin Eurooppalainen yliopisto Venäjän ja EU:n yhteistyöprojektina.

Elektroninen Venäjä -ohjelma vuosiksi 2002–2010 on pyrkinyt nostamaan venäläisen koulutuksen tietoyhteiskunnan aikaan. Vuonna 2001 venäläisissä kouluissa oli keskimäärin yksi tietokone 500:aa oppilasta kohden. OECD-maissa vastaava luku oli tietokone

10-15:tä oppilasta kohden. Jo muutaman vuoden jälkeen tilanne oli parantunut niin, että Venäjällä oli tietokone 113 oppilasta kohden.

Koulutusmäärillä mitaten Venäjän edellytykset monipuoliseen ja korkeatasoiseen tuotantoon vaikuttavat varsin hyviltä. Vuonna 2002 työssäkävivistä 44 % oli saanut ammatillisen koulutuksen. Kun mittarina käytetään 25-34-vuotiaiden yliopistollisen (eli kolmannen asteen) koulutuksen saaneiden osuutta ikäluokasta, Venäjä ei jää jälkeen EU-maista. Vuonna 2003 tällaisen koulutuksen saaneiden osuus Venäjällä oli 20 %. Englannissa, Ruotsissa, Irlannissa ja Ranskassa tämä osuus oli vain 1-2 % suurempi. Saksa jäi noin 15 %:lla selvästi jälkeen. Edellytyksiä korkeatasoiseen tuotantoon lisää vielä se, että luonnontieteiden ja tekniikan alalta valmistuneiden osuus kaikista valmistuneista on Venäjällä maailman korkein, peräti 40 %. Tietotekniikasta valmistuneiden määrä on yli kaksinkertaistunut Venäjällä vuodesta 2005.⁴

Vaikka koulutustasoa voi pitää Venäjän ilmeisenä vahvuutena verrattuna muihin maihin, joiden vienti on lähes pelkästään raaka-aineita ja energiaa, Venäjä ei ole toistaiseksi kyennyt tehokkaasti hyödyntämään taloudellisesti tätä vahvuuttaan. Venäjä kuuluu

maailman kärkeen tutkijoiden siirtymisessä ulkomaille. Ongelmana on lisäksi koulutuksen sisältö. Venäjän yliopistojärjestelmä ei ole kannustanut työelämässä tärkeiden taitojen hankkimiseen.⁵

Talous

Perinteinen talous. Venäjän viime vuosien talouskehitys on ollut monessa mielessä vaikuttavaa. Venäjän talouden keskimäärin lähes 7 %:n vuosikasvu kuluvalle vuosikymmenellä on hyvä saavutus. Nopea talouskasvu on johtanut ihmisten reaalityulojen kasvuun ja helpottanut huomattavasti viime vuosikymmenellä umpikujaan ajautunutta valtiontaloutta.

Nykyisen talouskasvun juuret ulottuvat vuoden 1998 elokuun talouskriisiin, joka oli seurausta pitkään jatkuneesta holtittomasta finanssipolitiikasta (kuvio 2). Kriisin ajoittumiseen vaikutti osaltaan öljyn maailmanmarkkinahinnan lasku edellisvuoden Aasian kriisin seurauksena. Elokuun 1998 tapahtumien jälkimainingeissa rupla devalvoitui nopeasti noin 70 %, mikä toi erityisesti tuonnin kanssa kilpailevalle kotimarkkinatuotannolle huomattavan kilpailuedun. Ruplan devalvoitumisesta hyötyivät myös energia-

Taulukko 2.

Tuotannon vuosikasvu toimialoittain, %

	2002	2003	2004	2005*
Teollisuustuotanto	3,1	8,9	7,3	3,9
Kaivannaisteollisuus	6,8	8,7	6,5	1,0
Tehdasteollisuus	1,1	10,3	9,2	6,0
Sähkö ja vesi	4,8	3,3	0,1	1,4
Maatalous	1,5	1,3	3,1	0,4
Kuljetukset	5,9	7,7	6,4	2,6
Rakentaminen	3,9	12,8	10,1	8,3
Vähittäiskauppa	9,3	8,8	12,5	11,8
* tammi-lokakuu				

Lähde: Rosstat

³ <http://devdata.worldbank.org/edstats/SummaryEducationProfiles/CountryData/GetShowData.asp?sCtry=RUS,Russia>

⁴ Venäjän talouden kehitysarvio, OECD 2006, s. 151-152.

⁵ OECD 2006, s. 151-152.

ja raaka-ainesektorit, kun niiden vientitulot ruplissa kasvoivat rajusti suhteessa ruplamääräisiin kustannuksiin.

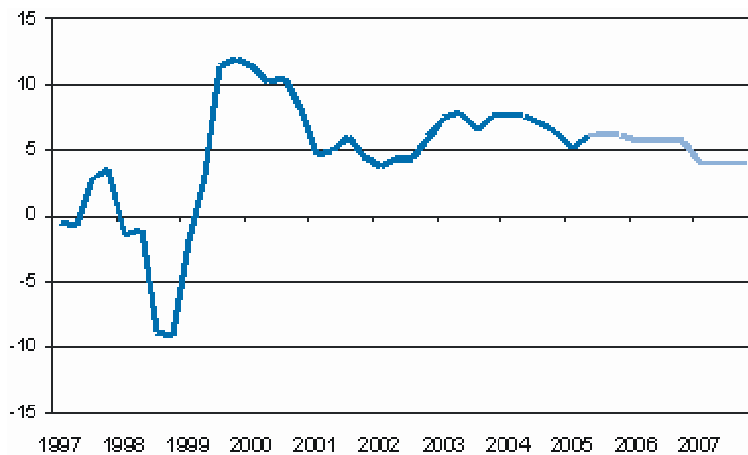
Vuonna 2005 Venäjän bruttokansantuote kasvoi noin 6 %. Talouskasvua on tukenut ennen kaikkea raakaöljyn ja metallien kallistuminen. Useiden asiantuntijoiden mukaan öljy ja maakaasu kattavat Venäjän kokonaistuotannosta yli viidenneksen, vaikka Venäjän virallisten tilastojen mukaan niiden osuus jää alle 10 %:n. Energiasektori tuo tällä hetkellä noin 60 % Venäjän vientituloista ja yleisen arvion mukaan liittovaltion budjettituloista ehkä noin 40 % on lähtöisin öljyteollisuudesta.

henkeä eli runsaat 2 % väestöstä. BKT:stä tämä alue tuotti vuonna 2004 4,7 %, mutta sen sisältämät raaka-ainevarat ovat toki keskeisen tärkeitä Venäjän tulevaisuuden kannalta. Toinen ääripää on Moskovan sisältävä Keskinen hallintopiiri. Se edustaa maan pinta-alasta 3,8 %:a, mutta väestöstä 26,2 %:a ja BKT:stä vuonna 2004 31,5 %:a. BKT-osuudella mitaten köyhin alue on mm. Tšetšenian sisältävä Eteläinen hallintopiiri. Siellä asui vuonna väestöstä 15,8 %, mutta osuus BKT:stä oli vain 7,5 %.

Venäjä ei pystyine olennaisesti lisäämään öljytoimittuksiaan ulkomaille. Lisääntyviä mahdollisuuksia tarjoaa ennen kaikkea kaasua. Venäjän arvioidaan vuonna

Kuvio 2.

Venäjän kokonaistuotannon vuosimuutos 1997-2007*

*2005-2006 Suomen Pankin syyskuun 2005 ennuste

Lähde: Rosstat, BOFIT

Työllistäjänä tehdasteollisuus on kuitenkin energiantuotantoa, kaivostoimintaa ja energian jakelua huomattavasti tärkeämpi. Energian/kaivannaisten tuotanto ja jakelu työllisti vuonna 2004 3,8 % työllisestä työvoimasta Venäjällä. Tehdasteollisuuden osuus oli 17,7 % (OECD 2006 s. 79).⁶ Energiariippuvuuden ohella suuren haasteen taloudelle muodostavat valtavat erot maan eri osien välillä. Kauko-Idän hallintopiiri muodostaa yli kolmanneksen Venäjän pinta-alasta, mutta siellä asui vuonna 2002 vain 6,7 miljoonaa

2006 tuottavan 594 gigakuutiometriä kaasua, josta se vie 151 Gm³ muihin maihin kuin IVY-alueelle ja 52 Gm³ IVY-maihin.⁷ Kaasua myydään Venäjältä kaikkiaan 32 maahan. EU-alueen kaasun kulutuksesta Venäjältä tulleen kaasun osuus on nyt noin 25 %.

Venäjän tunnetuiksi kaasuvaroiksi lasketaan 28 000 Gm³. Lisäksi käytettävissä ovat todella mittavat vaikeammin hyödynnettävät kaasuvarat. Niitä ovat ennen kaikkea metaaniklatraattikerrostumat. Metaaniklatraattia on kerrostunut kylmiin meren syvänteisiin

⁶ OECD 2006, s. 79

⁷ Gaspromin päätiedottaja Sergei Kuprianovin esitelmä Suomen Moskovan suurlähetystössä 16.11.2006

ja mannerjalustojen mannerrinteisiin, joissa pohjaveden lämpötila on alle 2 °C ja pohjan 0 °C. Yhdysvaltojen geologinen tutkimuslaitos on arvioinut, että metaaniklatraatteihin on sitoutunut kaksi kertaa niin paljon hiiltä kuin kaikkiin tunnettuihin muihin fossiilisten polttoaineiden raaka-aineiden esiintymiin. Siperiassa on runsaasti metaaniklatraattia hiekkakivessä alle 800 m:n syvyydessä.

Barentsin meren mittavien kaasuvarojen käyttöön-otto puhumattakaan metaaniklatraateista edellyttää hyvin suuria investointeja. Gaspromin nykyisten suunnitelmien perusteella Barentsin meren Stockmanin alueen hyödyntämiseen johtavat investoinnit käynnistetään vuoden 2010 jälkeen.

Vuonna 2003 Venäjä käytti tuotettua BKT-yksikköä kohti 3,1 kertaa niin paljon energiaa kuin EU-maat keskimäärin.⁸ Osittain selitys on maan pohjoinen sijainti - onhan Venäjä maailman kylmin maa - ja neuvostoajan tietoinen politiikka oli asuttaa maan pohjoisia alueita. Toisaalta kyseessä on myös energian tuhlaileva käyttö, joka perustuu sen halpaan hintaan. On arvioitu, että paljon energiaa vaativa tuotantolaitos käyttää Venäjällä keskimäärin noin 30 % enemmän energiaa läntiseen vastaavaan tuotantolaitokseen verrattuna. Kotitaloudet voisivat säästää paljon talojen paremmalla eristyksellä.

Taloudellisesti selkeästi mielekkäin lyhyen tähtäimen strategia on vähentää kaasun tuhlailevaa käyttöä kotimaassa ja myydä tätä kaasua ulkomaille. Kaasun hinta Venäjällä on 45 € kaasuyksikköä kohti, kun vastaava Euroopasta saatava hinta on 400 €. IVY-maat ovat saaneet kaasua alle puoleen Länsi-Euroopan maksamasta hinnasta. Osin hintaeroja selittävät kaasun korkeammat kuljetuskustannukset, kaasun hävikki siirrosta sekä kaasun välitysmaiden kuten Ukrainan ja Puolan perimät maksut tai korvaukset edullisemmin saama kaasua. Kaasukuljetusten varmistamiseksi ja riippuvuuden vähentämiseksi välittäjämaista Gasprom on jakamassa kuljetuksia moniin vaihtoehtoisin reitteihin. Tärkein uusista reiteistä on suunnitteilla oleva Itämeren kaasuputki.

Gasprom suunnittelee vähentävänsä kaasun käyttöä taloudellisesti kannattamattomaan sähkön tuotantoon Venäjällä. Gaspromin kaasun toimituksista Venäjälle noin 60 % käytetään sähkön valmistukseen, ja suunnitelman mukaan tätä osuutta vähennetään

kahdessa vuodessa 12 %. Jos suunnitelma toteutuu, Venäjän ennestään ongelmallinen sähköntuotanto voi ajautua ilman energian säästöön kohdistuvia toimenpiteitä kasvaviin ongelmiin. Ongelmat tulevat ilmenemään varsinkin huippukulutuksen kausina (pakkaskaudet tms.). Tällä on merkitystä myös sähkön toimitusvarmuudelle esimerkiksi Venäjältä Suomeen.

Venäjä on panostamassa erittäin voimakkaasti sähkön lisätuotantoon ydinvoimalla. Syyskuussa 2006 Rosatom ilmoitti tavoitteekseen, että vuonna 2020 23 % Venäjän sähköstä tuotetaan ydinvoimalla. Vuonna 2005 osuus oli 16 %. Ottaen huomioon Venäjän jo ikääntyneet ydinvoimalat, tämä edellyttää vuosittain 2-3 1 200 MW:n ydinvoimalan valmistumista eli noin 30 uutta ydinvoimalaa. Vaikka tavoite toteutuisi, edessä on joka tapauksessa väliaikainen sähkön niukuuden kausi. Ydinvoimalan rakentaminen vie nimitäin noin viisi vuotta.

Vaihtotaseen ylijäämän ohella Venäjän budjettitalous on päässyt nauttimaan ruhtinaallisista öljytuloista. Toistaiseksi finanssipolitiikka on kuitenkin ollut kurinalaista, eikä budjettimenoja ole kasvatettu tulojen nousun tahdissa. Kun liittovaltion tulot ja menot suhteessa kokonaistuotantoon olivat vuosikymmenen alussa noin 15 %, viime vuonna tulot olivat 24 ja menot noin 17 % kokonaistuotannosta. Näin syntynyt budjettiylijäämä on sekin huippuluokkaa kansainvälisessä mitassa. Oppositio puolueet Venäjällä ovat syyttäneet Putinin hallintoa siitä, että se ei ole käyttänyt lähes 20 mrd. €:n budjettiylijäämää tehokkaasti Venäjän talouden hyväksi vaan on sijoittanut rahoja paljolti ulkomaisiin arvopapereihin.⁹ OECD sen sijaan kiittelee vuoden 2006 talouskatsauksessaan Venäjän tiukkaa budjettikuria.¹⁰

Viime vuosien nopeasta kasvusta huolimatta Venäjä on pystynyt kasvattamaan vain marginaalisesti osuuttaan maailmankaupassa (kuvio 3). Vaikka se on keskeinen toimija Euroopan ja Kiinan energia- ja raaka-ainehuollossa, sillä on ollut vaikeuksia kilpaila muilla tuotteilla ja investointien houkuttelemisessa kahden erilaisen talousjärjestelmän välillä. Venäjään verrattuna Kiinan markkinoiden kasvu on ylivoimainen, työvoima paljon halvempaa ja myös teknisessä osamisessa Kiina on jo monin osin edellä. Eurooppa puolestaan edustaa suurten markkinoiden lisäksi korkean

⁸ OECD 2006, s. 154

⁹ Oppositio puolueiden edustajien kuulemiset tulevaisuusvaliokunnan vierailulla Venäjän Duumassa 16.-17.11.2006 www.world-nuclear.org

¹⁰ OECD 2006

tuottavuuden ja teknologisen osaamisen kärkeä.

Uusi talous ja Internet. Taloutta uudistavia voimia on usein vaikea havaita. Tämä koskee nyt varsinkin Internetiä talouden uudistajana. Venäjän johto on ottanut vuoden 2000 jälkeen tärkeimmäksi tavoitteeksi Venäjän modernisoinnin. Internetistä on muodostunut uudistumisen symboli. Menestyäkseen politiikon on näytävä Internetissä. Omat kotisivut luovat kuvaa aikaansa seuraavasta henkilöistä. Tosin valtapuolueiden - Yhtenäisen Venäjän ja Kommunistien - kannattajat ovat vielä vähemmistönä Internetin käyttäjissä, eli Internetin kautta on vielä vaikeaa tehdä politiikkaa. Kuitenkin puolueet ja presidentinvaaleissa kaikki ehdokkaat panostavat paljon Internetiin.

Erityisen suuri merkitys Internetillä on ollut yhteyksien rakentamisessa ulkomaille. Venäjän yhdistyminen elektronisesti maailmanlaajuisiin tietoverkoihin alkoi 1980-luvun lopussa. Joulukuussa 1993 Runet rekisteröitiin virallisesti ja samalla se avasi venäjänkielisen tilan globaalissa internetissä.¹¹ Uusi kausi Venäjän kehityksessä informaatioyhteiskunnaksi alkoi vuonna 2002, kun kansallinen ohjelma Elektroninen Venäjä käynnistyi. Ohjelma ulottuu vuoteen

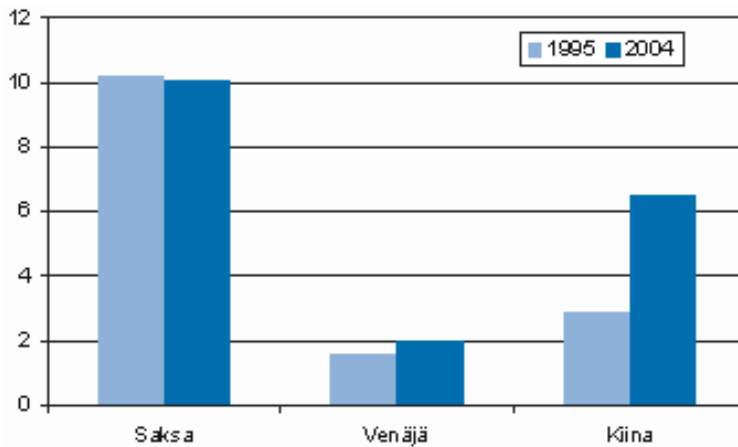
2010. Taulukosta 4 voi päätellä, että vuoden 2002 jälkeen Internet on yleistynyt nopeasti Venäjällä. Vertailluista maista vain Ukraina vetää sille vertoja käyttäjien määrän prosentuaalisessa kasvussa. Internetissä nähdään tehokas, monimuotoinen ja tasa-arvoinen työväline sekä tiedon hakuun että vuorovaikutukseen. Erityisesti mobiili-Internet on kehittymässä nopeasti Venäjällä, koska se tarjoaa tehokkaan tavan olla vuorovaikutuksessa harvaan asutussa ja pitkien etäisyyksien maassa.

Tiedotusvälineet käyttävät Internetiä yleisesti tietolähteenään ja se on yhä tärkeämpi vapaan tiedonvälityksen kanava Venäjällä. On arvioitu, että vajaa kolmannes Internetin käyttäjistä Venäjällä on tiedotusvälineiden, mainosalan ja rahoitussektorin edustajia. Venäjällä on nyt eräänlainen informaatio-eliitti, joka käyttää sitä sekä tietojensa lähteenä että työvälineenä. Lehtien kautta Internetistä hankittu tieto leviää myös laajemmalle yleisölle.

Paljon keskusteltu kysymys on ollut, onko Internetin vapaus uhattuna Venäjällä. Onko merkkejä siitä, että Internetiin pääsyä oltaisiin patoamassa Kiinan malliin? Venäjän poliittinen johto on puheenvuorois-

Kuvio 3.

Saksan, Venäjän ja Kiinan markkinaosuudet maailman tavaraviennistä, %

Lähde: Minfin, BOFIT

¹¹ Venäjän Internetin historiaa enemmän www.nethistory.ru.

International Telecommunication Union, *World Telecommunications Indicators Database*, 9th edition, 2005

saan selkeästi torjunut lainsäädännön ja käytännön rajoitukset, jotka kohdistuvat Internetin sisältöön tai toimintaan. Koska Internet on levinnyt Venäjällä ruohonjuuritason toimintana, siihen puuttuminen on teknisesti vaikeaa ja kallista. Venäjän viranomaiset ovat kuitenkin varoitaneet Internetiin pesiytyneestä äärimmäisyysainesten propagandasta, rasistisesta ja väkivaltaan kehottavasta materiaalista sekä pornografiasta. Samaa huolta kantavat myös Suomen ja EU-maiden viranomaiset.

ret ovat jo varsin ahkeria englanninkielisen Internetin käyttäjiä. Eräänlaisina heikkoina signaaleina siitä, millä aloilla venäläiset saattaisivat saavuttaa tulevaisuudessa teknologiarintaman, voi pitää venäläisten kiinnostusta hankkia englanninkielistä aineistoa Internetistä eri teemoista.

Google trend -palvelu (www.google.com/trends) tarkastelee erilaisten englanninkielisten hakusanojen suhteellista käyttöä kaupungeittain, maittain ja hakijoiden kieliryhmittäin Google-hauissa. Perusteena

Taulukko 4.

Arvio Internetin käyttäjistä 10000 asukasta kohti eri maissa 1993–2004

	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004
Venäjä	1,3	5,4	14,9	20,3	47,5	81,5	102	197	293	409	683	1 110
Ukraina	0,1	1,3	4,3	9,8	19,6	29,5	40	69	119	187	525	779
Viro	29,7	113	270	340	549	1 034	1387	2 721	3 005	3 277	4 441	5 122
Tšekki	58,1	126	145	194	291	389	682	973	1 467	2 549	3 039	4 997
Kiina	..	0,1	0,5	1,3	3,2	16,7	70,3	174	257	460	615	723
Brasilia	2,64	3,90	10,9	47	82	151	208	294	466	822	1 020	1 218
Englanti	51,5	102,7	87,9	408	732	1357	2 101	2 644	3 296	4 231	5 782	6 288
Saksa	46,1	92,0	183,3	305	609	914	1 753	3 015		3 392	3 998	4 267
Suomi	256	490	1 371	1 676	1 943	2 855	3 227	3 723	4 302	4 857		6 300

Globaalitalous nojautuu moderniin tietotekniikkaan. Venäjän tuleva kehitys riippuu erityisellä tavalla tieto- ja viestintäteknikasta maan valtavan koon vuoksi. Pitkien etäisyyksien voittamisessa mutta myös muissa suhteissa kehittyvä tieto- ja viestintäteknikka avaavat todella tärkeitä ja haastavia näkymiä Venäjälle.

Myöhemmin esitettävissä skenaarioissa keskeisimmäksi kysymykseksi Venäjän tulevan taloudellisen kehityksen kannalta on tunnistettu talouden monipuolistaminen energian ja raaka-aineiden tuottajasta korkealle jalostettuihin tuotteisiin ja palveluihin. Voidakseen menestyä korkealle jalostettujen tuotteiden ja palvelujen ulkomaankaupassa Venäjän on voitava saavuttaa monilla aloilla kansainvälisten huipputuotajien teknologiarintama (vrt. OECD 2006).

Suorien henkilökontaktien ohella tärkeä väylä osaaamisen hankintaan ja välittämiseen sekä innovaatioiden kehittämiseen on uusi tieto- ja viestintäteknikka ja erityisesti Internet. Kansainvälisen Internet-vuorovaikutuksen ylivoimaisesti tärkein kieli on englanti. Monin tavoin käytettyä englantia voi luonnehtia eräänlaiseksi nykyajan esperantoksi. Venäläiset nuo-

suhteelliselle yleisyydelle on sanaan tai sanaryhmään liittyvien hakujen osuus kaikista hauista ko. alueella tai kieliryhmässä. Koska hakusanat ovat englanninkielisiä, suhteelliset osuudet luonnollisesti suosivat englantia äidinkielenään käyttäviä. Tämä kuitenkin koskee vähemmän erityiskäsitteitä, joita käytetään kansainvälisissä vuorovaikutuksissa. Oheisessa taulukossa on muutamia englanninkielisiä käsitteitä tai käsittepareja, joiden käytössä venäläiset ovat olleet erityisen aktiivisia. Taulukko on muodostettu kokeilemalla noin 100:aa lähinnä tuotantoon tai erilaisiin teknologioihin liittyvää sanaa tai sanaparia, joiden voi olettaa kiinnostavan venäläisiä.

Ei ole yllättävää, että venäjänkieliset alueet kommunikoivat keskeisillä vientisektoreillaan (kaasu, öljy, ydinvoima) aktiivisesti englanniksi. Se, että venäläiset käyttävät Internetissä maailmassa suhteellisesti eniten hakusanoja "Russian culture" ja "Russian literature" viittaa siihen, että venäläiset ovat valmiita keskustelemaan kulttuuristaan myös englanniksi. Tämä on tärkeä signaali mm. Venäjän turismin kehityksen kannalta. Talouden monipuolistumisen kannalta kiintoisaa on, että venäläiset hakevat aktiivisesti tietoa

englanniksi metallien valmistuksesta (metallurgy) ja materiaali- tai nanotekniikan viimeisistä edistysaskelista (fullerene, nanotube). Robotiikan mahdollisuudet näyttävät olevan myös erityisen kiinnostuksen kohteena. Jotkut varsin kehittyneet alat Venäjällä vaikuttavat sen sijaan jääneen aktiivisen englanninkielisen tietojenhaun ulkopuolelle. Venäjän avaruustekniikka on tunnetusti korkeaa kansainvälistä tasoa. Venäjää pidetään myös varsin kehittyneenä lentokoneiteollisuuden ja varsinkin helikoptereiden valmistajana. Näiltä alueilta ei löytynyt englanninkielisiä sanoja, joita venäläiset käyttävät kansainvälisessä vertailussa runsaasti. Esimerkiksi Venäjä ei kielialueena mahtunut kymmenen eniten sanaa "helicopter" käyttäneiden kielialueiden joukkoon.

Ulkopolitiikka ja ulkosuhteet

Tleistä. Neuvostoliiton hajoaminen ja sen seuraukset tulivat yllätyksenä niin lännelle kuin venäläisillekin. Uusia piirteitä ulkopoliitiikan toimintaympäristössä olivat erityisesti:

Radikaali muutos siihen, mikä vaikutti ulkopoliitiikkaan. Ulkopoliitiikkaan vaikuttajia oli enemmän kuin koskaan aikaisemmin Venäjän historiassa. Duumalla, tiedotusvälineillä ja erilaisten talousintressien edustajilla oli merkittävä vaikutus ulkopoliitiikan muotoutumiseen.

Koska yleisellä mielipiteellä oli huomattavasti enemmän vaikutusta ulkopoliitiikan muotoutumiseen, sen rooli kasvoi yleisessä poliittisessa keskustelussa.

Venäjän avautuessa ulkomaailmaan suorat henki-

lökohtaiset yhteydet ulkomaille lisääntyivät merkittävästi. Yksityiset henkilöt, yhteisöt ja yritykset alkoivat hoitaa huomattavasti enemmän taloudellisia suhteita ulkomaille sekä tiede- ja kulttuuriyhteistyötä.

Venäjän alueiden "itsenäinen" toiminta toi haasteita keskushallinnon heikoille yrityksille luoda yhte-näistä ulkopoliitiikkaa.

Uudessa toimintaympäristössä säilyi kuitenkin näkemys Venäjästä suurvaltana. Venäjällä katsottiin edelleen, että sillä on vaikutusvaltaa niin kansainvälisessä politiikassa kuin suhteissa yksittäisiin maihin.

Venäjän tähänastisen ulkopoliitiikan voi jakaa karkeasti kolmeen kauteen. Venäjän ulkopoliitiikka oli hyvin länsimielistä 1990-luvun alkupuolella. Venäläisillä oli suuret odotukset lännen suhteen. Lännes-tä odotettiin ja saatiin avokätisiä avustuksia talou-den ja yhteiskunnan uudistamiseksi. Annettiin jopa ymmärtää, että Venäjä olisi kiinnostunut integroi-tumaan läntisiin rakenteisiin kuten Natoon ja EU:hun. 1990-luvun toista puoliskoa leimasi lisääntyvä epäluulo länttä kohtaan. Erityisesti venäläisiä katkeroitti Naton laajentuminen vuonna 1997. Puheet lännestä kylmän sodan voittajana havahduttivat venäläiset huomaamaan, ettei länsi kohdellut Venä-jää tasavertaisena kumppanina. Vuonna 2000 omak-suttiin uusi ulkopoliittinen linja, jota voi luonnehtia pragmaattiseksi monensuuntaiseksi suurvaltapoliitiikaksi. Venäjän itsetunto on lisääntynyt talouden vahvistumisen sekä Venäjän energiavarojen kasva-van merkityksen myötä.

Taulukko 5.
Venäjä ja hakupalvelun (Google) mukaiset tiedonhaun trendit

	Venäjänkielisten alueiden sijoitus Google-hauissa (sijat 1–10)	Venäjän sijoitus käyttäjämäna Google-hauissa (sijat 1–10)
Russian culture	1	1
Russian literature	1	2
Gas production	1	-
Nuclear research	1	-
Fullerene	2	3
Metallurgy	2	9
Oil production	2	-
Robotics	4	3
Nanotube	4	8
Nuclear fuel	-	8

Venäjä korostaa edelleen monenkeskistä (multi-lateraalista) yhteistyötä mutta niin, että Venäjä on vahvassa asemassa. YK on Venäjän eniten arvostama kansainvälinen organisaatio. Euroopassa Venäjä pitää tärkeänä organisaationa Euroopan neuvostoa. ETYJ:n kanssa Venäjällä on ollut aiempaa enemmän erimielisyyksiä siitä, miten organisaatiota tulisi kehittää. Shanghai-yhteistyöorganisaation merkitys on taas kasvanut. Venäjä toimii myös tarkkailijajäsenenä Islamilaisten maiden järjestössä. Myös muilla aloilla monenkeskinen yhteistyö on lisääntynyt

Venäjä ja entisen Neuvostoliiton alue. Entisen Neuvostoliiton maat ovat olleet Venäjän ulkopoliitikalle haaste, jonka käsittelyyn ei ole löytynyt selvää linjaa. Käytössä ovat edelleen kylmän sodan ajalta tutut käsitteet kuten etupiiripoliittikka, nollasummapeli ja voimatasapaino.

Venäjä asetti IVY-järjestöön kuuluvat maat ulkopoliittikkansa keskiöön 1990-luvulla. Puhetta riitti, mutta käytännön toimia oli vähän. Myöskään länsi ei puuttunut alueen kehitykseen. Vasta 2000-luvulta alkaen sekä Venäjä että länsi ovat todella kiinnostuneet IVY-maista. Energian lisääntyvä merkitys maailmanpolitiikassa on nostanut alueen strategista painoarvoa kuten myös terrorismin vastainen sota. Alueen maitten itsenäinen politiikka on myös voimistunut ja luonut tilaa myös muille toimijoille kuin vain Venäjälle.

Venäjä ja EU. Euroopan unioni on Venäjän suurin kauppakumppani. Yhteistyö ei ole ollut mutkatonta, mutta molemmat osapuolet haluavat korostaa yhteistyön tärkeyttä ja sitä, että historiallisesti, kulttuuri- ja maantieteellisesti Venäjä ja Euroopan unioni kuuluvat yhteen. Venäjän ja EU:n yhteistyön peruskivenä on kumppanuus- ja yhteistyösopimus, joka allekirjoitettiin vuonna 1994. Se tuli voimaan vuonna 1997. Sopimus tehtiin 10 vuodeksi, mutta jatkuu, jos kumpikaan osapuoli ei irtisanoudu sopimuksesta. Neuvottelut uudesta sopimuksesta ovat kuitenkin valmisteilla. EU julkaisi oman yhteisen Venäjän-strategiansa kesäkuussa 1999, ja Venäjä vastasi tekemällä oman keskipitkän aikavälin EU-strategiansa lokakuussa 1999. Strategiat kertovat hyvin näkemyseroista, joita Venäjän ja EU:n välillä on.

EU:n strategia korosti yhteisiä arvoja ja normeja, kun taas Venäjän strategia korosti taloutta ja turvallisuutta. Venäjän ja EU:n suhde on ollut täynnä ylä- ja alamäkiä, stagnaation aikoja ja hidasta kehitystä. Yhteisten intressien määrä on suuri, mutta näkemykset siitä, miten toimitaan ja missä asioiden tärkeysjärjestyksessä, ovat isoja. Pohjoisen ulottuvuuden viitekehys on tarjonnut yhden mallin siitä, miten konkreet-

tisella tasolla on voitu tehdä rajat ylittävää alueellista ja sektoraalista yhteistyötä Venäjän ja EU:n välillä (ympäristöyhteistyö). Toinen hyvä esimerkki toimivasta yhteistyöstä on yhteistyö koulutuksen alalla. Isot asiakokonaisuudet, jotka synnyttävät kitkaa, ovat energia ja itsenäiset valtiot entisen Neuvostoliiton alueella.

Venäjä ja Kiina sekä Intia. Erityisesti 2000-luvulta alkaen Venäjän on alkanut luoda läheisempiä suhteita nouseviin maailmanmahteihin, Kiinaan ja Intiaan. Jo Primakovin ulkoministeriaikana 1996-1999 puhuttiin Venäjän ulkopoliittikan painopisteen muutoksesta. Kyse ei kuitenkaan ollut täydellisestä suunnanmuutoksesta vaan lisäyksestä. Kiina ja Intia olivat jääneet vähemmälle huomiolle 1990-luvun alkupuolella. Venäjä kannattaa molempien maitten pyrkimystä YK:n turvallisuusneuvoston pysyviksi jäseniksi.

Kiinan vauhdilla kasvanut talous ja erityisesti sen energiantarve ovat lisänneet Venäjän ja Kiinan kanssakäymistä. 2005 pidetyt yhteiset sotaharjoitukset herättivät maailmalla paljon huomiota. Vuosi 2006 oli Venäjän vuosi Kiinassa ja vuosi 2007 vuorostaan on Kiinan vuosi Venäjällä. Kiinan ja Venäjän yhteistyö on tiivistynyt Shanghai-yhteistyöorganisaation kautta. Kiinan on myös merkittävä venäläisten aseiden ostaja. Maailmanpolitiikassa, erityisesti YK:n turvallisuusneuvostossa, Kiinan ja Venäjän yhteistyö edesauttaa kummankin osapuolen omien intressien eteenpäin viemistä ja tasapainottaa Yhdysvaltojen johtavaa asemaa.

Myös Venäjä ja Intia ovat strategisia kumppaneita. Strategisen kumppanuuden deklaratio allekirjoitettiin 2000 presidentti Putinin ensimmäisellä Intian-vierailulla. Putinin vierailu Intiaan 2004 lähensi Venäjän ja Intian suhteita entisestään. Asiaan on vaikuttanut myös Yhdysvaltojen ja Intian viilentyneet välit. Intian ja Venäjän yhteistyön keskeisimpiä alueita ovat energia ja puolustus, kuten Kiinan ja Venäjänkin välillä. Venäjä myy Intiaan huomattavan määrän aseita. Mainitsemisen arvoisia yhteistyön aloja Venäjän ja Intian suhteissa ovat ydinenergia ja kasvava turistikilpailu maiden välillä.

Venäjä ja Yhdysvallat. Venäjä ja Yhdysvallat ovat historiallisestikin olleet etäällä toisistaan. Yhteistyöaloja on aina haettu, mutta suhde on enimmäkseen ollut pragmaattinen ja intressipohjainen. Venäjä pyrkii usein ulkopoliittikkassaan kopioimaan Yhdysvaltojen ulkopoliittista käyttäytymistä, korostaen kuitenkin omaa tyyliään ja erilaista lähestymistapaa.

Kauppa maitten välillä on toistaiseksi pientä. Yhdysvaltalaiset yritykset lisäsivät silti investointejaan Venäjälle lähes 50 % vuonna 2005. Suurin osa uu-

sista investoinneista on kohdentunut energia sektorin ulkopuolelle.¹² Venäjä on erityisesti kiinnostunut Yhdysvaltojen teknologiasta, mutta Yhdysvallat näkevät myös Venäjän potentiaalın teknologian kehityksessä. Lentokone- ja autoteollisuus ovat myös aloja, jotka kiinnostavat amerikkalaisia yrityksiä Venäjällä. Energiasektorilla on jo yhteistyötä ja, jos Venäjä aikoo ryhtyä tulevaisuudessa nesteytetyn kaasun tuottajaksi, Yhdysvallat on sen ensisijainen markkina-alue. Ydinenergia- ja ydinasekysymyksissä Yhdysvallat ja Venäjä tekevät yhteistyötä, mutta näillä aloilla maitten välillä on myös näkemuseroja. Terrorismin vastainen sota, jota molemmat maat ovat ilmoittaneet käyvänsä, on ollut niin yhdistävä kuin erottavakin tekijä. Se ei ole luonut syvää yhteistyötä tai lähentänyt maita, mutta antanut pohjan maitten väliselle strategiselle kumppanuudelle.

Suomi ja Venäjä. Suomen ja Venäjän suhteet ovat kaiken aikaa olleet vakaalla pohjalla. Yhteistyötä sääteleviä valtioiden välisiä perussopimuksia on 73 ja ne kattavat kaikki elämänaolat. Erityisesti 2000-luvulla kaupan kasvu on ollut erittäin nopeaa ja Venäjästä on tullut Suomen merkittävin kauppakumppani. Suomen viennistä tammi-syyskuussa 2006 suuntautui Venäjälle 10 % ja tuonnistamme 14,6 % tuli Venäjältä. Suomi on Venäjälle 12:nneksi tärkein kauppakumppani. Byrokratian lisäksi juuri kaupan ja kauttakuljetusten kasvu aiheuttaa tunnettuja ongelmia rajanylityksessä valtaisine rekkajonoineen.

Suomalaiset tekivät Venäjälle vuonna 2005 vapaa-ajan- ja työmatkoja noin 300 000. Venäläisten yöpymisiä vuonna 2005 Suomessa oli 500 000.

Puolustus

Venäjän asevoimille on asetettu Putinin hallinnon hyväksymässä suunnitelmassa seitsemän päätehtävää:

- laajamittaisen sodan estäminen
- osallistuminen alueelliseen sotaan
- osallistuminen rajakahakkaan
- taloudellisten etujen turvaaminen
- tärkeiden yhteyksien turvaaminen
- terrorismin vastainen sota ja
- liittouma-velvollisuudet.

Vahvat asevoimat ja erityisesti strategiset ydinaseet ovat Venäjän suurvalta-aseman tae ja ulkopolitiikan

neuvotteluvaltti sekä tarvittaessa tehokas painostuskeino. Asevoimien käyttöön liittyvät päätökset, kuten terrorismin vastaiset toimet, ennaltaehkäisevät iskut maan rajojen ulkopuolelle, sotaan valmistautuminen, sotatilan voimaan saattaminen sekä sodan käyminen, tehdään presidentin johdolla Venäjän turvallisuusneuvostossa. Presidentin lisäksi merkittävä asema on puolustusministerillä ja yleisesikunnan päälliköllä.

Venäjän asevoimien taktiikkaan ja koulutukseen on keskeisesti vaikuttanut jo lähes kymmenen vuoden ajalta karttuneet kokemukset terrorismin vastaisesta sodasta Pohjois-Kaukasuksella Tšetšeniassa sekä Keski-Aasiassa Tadžikistanissa. Tuona aikana sekä joukkoja että esikuntia on kierrätetty ja näin hankittu sotakokemusta erityisesti erikoisjoukoille sekä maahanlasku- ja merijalkaväen eliittiyksiköille. Vuodesta 2002 lähtien Tšetšenian operaatio on ollut Venäjän sisäministeriön johdossa, mutta edelleenkin suuri määrä asevoimien yksiköitä osallistuu taisteluihin.

Venäjän asevoimat ovat jakautuneet maavoimiin, ilmavoimiin, sotalaivastoon sekä kolmeen itsenäiseen aselajiin, jotka ovat suoraan yleisesikunnan johdossa. Näitä ovat strategiset ohjusjoukot, avaruusjoukot sekä maahanlaskujoukot. Aktiivipalveluksessa olevien määrä on 1990-luvun reformien jälkeen 960 000 henkeä, ja reservissä on 2,4 miljoonaa henkeä.

Venäjän armeijalle 1990-luku oli vaikea rahapulan vuoksi. Valtion talouden vahvistumisen myötä armeijan budjettia on kuitenkin kasvatettu. Venäjän puolustusbudjetti vuodelle 2007 on 30,7 miljardia Yhdysvaltain dollaria (kasvua yli 20 % vuoteen 2006 verrattuna). Todellinen kaikkiin sotilasmenoihin käytetty summa oli jo vuonna 2004 arviolta 61,5 mrd. dollaria, ostovoimapariteetin (PPP) mukaan lasketuna. Venäjän asehankintamäärärahat ovat vuonna 2007 noin 734,6 mrd. ruplaa eli 21,5 mrd. euroa. Kasvua on 30 %.

Venäjän ja Naton yhteistyö alkoi vuonna 1991 Venäjän liittyttyä Pohjois-Atlantin yhteistyöneuvostoon. Sen jälkeen Venäjä on osallistunut lukuisiin Naton rauhanturvaoperaatioihin. Yhteistyötä tiivistettiin vuonna 2002, kun perustettiin erillinen Nato-Venäjä-neuvosto, jossa keskeisenä ovat olleet mm. terrorismin torjuntaan liittyvät kysymykset.

¹² Haastattelu William J. Burns, U.S. Ambassador to Russia *Ekspert* magazine, 11.12. 2006.

3. VENÄJÄN TULEVAN KEHITYKSEN TODENNÄKÖISIÄ PIIRTEITÄ

Talouden ja väestön kehitysnäkymiä

Venäjä tulee säilymään vuoteen 2017 pinta-alaltaan maailman suurimpana valtiona, joka käsittää lähes koko Euraasian mantereen pohjoisosan. Valtion ja talouselämän johtolimet pitävät tärkeinä merellisiä yhteyksiä sekä länteen että itään. Maan sisäisessä talous- ja liikennepolitiikassa huolehditaan siitä, ettei idän ja lännen taloudellinen yhteys katkea.

Venäjän kansantalouden kasvu jatkuu lähivuosina voimakkaana, todennäköisesti hieman hidastuen. Lähiajan potentiaalisesti kasvuvauhdiksi arvioidaan yleisesti 3-6 %. Tämä on vuoden 1998 kriisin jälkeistä tuottavuus- ja rakennekehitystä heijastaen selvästi korkeampi luku kuin vain muutama vuosi sitten tehdyt arviot. Arvioiden poikkeuksellisen suuri haarukka kuvastaa epävarmuuksien kokoa.

Ulkomaanvaluutassa tehtäviin kansainvälisiin vertailuihin vaikuttaa myös kotimaisen valuutan reaalis- valuuttakurssin muutos. Ruplan reaalin vahvistuminen jatkuu useita vuosia, ei kuitenkaan samaa noin 10 %:n vauhtia kuin viime vuosina. Näin Venäjän talous voisi ulkomaanvaluutassa mitaten hyvin kasvaa noin 10 %. Tämän vuoksi on hyvin mahdollista, että viiden vuoden päästä Venäjä on taloudelliselta kooltaan noin sijalla 8, suunnilleen samaa kokoa Italian kanssa. Sen pidemmälle on vaikea ennustaa sen enempää kasvua kuin reaalista valuuttakurssiakaan.

Venäjän tuonti kasvaisi tätäkin nopeammin, koska kansantulon kasvun ja ruplan vahvistumisen lisäksi siihen vaikuttaisi myöhemmin esille otettava tuontialtiuden kasvu. Toisaalta ruplan reaalin vahvistuminen haittaa viennin hintakilpailukykyä.

Vuosituhanneen alkuvuosina Venäjän öljyntuotanto kasvoi lähes 10 % vuodessa. Kuitenkin virallisten ennusteiden mukaan niin öljyn kuin kaasun tuotanto kasvaisi lähivuosina vain noin 2 % vuodessa. Mikäli viime vuosien trendi jatkuu, vuonna 2017 Venäjän energiatuotanto on laskussa. Koska Venäjän vienti on ratkaisevasti energian varassa, vaihtotaseen ylijäämä uhkaa sulaa pois muutamassa vuodessa. Öljyn kotimainen kulutus on kasvussa ja öljyntuotannon kasvu hidastumassa, joten viennin määrän trendi on laskeva ilman kotimaisen energiatehokkuuden merkittävää kohenemista. Myös maakaasun vientimäärät ovat samoin ehdoin trendinä laskusuunnassa. Toisaalta viennin mahdollista supistumista todennäköisesti kompensoi energian maailmanmarkkinahintojen jatkuva kasvu.

Voidakseen olla vahva toimija maailman energia-

markkinoilla Venäjän on nostettava energiatehokkuutta ja tuotannon jalostusastetta. Jotta Venäjän vientikyky kasvaisi, on sen ennen kaikkea tehostettava huomattavasti kotimaista energiankäyttöään. Kymmenessä vuodessa mahdollinen panostaminen uusiin energialähteisiin ei vielä paljon vaikuta. Sen sijaan säästäminen vaikuttaisi nopeasti.

Osa muista tulevaan kehitykseen vaikuttavista tekijöistä tunnetaan suurella todennäköisyydellä, toiset ovat epävarmoja. Viisi ongelmallista kehityskulkua ovat varsin todennäköisiä:

1. Väestön väheneminen jatkuu. Venäjän väestö saavutti huippunsa 1992, runsaat 148 miljoonaa. Nyt luku on runsaat 143 miljoonaa, ja vuonna 2017 Venäjän Tilastokeskuksen (<http://gks.ru>) ennusteen mukaan noin 139 miljoonaa. Nopeampaakin supistumista on ennustettu. YK:n arvio vuoden 2017 väkiluvuksi on noin 135 miljoonaa (<http://esa.un.org/unpp>). Ennusteet ovat herkkiä eritoten väestön rajat ylittävän liikkuvuuden suhteen. Samalla väestö ikääntyy, kun molempien sukupuolien elinikäennusteen oletetaan nousevan, jääden kuitenkin edelleen 1980-luvun huipun alapuolelle.

2. Venäjällä on noin kymmenen vuoden väestöllinen etsikkoaika suhteellisen suurien 1980-luvun lopulla syntyneiden ikäluokkien kanssa. Työikään tulevien ikäluokkien koko painuu vuoteen 2017 mennessä lähes puoleen tämänhetkisestä. Sopeutumispaine työmarkkinoilla, koulutuksessa ja esimerkiksi asevoimissa on huomattava. Kun huoltosuhde noin kymmenen vuoden kuluttua nopeasti heikkenee, nykyiset eläkejärjestelyt eivät tule riittämään ilman uusia toimia. Venäjän monikulttuurinen traditio luo pohjan sille, että maa on jatkossakin erityisesti muista IVY-maista tulevan maahanmuuton kohde. Lisäksi Venäjä voi pyrkiä houkuttelemaan noin 25:ttä miljoonaa maan ulkopuolella asuvaa venäläistä palaamaan Venäjälle. Väestömuutoksen ja ruplan reaalis- valuuttakurssin vahvistumisen takia vuoden 2017 Venäjä ei ole läheskään halpapalkkaa. Tämä houkuttelee paitsi ulkovenäläisiä myös muitakin, esimerkiksi kiinalaisia.

3. Yhteiskunnan sopeutumiskyky ja -halu ovat tiukoilla. Tästä on jo merkkejä. Kaukaisemmassa tulevaisuudessa enemmistö lapsista saattaa hyvin syntyä islaminuskoiisiin perheisiin. Venäjä joutuu harkitsemaan uudelleen identiteettiään.

Venäläisen yhteiskunnan syvä jakaantuminen jatkuu. Väestön ja alueiden tulo- ja varallisuuserot kuu- luvat maailman suurimpiin. Samalla keskiluokan kasvu kuitenkin jatkuu. Tämä merkitsee kulutus- ja investointirakenteen muuttumista kohti keskiluokan tyyppillisesti käyttämiä tavaroita ja palveluita. Rahoi-

tusjärjestelmän kehittyminen ylläpitää osaltaan kuluksen ja myös investointien kasvua. Vaurastuminen lisää valinnanmahdollisuuksien arvostamista ja siksi tuontialttiuden kasvua. Tuonnin kasvuvauhti – kansantulon kasvun, ruplan reaalisien vahvistumisen ja tuontialttiuden kasvun määräämänä – on ehkä kaksinkertainen kolminkertainen kansantulon kasvuun verrattuna. Nyt huima vaihtotaseen ylijäämä sulanee jo muutamassa tai viimeistään noin kymmenessä vuodessa. Paisuvan tuonnin maksaminen edellyttäisi uudenlaista, nykyisestä luonnonvaraperusteisuudesta voimakkaasti monipuolistuvaa, korkeamman arvonlisän viennin rakennetta. Elinkeinoelämä voi kansainvälistyä myös siksi, että venäläiset luonnonvarayrityksetkin pyrkivät jalostetumpiin tuotteisiin ja laajentuvat esimerkiksi energiasektoria palvelevien investointitavaroiden tuottajiksi. Keskiluokkaistuminen ja kansainvälistyminen mahdollistavat yhteiskunnan jonkinasteisen avoimuuden ja demokratisoitumisen.

4. Väestö siirtyy edelleen syrjäseuduilta kohti suurkaupunkeja. Tämä vähentää tarvetta ylläpitää syrjäseuduilla sijaitsevaa infrastruktuuria, joka on peritty Neuvostoliitolta. Toisaalta tämä asettaa yhä kovempia haasteita suurimpien kaupunkien kyvyille ottaa vastaan väestöä. Alueelliset tuloterot kasvavat. Oleellinen aluekehityksen kysymys on, mitä tapahtuu suurehkojen kaupunkien Neuvostoliitolta peritylle teolliselle perustalle. Tällaiset kaupungit ovat usein riippuvaisia yhdestä tai parista tuotantolaitoksesta.

5. Neuvostoliiton jälkeensä jättämä pääomakanta ja infrastruktuuri heikkenivät edelleen. Näin on monin osin, vaikka investointiaste onkin hitaassa nousussa, joka jatkuu. Investointiaste on kuitenkin vain vajaat 20 %, mikä on merkittävästi alhaisempi kuin muissa nopeasti kasvavissa talouksissa. Energian saatavuus, kuljetusverkosto ja kunnallistekniikka voivat olla kasvun rajoja ainakin alueellisesti. Ympäristön tila heikkenee edelleen monin paikoin. Toisaalta hitaammin kehittyvässä maassa voidaan hyödyntää uusinta teknologiaa, tuotteita ja toimintatapoja. Näin talous muuttuu perusainekseltaan entistä epäyhtenäisemmäksi. Tämä koskee myös henkistä pääomaa. Vuonna 2017 Venäjä on todennäköisesti entistään enemmän luokkayhteiskunta.

Myönteisempiä näkymiä näyttäisi avautuvan ainakin kolmesta suunnasta.

1. Tietoisuus on nousussa. Asiantuntijat ja valtiojohto Venäjällä ovat tietoisia ongelmallisista kehityskuluista. Kansainvälisen kokemuksen mukaan moniin niistä on kuitenkin vaikea vaikuttaa. Esimerkiksi aktiivinen työvoiman maahantuontipolitiikka törmäisi sosiaalisiin ongelmiin. Koulutus- ja innovaatiojär-

jestelmän uudistaminen ei hyvin onnistuessaankaan tuottaisi haluttua tulosta nopeasti. On myös ilmeistä, ettei tehottomuuden, mielivallan ja korruption kitkeminen voi tapahtua hetkessä, vaikka halua siihen olisi. Se on yleensä onnistunut vain demokratisoitumisen ja kansalaisyhteiskunnan kypsymisen myötä.

2. Venäjä kuuluu ilmastomuutoksen "nettovoittajiin". Ilmaston lämpenemisen nettovaikutus lienee ainakin lähivuosikymmeninä positiivinen Venäjälle. Venäjällä on näin vahva neuvotteluasema neuvoteltaessa ilmaston muutoksen globaalista torjunnasta. Maatalouden edellytykset keskimäärin parantuvat ja pohjoisen merireitin avaaminen käy todennäköisemmäksi. Maan eteläiset osat kuitenkin kärsivät ja ikeiroudan sulaminen voi aiheuttaa arvaamattomia ongelmia maan energiantuotannolle ja liikkumiselle pohjoisilla alueilla. Pohjoisten alueiden lämpeneminen tuskin kuitenkaan kumoaa sitä, että väestö keskittyy keskuksiin eteläisemmillä alueilla.

Venäjä kehittää aktiivisesti ICT-alaa. ICT-alan rooliin Venäjän talouden uudistamisessa on jo viitattu edellisessä luvussa. Venäjän hallituksen tulevaisuuden suunnitelmissa ja toimenpiteissä ICT-ala on vahvasti nostettu esiin strategisena painopistealana. Se on nimetty seuraavien viiden vuoden painopistealaksi. Electronic Russia 2002–2010 -ohjelmaan on Venäjän hallituksen toimesta jo suunnattu 2,6 mrd. dollaria kohteena erityisesti Internetin käytön ja uusien e-palvelujen (e-commerce, e-education, e-government) mahdollistaminen yrityksille ja kansalaisille. ICT-ala voi edistää muiden alojen kehittymistä ja luoda edellytyksiä nykyistä tasavertaisemmalle yhteiskunnalle. Mobiilitietotekniikka on Venäjällä avainasemassa valtavien alueiden hyvin harvan asutuksen vuoksi. Mobiilitekniikalla voidaan luoda kansalaisille yhteneväiset mahdollisuudet asua ja toimia myös suurten asutuskeskusten ulkopuolella. Tällä tekniikalla saadaan nopeasti laajoja peittoalueita verrattuna kiinteän verkon teknologiaan. Lisäksi sen siirtonopeudet kasvavat nopeasti, mikä taas mahdollistaa uudet palvelut (mobiili-Internet jne.). Kuten kuva 6 osoittaa, vuonna 2006 Venäjä on ohittanut 100 %:n peiton matkapuhelimissa. Eli Venäjällä on matkapuhelimia nyt enemmän kuin kansalaisia.

Terveysten, koulutuksen, maatalouden ja asumisen ohjelmat

Venäjän duuma teki syksyllä 2005 merkittävän yhteiskuntapoliittisen avauksen päättämällä lähivuosiin kohdistuvasta noin 400 miljardin ruplan eli noin 15 miljardin dollarin ohjelmasta. Ohjelmalla pyri-

tään edistämään terveydenhuoltoa, koulutusta, maataloutta ja asumista Venäjällä. Tuoreen arvion mukaan sijoitukset ohjelmaan ylittävät vuonna 2006 120 miljardin ruplan rajan. Varapääministeri Dimitri Medvedevin ilmoituksen mukaan vuonna 2007 varoja käytetään ohjelmaan 251 miljardia ruplaa (Prime-Tass 3.10.2006). Terveydenhoitoon panostetaan lisää 130 miljardia ruplaa, asuntojen rahoitukseen 50 miljardia ruplaa, koulutukseen 48 miljardia ruplaa ja maatalouteen 23 miljardia ruplaa.

Vaikka kyseessä on tarttuminen pääasiassa akuutteihin ongelmiin valtion öljystä ja kaasusta saamalla poikkeuksellisen suurilla tuloilla, ne edustavat uutta linjausta Venäjän politiikassa. Ohjelmat merkitsevät vähintään väliaikaista käännettä Venäjän hallitusten aiemmassa "amerikkalaisessa" ideologiassa, jossa on korostettu kansalaisten omaa ja lähiyhteisöjen taloudellista vastuuta sosiaaliturvasta. Kun hyvinvointipalvelut on aiemmin jätetty alueille, kunnille ja kansalaisille itselleen, valtio on uudelleen ottamassa vastuuta niistä. Varoja on käytetty tai suunniteltu käytettäväksi seuraaviin tarkoituksiin:

Terveysprojektissa rahoja on käytetty olemassa olevien terveyskeskusten parempaan varustamiseen ja uusien terveyskeskusten rakentamiseen. Terveydenhuollon henkilökunnan palkkoja on korotettu radikaalisti. Lääkäreiden minimipalkka on korotettu 10 000 ruplaan (noin 400 \$) ja hoitajien 5 000 ruplaan. Lisäksi varoja on ohjattu uudenaikaisten teknisten laitteistojen hankintaan.

Suurten luokkien opettajien palkkoja on korotettu 1 000 ruplalla ja 3 000 koululle on kullekin annettu miljoona ruplaa opetusvälineistön hankintaan. Vuonna 2008 jopa 20 000 koulun on arvioitu voivan käyttää Internetiä ja etäkoulutusohjelmia. Kouluissa ja yliopistoissa annetaan erityistä tukea lahjakkaille oppilaille. 5 000 koululaiselle ja opiskelijalle, jotka tekevät kiintoisaa ja lupaavaa tutkimustyötä on luvattu 60 000 ruplan stipendi. Myös yliopistoissa työskentelevien tohtoreiden palkkoja korotetaan.

Nuorten perheiden asuntojen hankintaa on tuettu luotoilla. Valtio tukee vuosina 2006-2007 yli 25 000 nuoren maaseudulla työskentelevän ammattilaisen asunnonhankintaa. Medvedevin arvion mukaan kahdessa vuodessa 110 000 nuorta perhettä voi tällä tuella parantaa asuinolosuhteitaan.

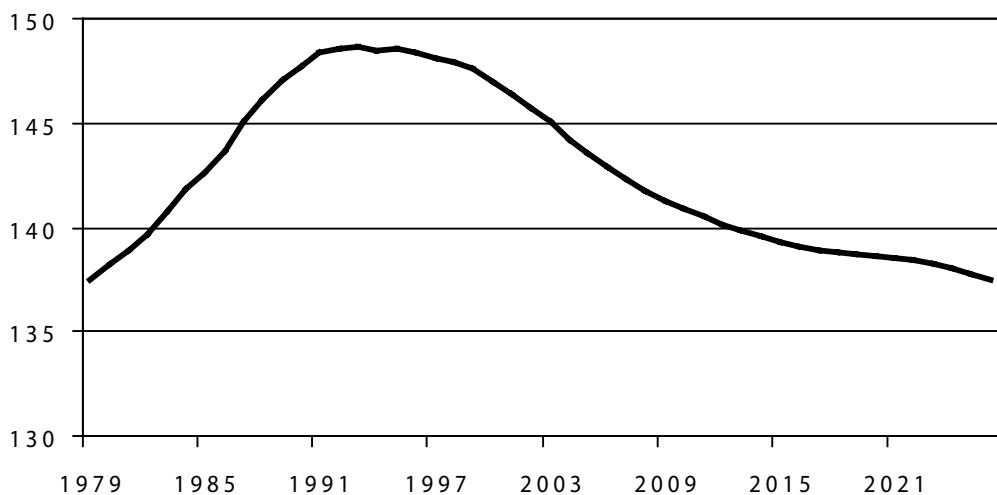
Maataloudessa tukea on annettu erityisesti energian käyttöön liittyviin investointeihin.

Terveyspalveluissa valtion taloudellinen puuttuminen aiemmin kuntien ja alueiden hoitamiin palveluihin avaa uudenlaisia mahdollisuuksia mm. valtakunnallisiin kansanterveyden kampanjoihin. Valtion lisääntyvä vastuunotto hyvinvointipalveluista on ollut kuitenkin käytännössä hyvin huojuvaa. Pian Putinin puheen jälkeen Venäjän pääministeri Mihail Fradkov allekirjoitti asetuksen, että kansalaiset joutuvat maksamaan 100 % korvauksen saamistaan kunnallisista palveluista 1.1.2006 alkaen. Tämä asetus kuitenkin pikaisesti kumottiin.

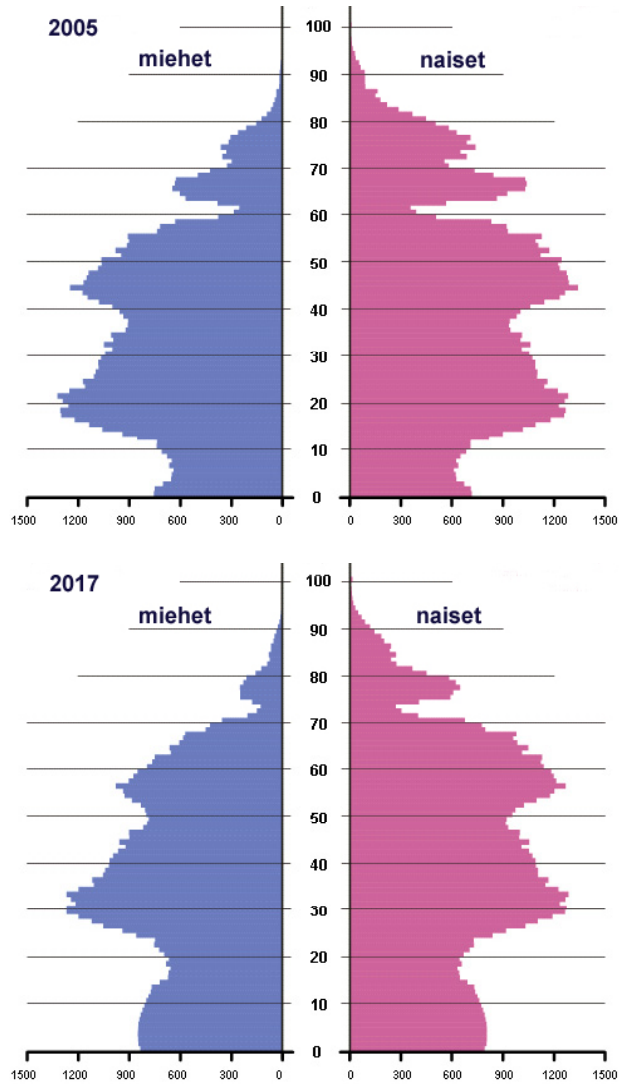
Politiikan epävakaus on ollut ehkä yksi selitys sil-

Kuvio 4.

Venäjän väestökehitys vuosina 1979-2026 (Lähde: YK:n väestöohjelma)

Kuvio 5.
Venäjän väestöpyramidit 2005 ja 2017

Lähde: Rosstat

le, että kansalaiset ovat mielipidetiedusteluissa suhtautuneet varsin epäillen politiikkaohjelmiin. Marraskuun lopussa 2005 mielipidetutkimuslaitos kysyi koko maata ja sen eri ikä-, sukupuoli- ja koulutusryhmiä edustavalta 2 100 hengen otokselta, uskovatko he erikseen terveyden, koulutuksen, maatalouden ja asumisen paranevan seuraavan kolmen vuoden aikana. Jokaisen ohjelman osalta toteutumisen epäilijöitä oli vähintään 58 %. Vähiten uskottiin maatalouden paraneamiseen. Epäuskoisten osuus oli 62 %.

Jotkut läntiset tarkkailijat ovat arvioineet, että Venäjän hallinto joutuu luopumaan "populistisista" ohjelmista ja palaamaan entiseen liberalistiseen politiikkaansa. Koska ohjelmat on hyvin vahvasti kytketty niistä aloitteen tehneen presidentti Putinin nimeen, paine niiden onnistuneeseen läpivientiin on kuitenkin suuri nykyisen hallinnon arvovallan säilyttämisen kannalta. Pohjoismaisesta tai suomalaisesta perspektiivistä katsoen puitetalous, missä valtio ottaa esimerkiksi vahvasti vastuuta kansanterveydestä ja koulutuksesta, ei näytä yhtä mahdottomalta kuin amerikkalaisesta perspektiivistä.

Puoluekenttä ja poliittinen järjestelmä

Arvion tekeminen siitä, onko Venäjän poliittinen järjestelmä ja puoluelaitos kehittymässä olennaisesti nykyistä vakaampaan suuntaan, on vaikeaa. Olennaisista

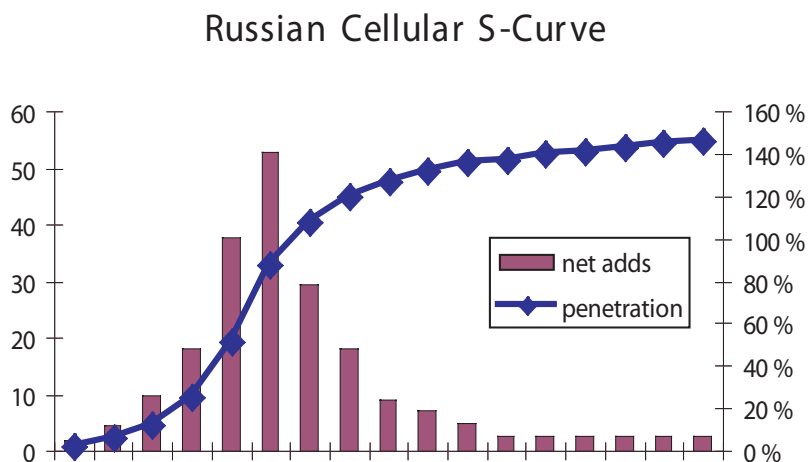
on, missä määrin puolue muodostus lähtee alhaalta ihmisten intresseistä eikä ylhäältä valtion edun ja sen määrittävien johtajien tarpeista.

Duuman vaalit 2007 ovat eräänlainen käännekohta, joka näyttää, millaiseksi Venäjän puoluekenttä muotoutuu ja miten poliittiseen järjestelmään tällä vaalikaudella tehdyt muutokset siihen vaikuttavat.

Duuman äänestysmenetelmiin ja vaalilakiin on jo tehty useita muutoksia. Yksimandaattiset paikat on poistettu ja valituksi voi tulla vain puoluelistoilta. Duuman vaaleissa 2003 yksimandaattisten listalta valitut edustajat olivat ratkaisevassa asemassa siinä, että Venäjän suurin puolue Yhtenäinen Venäjä sai 2/3 enemmistön. Puolueen ryhmään liittyi vaalien jälkeen joukko yhden edustajan vaalipiireistä valittuja kansanedustajia. Samalla kuitenkin nämä yksimandaattisilta paikoilta puolueeseen tulleet edustajat heikensivät sen uskottavuutta sekä kuvaa yhtenäisestä puolueesta. Venäjän suurimman puolueen valta duumassa perustuu kansanedustajiin, jotka eivät vaaleissa 2003 edustaneet puoluetta.

Toinen muutos on se, ettei aiemmin hyväksyttyjä ns. "kaikkia vastaan" -ääniä hyväksytty. Nämä on yleisesti koettu Venäjän opposition todelliseksi ääniksi. Niiden on koettu antavan kuvan venäläisten todellisista tunteista politiikkaa ja keskushallintoa kohtaan. Kesäkuussa 2006 tehdyn mielipidemittauksen mukaan 54 % vastanneista katsoi mahdollisuuden ää-

Kuvio 6.
Matkapuhelimien määrän kehitys Venäjällä

Lähde: Megafone ja muut Venäjän matkapuhelinoperaattorit

nestää kaikkia vastaan tarpeelliseksi. Jopa 83 % kyselyyn vastanneista, jotka ilmoittivat myös käyvän-
sä äänestämässä, näkivät mahdollisuuden tärkeäksi. Heistä 31 % sanoi käyttäneensä mahdollisuutta äänestäänsä. Hallinnon edustajat, kuten duuman puhemies Boris Gryzlov, ovat sanoneet, ettei tarkoitus ole tukahduttaa opposition ääntä vaan kasvattaa kansalaisia vastuullisempaan politiikkaan.

Kolmas muutos vaalilakiin on, että 5 % äänikynnyksen sijasta seuraavissa vaaleissa tarvitaan vähintään 7 % äänistä, jotta puolue saisi paikkoja duumassa. Tämän muutoksen on ennakoitu estävän liberaalien länsimielisten puolueiden pääsyn duumaan. Länsimielisiä ryhmittymiä/puolueita Venäjällä on kuusi. Iso kysymys tulee olemaan 2007 vaaleissa, pystyvätkö eri ryhmittymät yhdistämään voimansa. Erillisinä ryhmittyminä liberaaleilla ei tule olemaan mahdollisuuksia ylittää äänikynnystä. Vaikka äänikynnyksen nostamista 7 %:iin kritisoitiin kovasti vaalilakiuudistuksen yhteydessä, esimerkiksi EU:n jäseneksi pyrki-
vässä Turkissa äänikynnys on 10 %.

Neljäs huomioitava muutos oli, että duumassa edustettuna olevien puolueiden vähimmäismäärä laske-
ttiin neljästä kahteen.

Vaikka Venäjällä on monipuoluejärjestelmä, näköpiirissä ei ole, että järjestelmä kehittyisi kohti sellaista parlamentaarista demokratiaa, jossa vaalit voittaneet puolueet muodostavat hallituksen. Venäjä on vakiintumassa erittäin vahvasti presidenttivaltaiseksi järjestelmäksi, jossa hallitus on ennen muuta vastuussa presidentille. Tämä asetelma syö Venäjällä kuten vastaavan kaltaisissa presidenttijohtoisissa maissa puolueiden uskottavuutta valitsijoiden silmissä.

Valtapuolue Yhtenäinen Venäjä on vakiinnuttanut asemansa ja voittanut kirkkaasti, myös vuoden 2003 vaalivoiton jälkeen, vaalikauden 2003-2007 aikana pidetyissä aluevaaleissa. Yhteiskunnan poliittis-hallinnollinen eliitti myös selvästi hakeutuu puolueen jäseniksi. Puolue sanoo ylittäneensä 1 200 000 jäsenen rajapyykin. Vaikka Yhtenäinen Venäjä julistaa kääntäneensä yhteiskunnan kehityssuunnan kohti vakaampia oloja, on edessä vielä suuria haasteita, joihin kuuluvat uudistukset, jotka muuttaisivat Venäjän taloutta yhä enemmän innovaatioihin ja korkeaan teknologian perustuvaksi, korruption kitkeminen sekä uhkaavan väestökatastrofin ratkaiseminen. Samalla suuret sosiaaliset ongelmat odottavat puolueen mielestä ratkaisuaan.

Yhtenäisen Venäjän piirissä on myös kehitetty erityistä suvereenin demokratian ideaa. Vladislav Surkov, presidentti Putinin apulaiseseuruepäälikkö, esitteli helmikuussa 2006 valtioideologisen konse-

tin, jonka hän näki sopivan myös puolueen ideologiaksi. Surkovin mukaan Venäjä sitoutuu demokratian universaaleihin arvoihin, mutta toteuttaa niitä oman mallinsa pohjalta, Venäjän historian ja identiteetin pohjalta. Venäjä haluaa torjua ulkoiset vaikutusyritykset ja varaa itselleen oikeuden puolustaa omia valtiollis-kansallisia intressejään maailmalla. Surkovin ideologiassa keskeisessä asemassa on ajatus yhden vahvan puolueen johtamasta Venäjästä. Valtiolle keskeiset talouden osat tulisi valtiollistaa. Surkovin ideologiaa on luonnehdittu nationalistiseksi, keskusvaltakeskeiseksi ja kollektiiviseksi. Puolueen piirissä puhuttiin kesäkuussa 2006 Venäjän supervalta-asemaan liittyen myös siitä, että valtiolla voi olla vain yksi oikea valtionideologia. Venäjän perustuslaki (13 artikla) vuodelta 1993 selvästi kieltää yhden hallitsevan ja valtion tukeman ideologian.

Surkovin suvereeni demokratia-ideologia ei perustuslain asettamien rajoitusten vuoksi sovellu viralliseksi valtion ideologiaksi, mutta Yhtenäinen Venäjä -puolueen ideologiana se voi tulla de facto valtion ideologiaksi. On kuitenkin huomattava, etteivät kaikki Venäjällä suinkaan näe suvereenia demokratiaa vastaukseksi Venäjän poliittisiin ongelmiin. Putinin omasta kannasta on myös erilaisia arvioita. Hän ei ole suoraan tuominnut, mutta ei myöskään tukenut Surkovin konseptia. Ensimmäinen varapääministeri Dmitri Medvedev on arvostellut Surkovin konseptia ja sanonut, että hän mieluummin puhuu demokratiasta ilman adjektiiveja.

Eräänlaiseksi valtapuolueen vastavoimaksi Yhtenäiselle Venäjälle on pyrkimässä Oikeudenmukainen Venäjä, joka syntyi Rodinan, Eläkeläisten puolueen ja Elämän puolueen fuusiosta syksyllä 2006. Se on tehnyt selväksi myös tukevansa presidentin politiikkaa, mutta arvostelee kovin sanoin yhteiskunnan muuta valtaeliittiä. Oikeudenmukainen Venäjä ajaa vasemmistokeskustalaista politiikkaa, joka korostaa sosiaalista turvallisuutta ja oikeutta työhön. Rodinalla on ollut myös pyrkimystä hakeutua yhteistyöhön eurooppalaisen vasemmisto-keskustalaisten puolueen käytännössä sosialidemokraattien kanssa.

Uuden puolueen vahvin osa, Rodina syntyi vuoden 2003 duuman vaalien alla presidentinhallinnon suosiollisella avustuksella lohkaisemaan ääniä kommunisteilta. Siksi on luonnollista, että myös uudelle puolueelle on vallan kammareissa varattu selvä rooli. Presidentinhallinnon apulaispäälikkö Vladislav Surkov on hahmotellut Oikeudenmukaiselle Venäjälle asemaa eräänlaisena yhteiskunnan vasempana jalkana, jolle se voisi astua, mikäli oikea jalka pettää. Yhtenäisen Venäjän asemaa valtaeliitin projektina

Taulukko 6.
Duumassa edustettuina olevat puolueet

Puolue tai koalitio	Osuus äänistä	Paikkoja duumassa
Yhtenäinen Venäjä (Jedinaja Rossija)	38 %	222
Kommunistinen puolue (Kommunisticheskaja partija Rossiiskaja Federatsii)	12,8 %	51
Liberaalidemokraatit (Liberal’no-demokraticeskaja partija Rossii)	11,7 %	37
Rodina (koalitiossa Venäjän alueiden, Kansan tahto ja Sosialistinen yhtenäisyys puolueen kanssa)	9,2 %	37
”Jabloko” –puolue (Rossiskaja demokraticeskaja Partija ”Jabloko”	4,4 %	4
Oikeistovoimien liitto (Sojus pravih sil)	4,0 %	3
Venäjän maaseudun puolue (Agrarnaja partija Rossii)	3,7 %	3
Koalitio – Eläkeläisten puolue ja Sosiaalisen oikeudenmukaisuuden puolue (Rossiskaja partija pensionerov ja Partija Sosialnoi Spravedlivosti)	3,1 %	1
Koalitio – Venäjän uudelleen syntymisen puolue ja Venäjän elämän puolue (Partija vozrozhdenija Rossii ja Rossiskaja partija zhizni)	1,9 %	1
Venäjän kansan puolue (Narodnaja partija Rossiiskoi Federatsii)	1,2 %	16
Muut	10 %	75
Yhteensä	Äänestysprosentti 54,7 %	450

Lähde: Venäjän vaalikomissio

korostaa se, että puolueen puheenjohtajaksi valittiin liittoneuvoston, parlamentin ylähuoneen puhemies Sergei Mironov siinä, missä Yhtenäisen Venäjän puheenjohtaja on duuman puhemies Boris Gryzlov. Rodina saavutti yllättävää suosiota vuoden 2003 vaaleissa ja kannatuksen myötä sen linjaukset alkoivat yhä useammin olla vastakkain presidentin hallinnon linjausten kanssa. Siitä ilmeisesti johtui, että puolueen silloinen johtaja Dmitri Rogozin, entinen Putinin luottomies ja duuman ulkoasianvaliokunnan puheenjohtaja, joutui luopumaan puheenjohtajuudestaan. Puolue on Rogozinin eron jälkeen kuitenkin pysynyt vahvasti Venäjän poliittisessa kentässä ja kasvattanut jäsenmääräänsä.

Vladimir Žirinovskin liberaalidemokraattinen puolue on koko olemassaolonsa ajan viime kädessä tukenut sekä presidentti Jeltsiniä että presidentti Putinia. Liberaalidemokraateista on tullut yhä enemmän yhden miehen puolue, jonka on vaikea nousta vakavasti otettavaksi oppositiovoimaksi, jos se on sitä koskaan

ollutkaan. Puolue saattaa kuitenkin täyttää sen paikan, joka muualla Euroopassa on muukalaisvihamielisellä äärioikeistolla.

Ylhäältä luoduissa oppositiopuolueissa on vallan kannalta aina se vaara, että ne alkavat elää omaa elämänsä ja voivat muodostua siten todelliseksi haasteeksi vallassa olevalle valtapuolueelle. Kuitenkin niin kauan kuin Venäjän hallitus on suoraan presidentin nimittämä eikä pohjautu puoluepolitiikkaan, edes suosittu oppositiopuolue ei uhkaa valtaeliitin asemaa. Parhaassa tapauksessa se kuitenkin luo tasapainoa, jonka ilmapiirissä myös valtiolliset institutiot pääsevät kehittymään, ja hitaasti, mutta varmasti oikeusvaltioperiaatteen integroituvat valtion käytäntöihin.

Venäjän federaation kommunistinen puolue on edelleen merkittävin parlamentaarinen oppositiovoima, joka haastaa poliittisen eliitin. Kommunisteilla on vahva valtakunnallinen organisaatio ja laaja kannatus. Kommunistit vetoavat ennen muuta väestön köy-

himpään osaan, eläkeläisiin, maaseudun asukkaisiin ja niihin, jotka kokevat menettäneensä eniten Neuvostoliiton luhistumisen jälkeen. Kommunistien äärimmäisen kova retoriikka kapitalismista ja venäläisen sivilisaation tuhoamisesta on silti menettänyt tehoa, koska sille ei ole objektiivisia perusteita ympäröivässä yhteiskunnassa.

Oikeistoliberaalinen oppositio on käytännössä pyyhkiytynyt pois Venäjän poliittiselta kartalta. Oikeistoliberaalit arvostelevat Putinin hallintoa osittain samoin äänenpainoin kuin monet länsimaat: tiedotusvälineitä sensuroidaan, markkinatalous on muuttunut hallinnolliseksi, omistusoikeutta rajoitetaan samalla, kun nationalismi ja muukalaisviha nostavat päätään. Oikeisto-opposition raskas osa on edelleen puoltaa 1990-luvun talousreformejä, jotka synnyttivät rikkaiden oligarkkien ryhmän samalla, kun suuri osa kansasta vaipui kurjuuteen. Tämä leimaa myös oikeistoliberaalien menestymismahdollisuuksia tulevissa vaaleissa.

Venäjän kehittyvällä demokratialla on sama ongelma kuin kaikissa länsimaissa eli se, että kansalaiset yhä selvemmin vaaleissa kääntävät selkänsä poliittiselle osallistumiselle. Äänestysprosentit duuman sekä aluevaaleissa ovat jääneet erittäin alhaisiksi. Syksyn 2006 aluevaaleissa reilusti alle puolet kansalaisista käytti äänioikeuttaan. Suuri osa venäläisistä on enemmän kiinnostunut oman elintason kohoamisesta ja elämän yleisen ennustettavuuden ja vakauden lisääntymisestä kuin kansanvallan kehityksen pohtimisesta. Poliittinen vieraantuminen antaa vallanpitäjille mahdollisuuden viedä yhteiskuntaa haluamaansa suuntaan.

Asevoimien kehitysnäkymiä

Venäjän asevoimien budjetti näyttää kasvavan koko tarkastelujakson ajan. Tähän on varaa, sillä öljy- ja kaasutulot kasvattavat jatkuvasti valtion kassaa. Asevoimien budjetti vuonna 2006 on noin 21 mrd. euroa, eli 10-kertainen Suomen puolustusbudjettiin verrattuna. Tarkastelujakson aikana asevoimien budjetin vuotuinen kasvu jatkuu 3-5%:n tasolla taloudellisista mahdollisuuksista ja poliittisesta kehityksestä riippuen.

Venäjän hallituksen hyväksymä asevarusteluohjelma tähtää vuoteen 2015. Asevarusteluohjelman tavoitteena on luoda vahvat asevoimat, joilla tulee olla kyky samanaikaisesti osallistua yhteen globaaliin sotaan, käydä yhtä alueellista sotaa sekä useita paikallisia sotia, ns. 1 + 1 + N periaate. Asevarusteluohjelma näyttää myös keskittyvän kylmän sodan aikaisen

aseistuksen, kuten tankkien, tykistön ja ilmavoimien modernisointiin. Venäjä ei tavanomaisen aseistuksen saralla edes yritä vastata Yhdysvaltojen korkean sotateknologian haasteisiin, vaan näyttää keskittyvän enemmän sotateknologian asteittaiseen parantamiseen ja kehittämiseen. Taustalla on nähtävissä valmistautuminen mm. vahvistuvan Kiinan asevoimien luomaan konventionaaliseen uhkaan.

Asevoimien kokonaisvahvuus vakiintuu ohjelman mukaan tarkastelujakson aikana noin miljoonaan sotilaaseen. Todennäköisimpänä vaihtoehtona voidaan pitää sitä, että asevelvollisuus säilyy. Se kestää ohjelman mukaan vuoden ja sen suorittaa noin 300 000 asevelvollista vuosittain (vrt. Suomessa 30 000). Kokonaisvahvuudesta pysyvän valmiuden joukkoja on noin 140 000. Pysyvän valmiuden joukoilla on valmius 24 tunnin sisällä aloittaa ensimmäisen tehtävän suoritus.

Säädettävän valmiuden joukkojen on suunniteltu olevan vahvuudeltaan noin 500 000 ja joukkojen toimeenpanovalmius tulisi olemaan 7-10 vuorokautta. Miljoonan miehen armeijan lisäksi Venäjällä tulisivat olemaan strategiset joukkoreservit. Niihin kuuluvat asepalveluksen suorittaneet alle 35-vuotiaat kansalaiset. Strategisten reservien vahvuudeksi on suunniteltu 3-4 miljoonaa, ja niiden toimeenpanovalmius vaihtelee yhdestä kolmeen kuukauteen.

Strategisissa ydinaseissa Venäjän tavoitteena on säilyttää pariteetti Yhdysvaltojen kanssa. Ydinasetriadin nykyaikaistaminen edellyttää mittavia investointeja ennen kaikkea uusiin strategisiin ydinsukellusveneisiin sekä ilmavoimien konekaluston modernisointiin kotimaisin voimin. START-sopimuksen seuraajan, toukokuussa 2002 solmitun Moskovan sopimuksen (SORT) mukaisesti strategisten ydinkärkien määrä putoaa 1 700-2 200:aan vuoden 2012 loppuun mennessä. Maasijoitteisia (siilo - ajoneuvosijoitteiset) ydinkärkiä tulisi arvioiden mukaan olemaan tällöin noin 800, sukellusveneisiin sijoitettuina noin 500 sekä ilmavoimien strategiaan pommittajiin noin 400 kappaletta.

Moskovan sopimukseen eivät sisälly keskimatkan ballistiset tai risteilyohjukset (kantama 500-5 500 km) tai lyhyen kantaman taktiset ydinaseet (kantama alle 500 km). Lyhyen kantaman ohjusten merkitys pidäkevoimana korostuu. Tuhansia taktisia ydinkärkiä tultaneen pitämään operatiivisina tarkastelujakson ajan, samoin niiden laukaisu- ja kuljetusalustoja sekä tarkkuutta pyritään parantamaan. Esimerkkinä voidaan mainita ajoneuvosijoitteiset SS-26 Iskander-M-ohjusjärjestelmät, joita asevarusteluohjelman puitteissa on tilattu 60. Iskander-ohjus on uuden suku-

polven täsmäase, jota voidaan käyttää sekä konventionaalisten että taktisten ydinkärkien laukaisuun aina 400 km:n etäisyydelle saakka, kevyellä ydinkärjellä varustettuna todennäköisesti pidemmällekin.

Venäjän asevoimien taktiikkaan ja koulutukseen on keskeisesti vaikuttanut jo lähes kymmenen vuoden ajalta karttuneet kokemukset terrorismin vastaisesta sodasta Pohjois-Kaukasuksella Tšetšeniassa sekä Keski-Aasiassa Tadžikistanissa. Tuona aikana sekä joukkoja että esikuntia on kierrätetty ja näin hankittu sotakokemusta erityisesti erikoisjoukoille, sekä maahanlasku- ja merijalkaväen eliittiyksiköille. Vuodesta 2002 lähtien Tšetšenian operaatio on ollut Venäjän sisäministeriön johdossa, mutta edelleen suuri määrä asevoimien yksiköitä osallistuu taisteluihin. Tšetšenian perusteella on erikoisjoukkojen ja täsmäaseiden rooli kasvamassa terrorismin vastaisessa sodassa. Terrorismin vastaisen sodan uuteen doktriiniin kuuluvat tarvittaessa myös ennaltaehkäisevät iskut maan rajojen ulkopuolelle.

Todennäköisimmältä vaikuttaa, että Venäjä suhtautuu jatkossakin varauksellisesti Naton laajentumiseen ja pyrkii eri menetelmin painostamaan intressipiiriinsä kuuluvia maita pysyttelemään Naton ulkopuolella. Vastavoimana Nato-laajentumiselle Venäjä kehittää omia liittolaissuhteitaan. Tarkastelujakson aikana sotilaallista jännitettä saattaa lisätä Naton suunnitelma sijoittaa ohjuspuolustusjärjestelmän osia Venäjän rajan läheisyyteen. Venäjän vastatoimena saattaa olla taktisten ydinaseiden uudelleen ryhmittäminen.

Itsenäisten Valtioiden Yhteisön puitteissa toimivat IVY:n nopean toiminnan joukot, joihin on ilmoitettu joukkoja Venäjältä, Valko-Venäjältä, Kazakstanista, Kirgistanista sekä Tadžikistanista. Näiden lisänä sotilaallista yhteistoimintaa kehitetään myös Shanghain yhteistoimintajärjestön puitteissa (Venäjä, Kiina, Kazakstan, Kirgistan, Tadžikistan, Uzbekistan). Järjestön päätehtäviä ovat mm. terrorismin vastainen taistelu sekä huumesalakuljetusten kitkeminen raja-alueilla.

Venäjän asevoimien sotilaallinen aktiviteetti tulee kasvamaan myös Suomenlahden pohjukassa riippuen Venäjän yleisestä taloudellisesta ja poliittisesta kehityksestä. Koivistolle rakennettavat suuret öljyterminaalit sekä merenalainen kaasuputki Säkkijärveltä Saksan Greifswaldiin lisäävät tarvetta suojaus toimiin.

On todennäköistä, että Suomi joutuu ottamaan tarkastelujakson aikana kantaa venäläisten esittamiin rannikolla ja merialueella tapahtuviin yhteistoimintaharjoituksiin, joissa tavoitteena olisi harjoitella terrorismin torjuntaa Suomenlahden pohjukan strategisten kohteiden suojaamiseksi. Vastaavan-

laista yhteistoimintaa tapahtuu jo nykyään mm. meripelastus- ja öljyntorjuntaharjoituksissa. Molempien maiden viranomaiset joutuvat joka tapauksessa laatimaan valmiussuunnitelmat siltä varalta, että em. strategiset kohteet houkuttelevat radikaaliryhmiä terrori-iskuihin, jolloin pahimmat uhkakuvat konkretisoituisivat.

4. VENÄJÄN MAHDOLLISUUKSIA

Johdanto skenaarioihin

Edellisissä jaksoissa on tarkasteltu sellaisia kehityskulkuja, jotka vaikuttavat varsin todennäköisiltä menneen kehityksen pohjalta. Talous on ollut pääasiana. Poliittis-yhteiskunnallista kehitystä on käsitelty niukemmin, mutta sitä on avattu osan III NÄKEYKSIÄ VENÄJÄ-POLITIIKASTA JA VENÄJÄSTÄ erillistarkasteluissa, erityisesti Hanna Smithin artikkeleissa, joissa on myös tuotu selvästi esille vuoden 2008 merkitys skenaarioiden haarautumispisteenä tai kulmakivenä.

Mitä ovat keskeisimmät epävarmat muuttujat, jotka toimivat lähtökohtina Venäjän vaihtoehtoisille tulevaisuuksille?

Talouden sektorilla keskeisiä tulevaisuutta määrääviä epävarmuustekijöitä näyttäisi olevan kaksi: energian tuotannon ja varsinkin sen vientikyvyn muutos ja toisaalta talouden monipuolistuminen, jälleen ensisijaisesti vientikyvyn kannalta ajateltuna.

Vain 1,6 % Venäjän työvoimasta työskentelee energiasektorilla. Nyt hyödynnettävät luonnonvarat eivät turvaa riittävää toimeentuloa maan edelleen suurelle väestölle. Öljysektori tuo 60 dollarin maailmanmarkkinahinnalla mitaten vain runsaat 1400 dollarin verran vuosituloja henkeä kohden. Noin puolet siitä on vientituloa, loput itse asiassa talouden sisäistä tulonsiirtoa. Henkeä kohden mitattujen öljytulojen määrässä Venäjä vertautuu Kazakstaniin ja Venezuelaan. Väkiluvultaan pienten Norjan, Saudi-Arabian ja Kuwaitin tulot ovat suhteellisesti moninkertaiset. Tässä mielessä (toisin kuin viennin ja budjettitulojen osalta) Venäjä ei voi koskaan olla petrotalous, jos elintason halutaan olevan lähelläkään nykyistä. Joko talous kehittää riittävän määrän kilpailukykyisiä työpaikkoja tuottavia hyödykkeitä, tai se ei pysty integroitumaan maailmantalouteen, vaikka WTO-jäsenyys toteutuisi juridisesti, kuten nyt näyttää. Monipuolistaminen voi tapahtua joko uusia hyödykkeitä kehittämällä tai perityn neuvostoteollisuuden pohjalta.

Energian vientikyvyn ja talouden monipuolistamisen näkökulmat yhdistämällä saadaan seuraavan kaltaisen skenaariokuusikenttä.

Energian vientikyky voi joko kasvaa (+) tai laskea (-). Talous ja vienti joko monipuolistuvat (+) tai eivät (-); monipuolistuminen voi tapahtua joko uusien tai perittyjen toimialojen pohjalta. Kaksi pääulottuvuutta näyttäisi olevan varsin riippumattomia toisistaan. Monipuolistuminen ei estä energian tuotannon ja viennin kasvua; itse asiassa paras vaihtoehto on se, jossa molemmat toteutuvat (skenaario 1 myöhemmin). Eivätkä runsaat luonnonvarat ole välttämättä haitta, joka johtaisi aina joko reaalisen valuuttakursin liialliseen vahvistumiseen (ns. Hollannin tauti) tai deindustrialisaatioon, suuriin tuloeroihin, investointien laiminlyöntiin ja epädemokraattiseen hallintoon (luonnonvarakirous), vaikka näiden vaarojen välttämisen ei helppoa olekaan.

Venäjä on perinyt Neuvostoliitolta paitsi hiilivetyjä, myös muita luonnonvaroja, monipuolisen teollisuuden ja koulutetun työvoiman. Tässä suhteessa se poikkeaa tyypillisestä lähes pelkästään öljytuloilla elävästä petrovaltiosta. Nämä tekijät antavat mahdollisuuden luonnonvarakirouksen välttämiseen, mutta eivät estä sitä.

Mitkä vaihtoehtoista ovat erityisesti pohdinnan arvoisia? Todennäköisimmin voidaan sulkea pois tuotannon monipuolistuminen perityn vanhan teollisuuden pohjalta, Industrialismi. On mahdollista, että auto- ja lentokoneiteollisuudesta vielä kehittyy uusia vientituotteita, mutta sellaisen mittakaavan saavuttaminen, jolla työllistettäisiin merkittävä osa työvoimasta maailmanmarkkinoilla kilpailukykyisten tuotteiden valmistamiseen, näyttää ainakin nykyisiä trendejä seuraten hyvin vaikealta.

Mahdollisuus, jossa vanhan tuotannon pohjalta tapahtuva monipuolistuminen tarkoittaisi talouden uudelleen militarisoitua, vaikuttaa varsin epätodennäköiseltä. Paljon on jo muuttunut, eivätkä eliitit näytä olevan kiinnostuneita paluusta Neukkulaan. Armeijan rooli voi tuki säilyä tärkeänä erityisesti nousevan nationalismin siivittämänä. Voi myös olla, että erityisissä olosuhteissa (Vahvojen vallan skenaario myöhemmin) aseviennistä voidaan hankkia lisätuloja. Ongelmana on, että myös menestyminen sotateknologian viejänä edellyttää pidemmällä tähtäimellä high tech -osaamista ja innovaatioita.

Jos energian vientikyvyyssä ei tapahdu suuria muutoksia ja talouden tuotantorakenne ei monipuolistu, jää vuoden 2017 Venäjän talous jonnekin Voimavarakirouksen ja Rappion välimaille. Tässä tilanteessa protektionismi saattaisi nousta keinoksi ylläpitää työllisyyttä.

Jäljelle jää siis kolme taloudellista vaihtoehtoa, jotka toimivat seuraavassa lähtökohtina kolmelle skenaariolle:

- Ylönousemus, joka tarkoittaa, että samanaikaisesti energian toimituskyky maailmanmarkkinoille säilyy vähintään nykytasolla ja tuotanto monipuolistuu.
- Modernismi, jossa tuotanto monipuolistuu samalla, kun energian maailmanmarkkinoille toimittamisen merkitys vähenee.
- Luonnonvarakirous tai Rappio, missä tuotanto ei olennaisesti monipuolistu, mutta energian toimittaminen maailmanmarkkinoille säilyy lähellä nykyistä tasoa.

Mikä talousskenaariosta toteutuu, riippuu luonnollisesti myös Venäjän muusta yhteiskunnallisesta kehityksestä. Yhdistämällä talouden mahdolliset kehityssuunnat yhteiskunnalliseen kehitykseen, joka vaikuttaisi olevan parhaiten yhteensopiva sen kanssa, on päädytty kolmeen vaihtoehtoiseen tulevaisuuteen.

Kaksi ensimmäistä skenaariota perustuvat Venäjän talouden monipuolistumiseen tehokkaasti hyödyn-täen venäläistä innovatiivisuutta. Mahdolliset reitit innovatiivisuuden lisäämiseen poikkeavat kuitenkin olennaisesti toisistaan. Toisen skenaarion edustama reitti vastaa pitkälti niitä ehdotuksia, joita läntiset toimijat ovat esittäneet. Onko Venäjän tuotannon kuitenkin mahdollista monipuolistua myös ensimmäisen skenaarion vaihtoehtoa noudattaen? Ottaako ensimmäinen skenaario paremmin huomioon Venäjän erityisluonteen ja kansalliset perinteet? Vai lykkääkö siihen pyrkiminen vain Venäjän talouden monipuolistumiselle välttämätöntä mittavaa avautumista ulkomaisille investoinneille?

OECD:n tekemässä vuoden 2006 Venäjän talouden kehitysarviossa (OECD 2006, s. 166-167) esitetään suosituksia Venäjän innovaatiopolitiikaksi. Suositukset on jaoteltu viiteen kokonaisuuteen: innovoinnille suotuisat yleiset puitteet, aineettomien omistusoikeuksien vahvistaminen, valtion tiedesektorin uudistaminen, yksityissektorin tutkimus- ja tuotekehitystoiminnan edistäminen ja erityiset innovaatioiden edistämistoimet (mm. erityistalousalueet ja tiedepuistot). Keskeisimmät suosituksista voidaan kiteyttää oheisen taulukon kahdeksaksi kohdaksi. Kaikki OECD:n suositukset ovat olennaisia Monipuolistuva Mosaiikki-Venäjä -skenaarion kannalta. Osa niistä on sen sijaan vähemmän olennaisia Energiaosaamisella globaaliksi vaikuttajaksi -skenaarion kannalta.

Skenaarioiden lyhyet kuvaukset

Ensimmäinen skenaario ENERGIAOSAAMISELLA GLOBAALIKSI VAIKUTTAJAKSI on visioitu myönteisenä kehityksenä, missä oikeusvaltion periaatteet vahvistuvat keskushallinnon ylhäältä johtamana pro-

sessina ja talouselämä monipuolistuu suuryritysten johdolla. Skenaariossa Venäjän vientiä nykyisin hallitsevat energiantuotannon suuryritykset monipuolistavat toimintaansa työllisyyttä merkittävästi lisääville aloille. Poliittisesti edetään ohjatun demokratian kautta ilman ohjausta toimivaan demokratiaan.

Skenaario voidaan rinnastaa kehitykseen kahdessa maassa, jotka ovat melko lyhyessä ajassa edenneet varsin autoritaarisesta hallinnosta toimivaan demokratiaan. Nämä maat ovat Japani ja Etelä-Korea. Toki yhteiskunnalliset lähtökohdat Venäjällä kuitenkin poikkeavat olennaisesti Japanin ja Etelä-Korean demokratisoitumisen alkuvaiheista. Olivathan Japani ja Etelä-Korea toisen maailmansodan jälkeen Yhdysvaltojen miehittämiä.

Japanin ja Etelä-Korean kehityksessä on yhteinen piirre, joka jossain määrin yhdistää niitä myös Suomeen. Sekä Japanissa että Etelä-Koreassa talouden monipuolistuminen on perustunut suurimuotoiseen tiettyjen sukujen hallitsemaan liiketoimintaan. Suvut omistavat yritysruppaita, jotka ovat levittäneet toimintansa monille aloille. Eteläkorealaisista yritysruppaita käytetään nimeä chaebol. Japanilaisten

- Chaebolit ovat edelleen suuressa määrin perustajasukujensa kontrolloimia, kun taas keiretsut ovat amatillisten johtajien kontrollissa.
- Chaebileissa vallitsee keskitetty omistajuus, kun taas keiretsut omistavat ristiin toisiaan.
- Chaebolit on suojattu pankkien omistukselta, kun taas keiretsut ovat toimineet läheisessä yhteistyössä omistajapankkien kanssa.

Venäjän energiassektori on toiminnan ylläpidossa varsin vähän työllistävä. Sen sijaan energiassektorin infrastruktuurin rakentaminen sekä tällä sektorilla tarvittavien koneiden ja laitteiden valmistus ovat jo paljon enemmän työllistävää toimintaa. Voisi myös ajatella, että pitkien etäisyyksien maassa energiassektorilta voi helposti kehittyä paljon työllistäviä "rönsyjä" mm. viestintään tai uudenlaisten kulkuvälineiden valmistamiseen. Tärkeä lähtökohta skenaariolle on investointihalukkuuden lisääntyminen. Siitä on ollut merkkejä nähtävissä viime vuosina. Kun suurimpien ulkomaisten sijoittajien joukossa on ollut Kypros, tästä saattaa päätellä, että myös venäläisten rikkaiden luottamus maan oloja kohtaan on lisääntynyt.

Venäjän suuret energia- ja raaka-ainemarkkinoil-

Monipuolistuminen			Energian vientikyky	
			+	-
	+	Uusi	YLÖSNOUSEMUS	MODERNISMI
	+	Vanha	INDUSTRIALISMI	NEUKKULA
	-		LUONNONVARAKIROUS	RAPPIO

vastaavista yritysruppaita käytetään nimeä keiretsu. Etelä-Korean kaksi johtavaa chaebolia ovat tuotemerkkeinä hyvin tunnettuja maailmalla: Samsung ja Hyundai. Japanilaiset keiretsut ovat vähintään yhtä tunnettuja: Mitsubishi, Mitsui (mm. Fuji, Toshiba, Toyota), Sumitomo (mm. Mazda), Fuyo (mm. Canon, Hitachi, Nissan, Yamaha).

Tiettyjen sukujen rooli erityisesti Suomen metsäteollisuuden kehittäjinä voidaan rinnastaa chaebileihin ja keretsuihin. Suomen metsäteollisuus on ollut avainasemassa mm. Suomen elektroniikkateollisuuden kehittämisessä.

On selvää, että venäläinen suuriin energiayrityksiin perustuva monipuolistumisen malli ei voi suoraan seurata chaebolin tai keiretsun mallia. Itse asiaa jo chaebolit ja keiretsut poikkeavat huomattavasti toimintatavoiltaan toisistaan (Chaebol - Wikipedia, the free encyclopedia):

la toimivat yritykset ovat viime vuosina laajentaneet toimintaansa ulkomailla ydinsektoreillaan mm. yritysostoin. Ajatus diversifioitumisesta uusille korkean osaamisen aloille ei kuitenkaan ole vieras. Energiajätti Gazprom ilmoittaa kotisivullaan (<http://www.gazprom.com>) strategiansa perustuvan seuraaviin periaatteisiin:

- ydinliiketoiminnan tehokkuuden parantaminen
- liiketoimintojen monipuolistaminen ja laajentaminen (uudet markkinat, välitysväylät ja tuotteet) sisältäen erittäin tehokkaiden projektien kautta korkean jalostusasteen tuotteiden kehittämisen
- osakkeenomistajien etujen turvaaminen
- yhtiön hallinnon tehostaminen ja liiketoiminnan läpinäkyvyyden lisääminen.

Toisen skenaarion MONIPUOLISTUVA MOSAIIKKI-VENÄJÄ lähtökohtana ovat Venäjän uuden keskiluokan tarpeet ja luovuus. Skenaariossa tuo-

tantorakenteen muutos jatkuu voimakkaana Venäjän kotimarkkinoilla. Ennen muuta jo 1980-luvulla alkanut palvelutuotantosektorin kehittyminen jatkuu voimakkaana. Palvelusektorin kasvusta suuri osa on keskittynyt kulutustavaroiden jakeluun ja kuluttajapalvelujen tuottamiseen kotimarkkinoille. Skenaariossa kasvavan kulutuksen tuontilaskua ei enää entiseen tapaan hoideta energian viennillä vaan erityisesti kansainvälisille markkinoille myydyillä palveluilla. Avainasemassa tulisivat olemaan tieto- ja viestintätekniikan palvelut sekä kansainvälinen turismi.

Skenaario ei voi toteutua ilman Venäjän huomattavaa avautumista erityisesti EU:n suuntaan. Nimi MONIPUOLISTUVA MOSAIIKKI-VENÄJÄ viittaa siihen, että alueelliset ja kansallisuuksien väliset erot nähdään positiivisina ja suvaitsevaisuus on huomattavasti lisääntynyt. Perinteinen venäläinen ruohonjuuritason neuvokkuus ja luovuus on nostettu kansalliseksi vahvuudeksi. Vaikka toiminnan laillisista muodoista pidetään suurissa kysymyksissä ja kansainvälisessä vuorovaikutuksessa tiukasti kiinni, viranomaiset suvaitsevat pienimuotoista kotimarkkinoilla tapahtuvaa "joustavaa" lakien tulkintaa ja ystävänpalvelusten vaihtoa.

Skenaario edellyttää, että vuoteen 2017 mennessä Venäjästä on kehittynyt yksilön vapauksia kunnioit-

tava ja niitä tehokkaasti suojeleva monipuoluedemokratia. Tähän skenaarioon voidaan yhdistää se, että vuonna 2017 Venäjä neuvottelee liittymisestä EU:n jäseneksi. Liian rohkea ajatus lienee kuitenkin, että Venäjä olisi EU:n jäsen vuonna 2017.

Kolmas skenaario VAHVOJEN VALLAN VENÄJÄ lähtee siitä, että vahva, suuriin energiayhtiöihin, puolustusvoimiin ja salaiseen poliisiin tukeutuva eliitti pitää valtaa Venäjällä. Eliitti pystyy ylläpitämään varsin korkeaa elintasoja energian vientitulojen varassa, vaikka talouden pohja ei monipuolistu. Keskiluokkaan kuuluvan elintaso ja muut elinolosuhteet riippuvat paljon siitä, kuinka lojaalisti hän palvelee eliittiin kuuluvia. Suuri osa väestöstä elää niukasti vaihtotalouteen tukeutuen.

Kansalaisten oikeusturva ja varsinkaan tasavertainen kohtelu oikeudessa ja henkilökohtaisessa turvallisuudessa ei toteudu. Valtaa pidetään yllä kansallisia arvoja ja kansallista turvallisuutta korostaen. Ulkomainen puuttuminen Venäjän asioihin esitetään tiedotusvälineissä vihamielisenä ja Venäjän ongelmia selitetään tällaisesta puuttumisesta (kuten vakoilusta ja sabotoinnista) johtuviksi. Eliitti tukee suvaitsemattomuutta kansallisia vähemmistöjä kohtaan suunnaten näin heihin kansalaisten tyytymättömyyttä. Tiedotusvälineet ovat eliitin hallinnassa. Eri mieltä olevat vaiennetaan.

Taulukko 7.
Talouden ja yhteiskunnallisen kehityksen nelikenttä

Talouden kehitys	Energian vientikyky kasvaa, monipuolistuminen (Ylösousemus)	Energian. vientikyky vähenee, monipuolistuminen (Modernismi)	Energian vientikyky ennallaan tai vähenevä, ei moni-puolistumista (Luonnonvarakirous/ Rappio)
Yhteiskunnallinen kehitys			
Talouden suunnitelmallinen monipuolistaminen ja kehitys ylhäältä ohjatun demokratian kautta oikeusvaltioksi	1. ENERGIAOSAAMI-SELLA GLOBAALIKSI VAIKUTTAJAKSI		
Keskiluokan ja verkostojen yhteiskunta, suvaitseva oikeusvaltio		2.MONIPUOLISTUVA MOSAIIKKI-VENÄJÄ	
Valtaeliitti turvaavaltansa, ei oikeusvaltiota			3.VAHVOJEN VALLAN VENÄJÄ

Taulukko 8.

Venäjän talouden monipuolistumisen skenaariot yhdistettynä
OECD:n Venäjän innovaatiotoimintaa koskeviin suosituksiin (OECD 2006)

OECD:n suositukset	Skenaario 1. Energiaosaamisella globaaliksi vaikuttajaksi	Skenaario 2 Monipuolistuva Mosaikki-Venäjä
1. Makrotaloudellisen vakauden turvaaminen: talouden kasvun vaihtelujen tasoittaminen, matala inflaatio	Tärkeä lähtökohta skenaariossa tavoitellulle innovaatioiden pitkäjänteiselle kehittämiselle	Luo ennustettavuutta talouden moottorina toimivalle uudelle yrittäjyydelle
2. Institutionaaliset uudistukset lakien kunnioituksen lisäämiseksi, aineettomien omistus-oikeuksien (patentit tms.) turvaamiseksi ja erityisesti pienten yritysten byrokrattisen taakan vähentämiseksi	Skenaario voi toteutua, vaikka institutionaaliset uudistukset viivästyvät. Vahvoilla yrityksillä, joilla on valtion tuki takanaan, on voimaa suojella omistamiensa tytäryhtiöiden oikeuksia/innovaatioita.	Keskeisen tärkeää, jotta taloutta monipuolistava uusyrittäjyys voi menestyä
3. Suuri avoimuus ulkomaisille investoinneille	Kansainvälistä osaamisen siirtoa ja investointeja voidaan edistää ulkomaisilla yhteistyö-kumppaneilla ja rahoittajilla. Keskeisintä on kuitenkin tytäryhtiöiden työvoiman mahdollisimman vapaa ja tehokas vuorovaikutus ulkomaiden kanssa ”venäläisittäin puhuttu” englannin kieli esperantona.	Kaikinpuolinen talouden avoimuus – rahoituksellinen ja työvoiman liikkuvuuteen perustuva – keskeisen tärkeää
4. Dynaamisen tieto- ja viestintäsektorin kasvun esteiden poisto	Ei keskeisen tärkeää, paino enemmän energian ja raaka-aineiden jatkojalostamisessa ja näiden alojen spin off -aloilla, mm. energian säästössä kotitalouksissa	Erittäin tärkeää, koska monipuolistuvan talouden keskeinen ala
5. Innovaatiopolitiikasta vastaavien ministeriöiden ja osastojen toiminnan koordinointi	Skenaarion mukaisen valtion ja yritysten yhteistoiminnan kannalta tärkeää	Täysin koordinoitu toiminta saattaa olla ongelmallista, koska innovatiivisen yrittäjyyden kannalta on hyvä olla myös eri asioita korostavia rahoittajia
6. Prioriteettien määrittely innovaatioiden kansalliselle tuelle ja tiedepolitiikalle yhteistyössä tieteellisen yhteisön, yritysten ja kansalaisyhteiskunnan kanssa	Kansalliseen innovaatiopolitiikkaan kuuluu paitsi rahoituksen kohdistaminen myös toiminta valtion kontrollissa olevien yritysten kautta	Monipuolinen, moniääninen ja toisia kunnioittava vuorovaikutus eri vaikuttajatahojen kesken olennaista
7. Yksityisten riskisijoitusyhtiöiden perustamisen edistäminen	Riskisijoittaminen toteutuu pääasiassa suurten yritysten tytäryhtiöiden kautta. Näille on varattava mahdollisuus itsenäiseen ja innovatiiviseen päätöksentekoon.	Olennaista tukea uusia innovaatioita tasapuolisesti arvioivia ja uusille mahdollisuuksille avoimia riskisijoittajia
8. Innovaatiotoiminnan edistämiseen tarkoitetut erityistalousalueet ja teknologiapuistot, joissa olevilla yrityksillä erityinen verotuskohtelu	Voivat soveltua perustettavien innovatiivisten tytäryhtiöiden tai niiden tuotekehittelyn sijoituspaikoiksi. Olennaista houkuttelevuus ulkomaiselle työvoimalle.	Syntyy helposti ongelmia yritysten tasapuolisessa kohtelussa erityisalueilla ja muualla.

Seuraavassa esitetään skenaariot vuoden 2017 näkökulmasta kirjoitettuina. Ne kuvataan skenaariomenetelmän mukaisesti ikään kuin elettäisiin jo vuotta 2017.

Skenaariot vuoteen 2017 sijoitettuna:

Skenaario 1: ENERGIAOSAAMISELLA GLOBAALIKSI VAIKUTTAJAKSI

Toistakymmentä vuotta kestäneen epävarmuuden ja etsinnän jälkeen Venäjän talous alkoi kehittyä nopeasti korkeiden energiahintojen avulla kerätyllä pääomalla. Venäjän investoinnit, joiden taso 2000-luvun alussa oli vajaat 20 % bruttokansantuotteesta, ovat vuodesta 2008 lähtien nousseet jyrkästi. Talouden veturina toimivat monopoliasemassa olevat suuret energiayhtiöt. Näissä yrityksissä valtion omistusosuus on korkea, mutta käytännössä niitä hallitsevat lähellä Venäjän poliittista johtoa olevat ammattijohtajat ja heidän lähipiirinsä. Heitä on motivoitu mm. yhtiöiden osaomistuksella.

Ammattijohtajia ja sijoittajia on löydetty myös aiemmin varansa ulkomaille sijoittaneista. Taloudellisen menestyksen keskeinen lähtökohta on ollut suurten energiayhtiöiden käynnistämät tytäryhtiöt. Venäjän korkein valtiojohto ja monopoliyritysten johdohenkilöt oivalsivat, että tuotannon monipuolistaminen oli ratkaisevan tärkeää sekä yhtiöiden itsensä että Venäjän talouden kannalta.

Energiayhtiöiden ammatillisesti pätevä johto oivalsi vuoden 2008 vaiheilla, että sen mahdollisuudet kerätä pysyvästi voittoja energiasektorilta edellyttivät toiminnan laajentamista energiasektoria sivuaville aloille kuten energiatekniikan laitteisiin ja kuluvälineisiin. Voidakseen viedä enemmän energiaa ulkomaille yritysten oli vaikutettava energian tuhlailevaan käyttöön kotimaassa ja etsittävä uusia energialähteitä.

Yritysten kannatti perustaa tytäryhtiöitä perustuen toimintoihin ja tekniikoihin, joilla energiaa voidaan säästää (mm. talojen eristäminen sekä vähemmän energiaa kuluttavat koneet ja laitteet). Monopoliasemansa kautta ja läheisen suhteensa vuoksi Venäjän keskushallitukseen yrityksillä oli käytännössä erittäin suuret mahdollisuudet painostaa tai suorastaan pakottaa asiakkaitaan ottamaan käyttöönsä tytäryhtiöittensä energiaa säästävät tuotteet. Toisaalta ammattitaitoiset johtajat oivalsivat myös sen, että niiden kannatti käyttää tuotekehittelyssään alan ammattitaitoisia osaajia mm. Suomesta ja muualta Euroopasta.

Taatakseen sen, että hyödyt innovaatioista koituisivat erityisesti niiden omaksi ja Venäjän eduksi, yritykset ovat kuitenkin välttäneet suuria yhteistyökumppaneita. Vaikka Venäjä liittyi WTO:hon vuonna 2008, tästä ei ollut olennaista haittaa yritysten valikoivalle toiminnalle. Sopimusta valvovien viranomaisten oli vaikea osoittaa, että periaatteessa valtiosta riippumattomissa yrityksissä harjoitettiin suurten kilpailijoiden syrjintää.

Venäjän valtava pinta-ala ja hyvin monipuoliset raaka-ainevarat ovat tarjonneet erinomaisia mahdollisuuksia uusiin energiatekniikan innovaatioihin, uusien energialähteiden käyttöönottoon ja entisten energialähteiden tehokkaampaa hyödyntämiseen. Kuten jo edellä viitattiin, uusia avauksia ei suinkaan ole haettu vain ahtaasti energiaan liittyvistä sovellutuksista. Yksi laajentuneen toiminnan kohde on ollut metsäsektori. Venäjästä on tullut yksi maailman metsäteollisuuden ja puunjalostuksen keskittymistä, joka hallitsee suurta osaa maailman metsävaroista ja on kehittämässä omaperäistä teknologiaa ottaen oppia länsimaissa käytössä olevasta teknologiasta. Toinen vahvasti kehittynyt alue on ollut ilmailuteollisuus. Venäjä panostaa voimakkaasti osana sotilas-teknologiaa kehittämensä lentokoneiden ja muiden ilmailukenteessä käytettyjen välineiden sovellutuksiin siviilikäyttöihin.

Venäläinen luovuus, jonka käytöltä pitkä epävarmuuden aika oli riistänyt paljolti mahdollisuuksia, on pääsemässä oikeuksiinsa suurten energiayhtiöiden ja niiden tytäryhtiöiden runsaskätisesti rahoitetuissa tutkimus- ja kehittämisyksiköissä. Vaikka Venäjä muuten edelleen vieroksuu vahvaa ulkomaista vaikutusta, näille yksiköille on avattu mahdollisuudet erittäin monipuoliseen vuorovaikutukseen kansainvälisen tutkija- ja kehittäjäyhteisön kanssa. Kansainvälisen vuorovaikutuksen helpottamiseksi kaikilta T&K-yksiköissä toimivilta edellytetään hyvää englannin kielen taitoa. Näistä yksiköistä näyttää kehittyvän vähitellen paitsi Venäjän kansantalouden uudistajia myös paikkoja, joista löytyvät Venäjän uudet johtajat. Ei ihme, että venäläiset nuoret kilpailevat nyt vuonna 2017 näistä työpaikoista samaan tapaan kuin japanilaiset nuoret ovat kilpailleet paikoista keiretsu-yritysten tuotekehitysyksiköissä. Kiintoisaa on, että yksiköihin ollaan myös hyvin kiinnostuneita hakeutumaan ulkomailta.

Energialähteittäin tarkastellen konventionaalinen öljy nähdään nykyisin lähinnä investointeja rahoittavana siirtymävaiheen energiamuotona. Panostuksia on tehty erityisesti sen kuljetukseen ja saannin tehostamiseen. Kaasu toimii investointien rahoittaja-

na, mutta myös keskeisenä investointikohteena. Erityisesti se muodostaa haasteen korkeatasoisen uuden keruuteknologian kehittämiseksi (mm. iikirouta-alueiden kaasuvarat). Venäjä panostaa edelleen erittäin voimakkaasti ydinvoimaan, vaikka myös epäileviä ääniä on esitetty viime aikoina yhä rohkeammin. Venäjä pyrkii edelleen aktiivisesti ydinvoimalla tuotetun sähkön viejäksi. Koska erityisesti EU-maat suhtautuvat edelleen kriittisesti sähkön tuontiin Venäjältä, on viime vuosina panostettu uraaniakaivosten avaamiseen.

Suurten energiayhtiöiden tutkimuslaitoksista kuuluu yhä kovempaa perinteisten energiamuotojen kriittikkä. Niiden käyttöä pidetään vanhanaikaisena ja venäläisten älykkyyttä aliarvioivana. Muodissa ovat mm. suunnitelmat välittää aurinkoenergiaa suoraan avaruudesta suuria keruukalvoja ja lasereita hyväksikäyttäen. Yhä useammat kysyvät myös, miksi tuottaa uutta energiaa, kun löytyy nerokkaita tapoja säästää.

Venäjän valtiojohto on havainnut energiayhtiöiden tehostuneen ja monipuolistuneen toiminnan tärkeäksi erityisesti kahdelta kannalta. Ensinnäkin valtiojohto ymmärsi jo 2000-luvun ensimmäisinä vuosina, että Venäjä voi rauhanomaisesti ylläpitää vaikutusvaltaansa maailmassa vain energianvientiänsä kautta. Toiseksi oli välttämätöntä kansantalouden kasvun ja työllisyyden ylläpidon kannalta monipuolistaa Venäjän tuotantoa. Suunnitelmatalouden perinteiden pohjalta oli luontevaa käyttää suuria energiayhtiöitä tähän tarkoitukseen.

Valtiovallaan määrätietoiseen ja suunnitelmalliseen toimintaan talouden monipuolistamiseksi on liittynyt koulutuksen nykyaikaistamisen ja tehostamisen sekä opiskelijavaihdon edistäminen EU-maiden mm. Suomen kanssa. Paitsi edellytysten luontina energiasektorin monipuolistumiselle koulutuksen vaikutus on alkanut näkyä monipuolisena palveluja, kuten IT-palveluja, tarjoavana yritteliäisyytenä. Toistaiseksi tämä yrittäjyyden lisääntyminen on kuitenkin vielä ollut varsin vaatimatonta ja suuntautunut lähes pelkästään sisämarkkinoille. Palvelujen kansainvälistä tarjontaa on vielä estänyt kansainvälisen vuorovaihtuksen varsin byrokraattinen kontrollointi.

Uusi sukupolvi on viime aikoina alkanut yhä enemmän kyseenalaistaa autoritaarista hallintoa vaatien laajempia ilmaisuja ja yrittämisen vapauksia. On alettu kysyä sitä, onko Venäjän välttämätöntä pitäytyä ohjattuun demokratiaan. Yhä useammat alkavat olla sitä mieltä, että aidon demokratian lisääminen ei enää johtaisi 1990-luvun kaltaiseen kaaokseen. Toiset ovat tosin sitä mieltä, että Venäjällä on edelleen niin suuria mm. valtaviin tuloeroihin perustuvia jännittei-

tä, ettei kansakunnan edun puolesta toimivan ylimmän valtiojohtoon haastavaan demokratiaan vielä ole mahdollisuuksia. Kun Venäjä pääsi Maailman kauppajärjestön (WTO) jäseneksi vuonna 2008, se suostui muuttamaan sisäisen ja ulkomaan kauppansa rakenteita maailman talouteen sopivaksi poistamalla mm. ulkomaisia yrittäjiä diskriminoivia lakeja ja hallinnollisia määräyksiä. Osittain nämä muutokset ovat kuitenkin jääneet kuolleeksi kirjaimiksi.

Positiiviseksi kääntynyt väestökehitys on ollut perustana kohonneelle venäläiselle kansallistunteelle, joka ajoittain on joutunut ristiriitoihin kansallisten vähemmistöjen kanssa. Esimerkiksi ulkomaisten kansalaisjärjestöjen Venäjän kansalaisjärjestöille antaman rahallisen tuen läpinäkyvyyttä vaaditaan edelleen. Energiavarojen hyödyntämisen kannalta vaikea ongelma on ollut laajojen pohjoisten ja itäisten alueiden tyhjeneminen. Uusi Venäjä ei haluaisi jatkaa neuvostoliittolaista subventiopolitiikkaa, vaikka edellytykset raaka-ainevarojen tehokkaaseen hyödyntämiseen sitä edelleen jossain määrin edellyttäisivät. Suuri ongelma on edelleen kaupunkien ja maaseudun välinen eriarvoisuus, joka on seurausta vuosikymmenien maaseutua ja maataloutta syrjivästä politiikasta.

Maa on yhä selvemmin jakautunut neljänlaisiin alueisiin. Ensinnäkin ovat suuret asutuskeskukset. Näistä tärkeimpiä ovat ne, joissa on suurten energiayritysten ympärille ryhmittyneiden konsernien pääkonttorit. Suurin osa konsernien tutkimus- ja tuotekehitystoiminnasta on keskittynyt suuriin keskuksiin ja varsinkin niihin keskuksiin, joissa on korkeatasoista koulutusta antavia oppilaitoksia. Moskovan asema on säilynyt vahvana korkeimman valtiojohtoon vuoksi. Valtaosa tuotannollisesta toiminnasta ja osa energia-alaa sivuavasta tutkimus- ja kehitystoiminnasta on keskuksissa lähellä raaka-ainelähteitä. Niitä vaivaa kuitenkin tietynlainen yksipuolisuus, joka saa nuoria muuttamaan pois, vaikka parantuneet tietoliikenneyhteydet (Internet-yhteydet) ovat helpottaneet kokemusta eristyneisyydestä. Kolmas ryhmä ovat henkilökohtaisiin palveluihin ja hyvään elämään laatuun panostavat alueet. Niillä on toistaiseksi merkitystä lähinnä lomaviettopaikkoina. Neljänneksi on syrjäseutuja, joilla asuu paljon vanhuksia.

Lisääntyneestä vuorovaikutuksesta huolimatta Venäjä suhtautuu edelleen Euroopan unioniin tietyllä epäilyksellä. Unionin kiinteytymisestä huolimatta Venäjä on mieluummin pitänyt yllä tiiviitä suhteita unionin jäsenmaihin. Etualalla ovat olleet rajanaapurit ja unionin suuret jäsenmaat. Näiden taloudellinen riippuvuus Venäjän energiavaroista on antanut lujan pohjan Venäjän tavoitteille. Koska Venäjä ei suvait-

se Yhdysvaltojen johtamaa yksinapaista maailmaa, se on toisaalta tukenut unionia saadakseen sen erilleen transatlanttisesta yhteydestä. Tämä politiikka on ollut menestyksellistä. Yhtenäistä johtoa vailla oleva, ristiriitainen unioni on tarjonnut hyvän toimintakentän Venäjän määrätietoiselle Eurooppa-politiikalle.

Venäjä on lisännyt energia-alan yhteistyötä Kiinan kanssa, mutta Kiina koetaan toisaalta kilpailijaksi. Kaasutoimitukset Kiinaan aloitettiin vuonna 2011. Epäluuloisuutta Kiinan ja Venäjän välillä kuvastaa kuitenkin se, että Itä-Siperian öljyputkea ei ole liitetty Kiinan öljyputkiverkostoon. Sen sijaan Venäjä myy EU:n ohella öljyä varsinkin Intiaan ja Japaniin.

Vaikutusvallan ja taloudellisten etujen säilyttäminen IVY-alueella on säilynyt Venäjän ensisijaisena tavoitteena, eikä Venäjällä ole ollut valmiutta tasavertaiseen yhteistyöhön alueella kolmansien osapuolten kanssa. Samasta syystä Venäjällä ei ole ollut valmiutta jäätynneiden konfliktien ratkaisemiseen. Länsirajalla Ukrainan ja Valko-Venäjän poliittinen kehitys on ollut jatkuva ongelmien aiheuttaja, koska niiden kautta kulkevat lukuisat öljy- ja kaasujohdot, joiden toiminnasta riippuvat Venäjän yhteydet Länsi-Eurooppaan.

Venäjän vaikeimmat ulko- ja turvallisuuspoliittiset ongelmat ovat kuitenkin olleet Kaukasiassa ja Keski-Aasiassa. Pitkälliset aseelliset selkkaukset Kaukasiassa ovat tulehduttaneet suhteet siinä määrin, että vastakohtaisuudet puhkesivat vuonna 2012 aseelliseksi yhteenotoiksi, jotka herättivät levottomuutta koko yhteiskunnassa. Islamilaisuuden kansainvälisen ja demografisen aseman vahvistuminen on Venäjän valtionjohdon jatkuva huolenaihe.

Venäjän asevoimien budjetti on kasvanut koko tarkastelujakson ajan ja erityisesti Kaukasian selkkauksen yhteydessä. Tähän on ollut varaa, sillä tehdyistä suurista investoinneista huolimatta energian vientitulot kasvattavat edelleen valtion kassaa. Asevoimien budjetti oli vuonna 2006 noin 21 mrd. euroa. Kaukasian sodan yhteydessä ylitettiin 30 mrd. euron taso vielä jonkin verran aiemmin, kuin vuoden 2006 asevarusteluohjelmassa suunniteltiin.

Venäjän yleisen strategisen linjauksen mukaisesti asevoimien yhtenä keskeisenä tavoitteena on tukea Venäjän valta-asemaa energiamarkkinoilla. Suomen rajojen läheisyydessä Pietarin alueen strategisen infrastruktuurin sekä öljyn ja kaasun kuljetusreittien suojaaminen korostuu Venäjän asevoimien tehtävissä ja näkyy Suomen meri- ja maarajojen läheisyydessä myös lisääntyvänä sotilaallisena aktiviteettina. Koivistolle rakennetut suuret öljyterminaalit sekä merenalainen kaasuputki Säkkijärveltä

Saksan Greifswaldiin ovat lisänneet Venäjän asevoimien sukellusvenein ja vartioaluksin tapahtuvaa suojaus- ja partiointitoimintaa.

Skenaario 2:

MONIPUOLISTUVA MOSAIIKKI-VENÄJÄ

Vuosituhanneen ensimmäisinä vuosina kansallisuus-aate ja jopa kansallisuuksien välinen viha nostivat päätään Venäjällä. Viha kohdistui erityisesti Kaukasiaan mutta myös muihin kansallisiin vähemmistöihin Venäjällä. Syynä oli ennen muuta Tšetšenian kysymys. Kun presidentti vaihtui vuonna 2008, syntyi mahdollisuus ratkaista uudella tavalla Kaukasian ongelmia. Kumpikin Tšetšenian sodan osapuoli tunnusti ylilyöntejään ja virheitään. Tilanteen aukaisemiseksi julistettiin taannehtivasti armahdus kaikista Tšetšeniassa tapahtuneista rikoksista sekä nimetyistä, selvittämättä jääneistä Tšetšeniaan liittyvistä rikoksista Venäjällä. Näihin kuuluivat mm. Tšetšenian sodan uudelleen käynnistäneet kerrostaloräjähdykset. Skenaarion nimi MONIPUOLISTUVA MOSAIIKKI-VENÄJÄ viittaa alueiden, kansallisuuksien ja elämäntyylien värikkääseen mosaiikkiin. Erilaisuus nähdään nyt vuonna 2017 positiivisena ja suvaitsevaisuus kaikissa sen ilmenemismuodoissa on huomattavasti lisääntynyt. Jännitettä tosin aiheuttaa se, että islamilaisen väestön osuus jatkuvasti kasvaa korkean syntyvyyden vuoksi.

Uuden taloudellisen nousun siemenet kylvettiin jo Putinin presidenttikaudella. Palkat nousivat koko hänen valtakautensa ajan, mikä perustuu korkeiden energian hintojen luomaan vaurauteen. Keskiluokan laajeneminen miljoonakaupungeissa loi kulutuskyntää ja kaupan kasvua. Hallinnon onnistui turvata poliittinen jatkuvuus ja taloudellinen vakaus yli 2008 vaalien keskittymällä niihin kysymyksiin, mitkä kiipeimmin koskettivat tavallisen venäläisen arkielämää. Terveystieteiden, koulutuksen, asumisen ja maatalouden uudistusten toteuttaminen tosin jäi pääosin perinnöksi uudelle hallinnolle.

Vaurastunut ja hyvin koulutettu keskiluokka on ottanut johtajan roolin Venäjän uudistamisessa. Perinteisten vallanpitäjien ote herpaantui, kun Venäjän saamat energianvientitulot laskivat selvästi. Pääsyyinä energiasektorin taantumaan oli ulkomaisten toimijoiden sulkeminen pois Venäjän energiamarkkinoilta vuodesta 2006 lähtien. Se johti tehottomiin ja riittämättömiin investointeihin energiantuotantoon. Varsinkin energian säästö laiminlyötiin pahasti. Kriisiä kärjisti energian hinnan väliaikainen lasku juuri ennen vuoden 2008 vaaleja. Vasta vuonna 2012 Ve-

näjän energiasektori avattiin uudelleen kansainvälisille yrityksille.

Venäjän vakaat olot ja sen liittyminen WTO-sopimukseen vuonna 2008 ovat viime vuosina käynnistäneet todellisen kansainvälisen investointiboomin energian ja raaka-aineiden tuotantoon ja energian säästöön. Venäjällä on herännyt uudelleen huoli siitä, joutuvatko sen kansalliset energia- ja raaka-ainevarat kansainvälisten yhtiöiden kontrolliin.

Kuten sanottua, pelastajaksi nousi vuodesta 2008 lähtien vaurastunut ja innovatiivinen keskiluokka. Asiaa auttoi se, että työelämään tuli vuoden 2008 vaiheilla suuri 1980-luvun lopulla syntyneiden nuorisoioluokka. Sen innovatiivisuus saatiin tehokkaaseen käyttöön. Yleinen suvaitsevuuden lisääntyminen teki mahdolliseksi sen, että avautuminen kansainvälisille markkinoille kävi uudella tavalla mahdolliseksi. Venäjä neuvottelee nyt vuonna 2017 liittymisestä EU:n jäseneksi. Vaikka liittyminen EU:n jäseneksi on hyvin epätodennäköistä, Venäjä on jo integroitunut osaksi maailman taloutta ja toimii globaalin markkinatalouden periaattein.

Varsinkin Venäjän keskiluokka on päässyt vaurastumaan kansainvälisille markkinoille myydyillä palveluilla. Avainasemassa ovat olleet tieto- ja viestintätekniikan palvelut. ICT-alalle kohdistuneen valtion panostuksen myötä on syntynyt vahvoja ICT-osaamisen keskittymiä erityisesti suurten asutuskeskusten ja yliopistojen läheisyyteen. Aloittavia yrityksiä tuetaan erilaisilla rahoitusmuodoilla. On muodostettu verovapaita alueita. ICT alan ohella osaamiskeskittymät ovat toimineet vetureina myös muun high tech-alojen kehityksessä. Useat kansainväliset yritykset teettävät tutkimus- ja kehitystoimintaa Venäjällä - samoin edelleen kokoonpanotoimintaa - sekä Venäjän omiin tarpeisiin että myös kolmansiin maihin. Ilmailuteollisuuden alalla venäläiset ovat pystyneet viime vuosina hämmästyttäviin innovaatioihin.

Erityistä huomiota on kiinnitetty väestön peruskoulutukseen. Sen tasoa on jatkuvasti korotettu samalla, kun huomiota keskitetään edelleen erikoislahjakkaisiin. Venäjältä löytyy edelleen runsaasti korkeasti koulutettuja henkilöitä, joiden osaamisalueina ovat myös poikkeuksellisen vaativat ja laajat projektit.

Venäjän valtion omat tilaukset luovat pohjan ICT-alan kehittämiselle ja tätä kautta myös muiden liiketoiminta-alojen kehittämiselle. Vuosituhannen alussa käynnistetty eRussia oli ensi askel tähän suuntaan.

ICT:n ja high techin ohella voimakkaasti kehittynyt ala on turismi ja siihen liittyen erityisesti junateknologia. Venäjästä on kehittynyt junaturistien

ihmema. Pitkien etäisyyksien maa on panostanut voimakkaasti juniin: RussianRegional Jet lyö jo laudalta ATR:n, Bombardierin ja Embraerin. Kansainvälisen turismin huomattava lisääntyminen on vaurastuttanut myös Venäjän syrjäseutuja.

Perinteinen venäläinen ruohonjuuritason neuvokkuus ja luovuus ovat nousseet kansalliseksi vahvuudeksi. Vaikka toiminnan laillisista muodoista pidetään suurissa kysymyksissä ja kansainvälisessä vuorovaikutuksessa tiukasti kiinni, viranomaiset katsovat pienimuotoista kotimarkkinoilla tapahtuvaa "joustavaa" lakien tulkintaa ja ystävänpalvelusten vaihtoa sormiensä välisestä. Uusi liikkeenharjoittajien luokka on pystynyt luomaan oman identiteettinsä yhteiskunnallisena toimijana. Sen eri järjestöt toimivat tehokkaasti lobbaamassa lainsäätäjiä, regulaattoreita ja valtiokoneiston eri tahoja.

Juuri Venäjän erikoinen yrityskulttuuri on tehnyt neuvottelut EU:n kanssa vaikeiksi, vaikka suurten kysymysten osalta Venäjän liittyminen EU:hun voisi olla täysin mahdollista. Venäjä ja Euroopan unioni ovat jo sopineet työvoiman lähes vapaasta liikkuvuudesta sekä molemminpuolisesta viisumivapaudesta. Venäjä on säätänyt metsälain ja solminut investointisuojausopimuksen Euroopan unionin kanssa. Keskeisestä energiasektorin toimijasta on tullut myös yksi maailman metsäteollisuuden ja puunjalostuksen keskittymistä, joka hallitsee suurta osaa maailman metsävaroista ja omaa viimeisimmät länsimaiset teknologiat. Venäjälle ovat vuoden 2010 jälkeen etabloituneet kaikki maailman johtavat paperi- ja selluvalmistajat, mikä (kilpailu) on saanut myös toimialan kehittymään lyhyessä ajassa. Toimialalle on syntynyt markkinaehtoista venäläistä alihankinta-, palvelu- ja infrastruktuuriverkostoa, mutta suurimmat venäläiset metsäkonsernit ovat siirtyneet yrityskauppojen ja fuusioiden myötä globaalien toimijoiden käsiin.

2000-luvun alun voimakkaan panostuksen ansiosta Venäjän sisäinen logistiikka ja kuljetusinfrastruktuuri ovat parantuneet merkittävästi ja Venäjän asema Aasian ja Euroopan välisenä käytävänä on auennut ja jatkaa vahvistumistaan. Venäjä on myös luonut toimivat poliittiset suhteet ja toimintaedellytykset etelä-pohjoissuunnan kuljetuskäytävän avaamiselle uudesta talousmahdista Intiasta Iranin läpi ja Venäjän kautta Keski- ja Pohjois-Eurooppaan. Venäjä on sijoittanut runsaasti Suomenlahden pohjukan satamahankeisiin ja logistiseen infrastruktuuriin. Venäjä on ottanut haltuunsa Itämeren logistiikkajohtajuuden hankkimalla Viron ja Suomen johtavia logistiikkayrityksiä, osuuksia keskeisistä satamista sekä ope- roimalla Suomen ja Venäjän sekä Viron ja Venäjän

välisissä ja transito-rahtikuljetuksissa rautateilla. Lisäksi Venäjä osallistuu Itämeren rahtiliikenteen ohjaukseen ja valvontaan sekä ympäristöhaittojen torjuntaan yhdessä muiden maiden kanssa.

Paineet uusien, demokratian ja oikeusvaltion suuntaan vievien uudistusten sekä sosiaalisten uudistusten toteuttamiseksi kasvoivat heti vuoden 2008 vaalien jälkeen. Vuoteen 2017 mennessä Venäjästä on kehittynyt yksilön vapauksia kunnioittava ja niitä tehokkaasti suojeleva monipuoluedemokratia, tosin erityisine venäläisine mausteineen.

Uuden hallinnon sosiaalipolitiikan keskeisenä lähtökohtana on ollut Venäjän huolestuttava väestökehitys. Jo ennen uuden hallinnon aloittamista vuonna 2008 laadittiin pitkäjänteisiä suunnitelmia Venäjän väestökehityksen ongelmien ratkaisemiseksi. Väestön koulutustason nousu yhdistyneenä vaurastumiseen on johtanut siihen, että väestön terveydentila ja perheiden elinolosuhteet ovat alkaneet selvästi parantua. Alkoholin käyttö on alkanut merkittävästi vähentyä varsinkin suurissa keskuksissa. Nämä kehityskulut ovat johtaneet kuolleisuuden alenemiseen ja syntyvyyden kasvuun. Tämän seurauksena väestö on alkanut lisääntyä.

Keskiluokan nousu ja valtion talouden parantumisen ovat antaneet perustan uudelle väestönkasvua tukevalle sosiaalipolitiikalle, joka pyrkii valtaviksi painuneiden sosiaalierojen kaventamiseen. Koulutettu työvoima liikkuu vapaasti kotimarkkinoilla ja lisääntyvässä määrin ulkomaan markkinoilla kysynnän ja parhaan työtarjonnan mukaan. Tämä on aiheuttanut palkkatason huikeaa kohoamista niillä, joista on kysyntää. Taantuvilla aloilla tai alueilla työskentelevät ovat sen sijaan eläneet hyvin niukasti.

Sosiaalipolitiikan perustaksi ei ole otettu eurooppalaisen sosialidemokratian hyvinvointiyhteiskunnan mallia. Moniaineiseksi mosaiikkiyhteiskuntaan on soveltunut paremmin amerikkalainen, ihmisen omaan yrittäjyyteen perustuva tuki- ja vakuutusmalli. Poikkeuksen muodostaa kuitenkin kansanterveys. Venäjällä on omien kokemusten ja myös naapurimaiden kuten Suomen kokemusten pohjalta ymmärretty panostaa voimakkaasti koko väestöön kohdistuvaan kansanterveysystävyyteen. Tietotekniikan voimakkaan kehityksen myötä sähköinen terveydenhuolto (mm. Internetistä avattavat potilaskertomukset) on viime vuosina kehittynyt maassa suorastaan uskomattoman nopeasti.

Sosiaalipolitiikan kannalta erityisen ongelmallisia ovat olleet erot alueiden välillä. Venäjän alueiden kehityspolut ovat erkaantuneet voimakkaasti toisistaan. Osa alueista on päässyt mukaan teollisuuden ja kaupan kehitysaaltoon erikoistumalla tai luonnonrikkauksien

sa ansiosta. Suurkaupungit kuten Moskova, Pietari ja Novosibirsk ovat hyötynneet ICT-alan osaamisen keskittymistä. Pietarin ympäristöön on lisäksi muodostunut "Venäjän Detroit" eli ulkomaisen autoteollisuuden keskittymä. Se on kyennyt tuomaan mukanaan ja/tai luomaan paikallisen alihankintaverkoston ja edellytykset myös auto- ja osatoimitusten aloittamiselle Venäjältä ulkomaille.

Venäjän väestön keskittyminen suurkaupunkeihin on johtanut kasvaviin ongelmiin pienemmillä paikkakunnilla. Osa alueista on köyhtynyt ja kurjistunut maantieteellisen eristäytyneisyyden, pääelinkeinon lakkauttamisen ja väestön poismuuton takia sekä investointien, luonnonvarojen ja poliittisen tahdon puutteessa. Työvoiman saantia maan laita-alueille on osin helpottanut muutto entisistä neuvostotasavalloista. Muuttoliike entisistä neuvostotasavalloista ehtyi kuitenkin jo ennen vuotta 2010. Siihen mennessä valtakunnan hajotessa rajojen ulkopuolelle jääneet paluuhallukat olivat asettuneet Venäjälle. Uusien tasavaltojen ja Venäjän rajat ovat nyt vuonna 2017 vakiintuneet ja rajavalvonta onnistuu myös pääosin estämään laitoman maahanmuuton.

Murmanskin alue on kehittynyt pohjoisen Kuolan alueen keskuksiksi Barentsin kaasuhankkeen myötä ja kaupungin sataman merkitys kasvaa Pohjoisen jäämeren kautta kuljetettavien rahtien tukikohtana. Brittiyhtiöt jatkavat Sahalinin öljyesiintymien hyödyntämistä alkuvaikeuksien jälkeen. Omskin alueen uusien öljy- ja kaasukenttien hyödyntäminen on alkanut, mikä on tehnyt Omskista Länsi-Siperian teollisuuden ja kaupan keskuksen ja samalla uuden vedenjakajan Venäjälle Euroopan ja Aasian välille. Venäjän yhteistyö ja suhteet Omskin alueen rajanaapuriin - öljyvaltio Kazakstaniin - korostuvat ja tiivistyvät. Sahalinin, Barentsin ja Omskin hankkeet ovat siirtäneet Venäjän energiantuotanto-kehityksen painopistettä pois 2000-luvun alun hyödyntämisalueilta ja lisänneet ulkomaisten toimijoiden poliittista ja kaupallista kiinnostusta ja panostusta alueiden jatkokehitykseen ja sieltä saataviin taloudellisiin hyötyihin.

Armeijan rooli yhteiskunnassa on selkeästi vähentynyt. Sille on muodostunut muiden suurvaltojen tavoin rooli toimia "poliisina" maailman erilaisissa kriisipesäkkeissä. Näissä tehtävissä Venäjä toimii jatkuvasti tiivistyvässä yhteistyössä Naton kanssa. Venäjä luopui vuonna 2012 asevelvollisuuteen perustuvasta armeijasta. Sen aiempaa tuntuvasti pienemmät asevoimat ovat sidoksissa varsinkin rauhanturvaoperaatioihin Venäjän eteläisellä rajalla Kaukasuksella, Keski-Aasiassa ja YK:n toimeksiantoina eri puolilla maailmaa.

*Skenaario 3:
KOVAN VALLAN VENÄJÄ /
VAHVOJEN VALLAN VENÄJÄ*

Onko tällainen skenaario edes mahdollinen?

Venäjää hallitaan skenaariossa pelolla. Venäjän kansa on vuosisatojen kuluessa tottunut kovilla otteilla ja pelolla hallitsemiseen: Mongolien valta Venäjällä 1300-luvulla; Iivana Julman Venäjä; Pietari Suuri, joka rakensi Pietarin orjatyövoimalla; Stalinin vainojen Venäjä. Mahdollisuuksien rajoissa on tuskin mitään näihin verrattavaa, vaikka venäläiseen elämänmuotoon näyttäisi kuuluvan taipumus kunnioittaa Iivana Julman, Pietari Suuren ja Stalinin kaltaisia rautaisen järjestyksen luoja.

Skenaario ei liene juuri kenenkään tavoittelun kohteena. Edes eliittiin kuuluville se ei ole kovin myönteinen tulevaisuudenkuva. Kuinka pelolla hallitsemiseen voitaisiin kuitenkin päätyä? Näin voisi käydä, jos epäluottamuksen, autoritaarisuuden ja häikäilemättömän voiman ihannoinnin arvot saavat yliotteen, ja erityisesti, jos myös vallanpitäjät pelkäävät.

Epäluottamuksen ilmapiiri voi liittyä suhteisiin sekä Venäjällä että Venäjän ulkopuolelle. Venäjällä epäluottamus voi kohdistua paitsi henkilöiden välisiin suhteisiin myös instituutioihin: oikeuslaitokseen, vaalien rehellisyyteen, virkamiesten lahjottavuuteen ja yritysten keskinäisten sopimusten pitävyyteen. Epäluottamuksen ilmapiirissä on yleisesti vallalla käsitys, että vain tyhmä on rehellinen.

Venäjän suhtautumisessa ulkomaalaisiin on paljon merkkejä epäluulon ilmapiiristä. Ulkomaisten toimijoiden tulkitaan olevan vihamielisiä Venäjälle ja jopa syitä Venäjän ongelmiin. Erityisesti epäillään humanitaaristen arvojen suojaverhossa toimivaa salaliittoa, joka uhkaa Venäjän valtiollista suvereniteettia ja alueellista eheyttä. Tällaisen ajattelutavan yleistäminen koskemaan yleisesti ulkomailta käsin toimivia kansalaisjärjestöjä kieltäen niiden rahoittaman toiminnan Venäjällä on epäilemättä skenaarion suuntainen epäluulo ja pelkoa ruokkiva kehityskulku.

Skenaariota edistävät autoritaariset ja voimaa ihannoivat arvot. Jos arvona pidetään kritiikitöntä lojaalisuutta ylemmille ja heidän käskyjensä tinkimätöntä noudattamista, luodaan edellytyksiä skenaarion kaltaiselle kehitykselle. Kovalla kädellä luotu JÄRJESTYS voi olla se avainsana, joka vie kehitystä kohti skenaariota.

Uhkaskenaarion välttämisen kannalta tärkeää on, että myös Venäjän valtiojohto on tiedostanut luottamusongelman. Putin on vuonna 2006 todennut seuraavaa:

Valtiollisen elämämme luonteenomaiseksi piirteek-

si on tullut luottamuksen puute joihinkin valtiollisiin ja yritys-elämän instituutioihin. Syyt tähän tilanteeseen ovat ymmärrettäviä. Muutokset 1990-luvun alussa herättivät suuria toiveita miljoonissa ihmisissä, mutta viranomaiset ja liike-elämä eivät täyttäneet näitä toiveita. Jotkut näihin ryhmiin kuuluneet tavoittelivat henkilökohtaista rikastumista väestön enemmistön kustannuksella tavalla, jota ei ole koskaan koettu maamme historiassa. "Toimittaessa valtakunnallisen ohjelman hyväksi, joka toimii suurten joukkojen eduksi, joudutaan astumaan joidenkin varpaille ... Mutta nämä varpaat kuuluvat suhteellisen harvoille, jotka haluavat säilyttää tai hankkia äkkiä asemia tai rikkauksia, jotka ovat haitallisia yleiselle hyvälle" Nämä Franklin D. Rooseveltin ajatukset olisin halunnut itsekin keksiä.

Valtaa pitävä eliitti muodostuu nyt vuonna 2017 erityisesti niistä, jotka hallitsevat salaista poliisia, armeijaa ja suuria energiayhtiöitä. Heidän lisäksi eliittiin kuuluvat julkisen hallinnon avainpaikoilla toimivat. Taloudelliset edellytykset eliitin pysymiselle vallassa tulevat ennen muuta energian viennistä. Eliitti pystyy ylläpitämään varsin korkeaa elintaso-ventitulojen varassa, vaikka talouden pohja ei ole monipuolistunut vuodesta 2006. Keskiluokkaan kuuluvan elintaso ja muut elinolosuhteet riippuvat paljon siitä, kuinka lojaalisti hän palvelee eliittiin kuuluvia. Suuri osa väestöstä elää niukasti osan hankkiessa pääasiallisen toimeentulonsa luontais- ja vaihtotaloudesta.

Tavallinen kansalainen voi elää varsin turvallisesti, jos hän välttää sotkeutumasta valtakoneiston vaarallisina pitämiin asioihin. Lisäksi tavallisen kansalaisen pitää luonnollisesti osoittaa nöyrää kunnioitusta ja palvelualttiutta valtaeliittiin kuuluvia kohtaan. Henkilökohtainen turvallisuus on itse asiassa paljon suuremmassa vaarassa, jos kuuluu valtaeliittiin. Epäluottamuksen ilmapiirissä ei ole muuta tapaa ottaa valta kuin joko periä tai kaapata se toiselta. Kyvykkäät henkilöt nähdään pikemminkin uhkana omalle vallalle kuin voimavarana.

Kansallisuusviha on keskeisessä asemassa skenaariossa. Eliitti on kääntänyt kritiikin itseään kohtaan vihaksi toisia kansoja kohtaan sekä maan sisällä että ulkopuolella. Kurjuudessa elävää lohduttaa, että hän voi ylpeästi sanoa olevansa venäläinen ja halveksia muita. Viranomaiset ruokkivat aktiivisesti epäilyjä siitä, että ulkomaiset kansalaisjärjestöt uhkaavat järjestystä ja venäläisyyttä. Sotia Etelä-Kaukasiassa ja muualla käydään isänmaallisessa hengessä venäläistä väestöä puolustaen. Keski-Aasiaa ja Ukrainaa pyritään salaisen poliisin operaatioin pitämään Venäjän valta-

piirissä. Valko-Venäjän kanssa on rakennettu tiivis valtioliitto.

Keskeinen edellytys nykyiselle VAHVOJEN VAL-LAN VENÄJÄLLE on vallankeskitys ja valvontayhteiskunnan voimistuminen, mikä kohdistuu tiedotusvälineisiin ja kansalaisjärjestöihin. Tiedotusvälineet ovat eliitin hallinnassa. Myös internet on otettu tarkkaan valvontaan. Kansalaisten oikeusturva ja varsinkin tasavertainen kohtelu oikeudessa ja henkilökohtaisessa turvallisuudessa ei toteudu lainkaan nyt vuonna 2017.

Venäjällä ei ole toimivaa todellista oppositiotia, ja korruptio ylettyy valtiokoneiston korkeimmille tasoille. Laajalle levinnyt korruptio ja valtaeliitin nöyrystyminen ei ole edistänyt tietoon, uuteen teknologiaan ja innovaatioihin perustuvan kilpailukykyisen tavara- tai palvelutuotannon syntymistä. Venäjä joutuu turvautumaan ulkomaisen teknologian hankkimiseen turvatakseen pääasiassa energian vientiin perustuvat valuuttatulonsa.

Armeijan kehittämisessä ja tehtävissä pyritään luomaan mielikuvaa edelleen vahvasta suurvallasta. Rajoitteen muodostavat kuitenkin puolustukseen kohdistettavissa olevien varojen rajallisuus. Jossain määrin varojen puutetta voidaan kompensoida panostuksella asetarvikkeiden vientiin. Autoritaarinen ilmapiiri ei ole ollut kuitenkaan erityisen suotuisa innovaatioille. Venäjä voi kuitenkin ylpeillä edelleen varsin tehokkailla taisteluhelikoptereilla, joista monet maat ovat kiinnostuneita.

Ainakin puheiden tasolla suurvaltasuhteissa on palattu kylmän sodan kaltaiseen asevarustelukilpailuun ja molemminpuoliseen epäluottamukseen. Venäjän asevoimat korostavat uhkakuvia, joiden vastapainoksi asevoimia kehitetään; Yhdysvallat, (Nato), Kiina sekä islamilainen fundamentalismi.

Venäjä suhtautuu jyrkän kielteisesti Naton laajentumiseen ja pyrkii eri menetelmin painostamaan intressipiiriinsä kuuluvia maita pysyttelemään Naton ulkopuolella. Vastavoimana Nato-laajentumiselle Venäjä kehittää omia liittolaissuhteitaan. Uskollisin liittolainen on Valko-Venäjä, jonka asevoimien 85 000 hengen vahvuiset joukot viipymättä konfliktitilanteessa vahventavat Venäjän läntisen strategisen suunnan joukkoja. Lisäksi Venäjä on saanut houkutteluksi osan IVY-maista mukaan aktiiviseen Naton vastaiseen toimintaan edullisin kaasutoimituksin.

Sotilaallisen toiminnan kannalta tarkasteltuna Suomi ja Ruotsi sekä Baltian maat kuuluvat Pietarin ja Moskovan ilmapuolustuksen torjuntavyöhykkeeseen. Strategisia suojattavia kohteita Suomen lähialueilla ovat Pietari sekä Murmansk ja Kuolan alue

kokonaisuudessaan. Venäjän asevoimat ovat vuoden 2006 jälkeen lisänneet sukellusvenein ja vartioaluksin tapahtuvaa suojaus- ja partiointitoimintaa Itämerellä. Laivastoa Itämerellä vahvistettu jopa hieman enemmän, kuin mitä 2000-luvun ensimmäisellä vuosikymmenellä hyväksytyssä asevarusteluohjelmassa esitettiin. Ohjelman mukaisesti Itämeren laivasto on saanut kymmenen uutta fregattia ja uusia dieselsukellusvenettä. Pohjoinen laivasto on saanut 5 uutta ydinsukellusvenettä.

Asevelvollisuuteen perustuvalla armeijalla nähdään tärkeä rooli kansalaisten sitouttamisessa valtajärjestelmään. Nopeasti mobilisoitavien asevoimien kokonaisvahvuus on vakiintunut yli miljoonaan sotilaaseen. Strategiseen reserviin kuuluu lisäksi yli neljä miljoonaa asevelvollisuuden suorittanutta. Strategisissa ydinaseissa Venäjän tavoitteena on ollut säilyttää pariteetti Yhdysvaltojen kanssa. Tämä on kuitenkin ollut vaikeaa Venäjän taloudellisen pohjan heikkouden vuoksi. EU-maat ovat esittäneet syytöksiä siitä, että Venäjä on viime vuosina kaupannut ydinaseteknologiaa ulkomaille.

Tulevaisuusvaliokunnan käsittelemät ehdotukset

Suomen ja Venäjän välinen talousyhteistyö on saavuttanut laajat mittasuhteet. Monia mahdollisuuksia on kuitenkin käyttämättä. Tulevaisuusvaliokunta pitääkin tärkeänä ja yhtyy raportin laadintaa tukeneen Venäjä-asiantuntijaryhmän esityksiin yhteistyön laajentamisesta ja vakinaistamisesta. Huomiota tulee kiinnittää mm. seuraaviin asioihin:

1. SUOMALAISTEN VENÄJÄ-OSAAMINEN

Venäjä-osaamisessa on kysymys naapurimaan tuntemisesta ja ihmisten elämän ja ajattelun ymmärtämisestä sekä myös venäjän kielen hallitsemisesta.

Keväällä 2004 koko maassa kirjoitti vain 125 kokeesta venäjän kielen pitkän oppimäärän ylioppilaskokeen. Näistäkin vain 39 oli äidinkieleltään suomenkielisiä. Tärkeän, mutta varsin huonosti käytetyn, voimavaran muodostavat maassa asuvat venäjänkieliset. Heitä on noin 40 000 ja heistä yli puolet on Venäjän kansalaisia.

Suomalaisia nuoria tulisi kannustaa opiskelemaan venäjää ja tutustumaan venäläisiin ja venäläiseen kulttuuriin. Tähän opiskelijavaihto ja harjoittelu tarjoavat erinomaisia mahdollisuuksia.

Kansainvälisen henkilövaihdon keskus CIMO on toiminut ansiokkaasti opiskelija- ja harjoittelijavaihdon edistämiseksi Suomen ja Venäjän välillä. CIMOn kansainvälisen harjoittelun ohjelmat tarjoavat oman alan harjoittelupaikkoja opiskelijoille tai vastikään tutkintonsa suorittaneille nuorille. Harjoittelujaksojen pituudet vaihtelevat muutamasta kuukaudesta puoleentoista vuoteen. Suomalaisia venäjän kielen sekä matkailualan, yhteiskuntatieteiden ja sosiaalialan opiskelijoita on harjoitellut Venäjällä, samoin jonkin verran kaupan ja hallinnon sekä teknisten aineiden opiskelijoita oman alansa paikoissa. CIMO koordinoi Suomessa myös Venäjän valtion apurahaohjelmaa, jonka avulla noin 30 suomalaista opiskelijaa tai jatko-opiskelijaa saa lukuvuosittain apurahapaikan venäläiseen yliopistoon. Apuraha on nimellinen, mutta Venäjän viranomaiset järjestävät opiskelupaikan, eikä apurahan saaja joudu maksamaan ulkomaalaisilta perittäviä lukukausimaksuja. Osa stipendiaateista suorittaa koko tutkintonsa Venäjällä. Käytännös-

sä yksi este opiskelulle Venäjällä on ollut suuri ero opiskelija-asumisen tasossa Venäjällä ja Suomessa.

Venäläisten saaminen vaihto-oppilaiksi ja harjoittelijoiksi Suomeen on ollut paljon helpompaa kuin suomalaisten Venäjälle. CIMOn apurahaohjelmalla on rahoitettu venäjänkielisten jatko-opiskelijoiden tai nuorten tutkijoiden jatko-opintoja sekä tutkimus- ja opetusyhteistyötä suomalaisessa yliopistossa. Venäläisille jatko-opiskelijoille on myönnetty vuosittain useita kymmeniä apurahoja 3-12 kuukauden pituisiksi kausiksi. Venäläisille on järjestynyt Suomesta muutamia kymmeniä harjoittelupaikkoja vuosittain ja lukumäärät ovat kasvussa. Eniten tulijoita on ollut luonnonvara-alalta sekä toisaalta suomen kielen opiskelijoissa. Viime aikoina teknisen alan harjoittelijoiden määrä on lisääntynyt.

Toimenpide-ehdotuksia:

- 1) Suomessa on voimakkaasti lisättävä pitkän aikavälin kehitys huomioiden Venäjä-osaamista kaikilla tasoilla. Koulujen kansainvälisyysopetuksessa on tarpeen nostaa Venäjä nykyistä paremmin esille. Kouluissa on venäjän kielestä tehtävä todellinen vaihtoehto.
- 2) Valtion erityisellä määrärahalla on varmistettava, että ainakin suurimmissa asutuskeskuksissa on mahdollista saada venäjän kielen pitkän oppimäärän koulutusta. Varhaisnuorison koulutuksessa tulee käyttää venäjän opiskeluun motivoivia kielijä ja kulttuurikylypyjä.
- 3) Venäjä-osaamisen vahvistamiseksi on yliopistollista Venäjä-opetusta eri Venäjä-osaamisen aloilla lisättävä.
- 4) Suomen ja Venäjän välistä opiskelija- ja harjoittelijavaihtoa on kehitettävä jatkaen ja laajentaen Kansainvälisen henkilövaihdon keskuksen CIMOn erinomaista työtä.
- 5) Jotta erilaiset opiskelijat - muun muassa kauppa- korkeakouluissa opiskelevat - olisivat valmiita liittämään esimerkiksi puolen vuoden Venäjä-osuuden opintoihinsa, on opiskelun perusedellytykset, kuten opiskelija-asuminen Venäjällä, saatava lähelle suomalaista tasoa. Yksi mahdollisuus on rakentaa suomalaisvoimin opiskelija-asuntola Moskovaan tai Pietariin, johon muillakin kansainväliseen opiskelijavaihtoon tulevilla on mahdollisuus päästä.

6) Suomessa on 40 000 venäjää äidinkielenään puhuvaa, joiden osaaminen on selvästi vajaakäytössä sekä suomalaisessa yritys-elämässä että julkishallinnossa. Tuleekin ryhtyä kiireellisiin toimenpiteisiin, joilla Suomessa asuvien venäläisten suomen kielen opetusta tehostetaan ja heidän Venäjällä suorittamat tutkinnot hyväksytään joko sellaisinaan tai lisäkoulutuksella käyviksi myös meillä

2. YHTEISTYÖ VENÄJÄN VIENTISEKTORIN MONIPUOLISTAMISEKSI

Raportissa on skenaarioiden muodossa kartoitettu Venäjän mahdollisia tulevia kehityssuuntia. Erityisesti raportissa on tarkasteltu vaihtoehtoisia kehityspolkuja, jotka voisivat johtaa Venäjän talouden riippuvuuden vähenemiseen energian ja raaka-ainesten tuotannosta ja viennistä. Vaurastuminen talouden monipuolistumisen kautta näyttäisi myös vahvistavan demokratian etenemistä Venäjällä. Sil- lä voitaisiin torjua uhkakehitys, jota tässä rapor- tissa on luonnehdittu Vahvojen vallan Venäjä -skenaariolla.

Raportissa on tunnistettu kaksi vaihtoehtoista polkua talouden monipuolistumiseen. Niitä on ku- vattu skenaarioilla Energiaosaamisella globaalik- si vaikuttajaksi ja Monipuolistuva Mosaiikki-Venäjä. Yhteistä tunnistetuille reiteille on Venäjän nouseminen "globaalien huipputuottajien tekno- logiarintamaan" monilla uusilla tuotannonaloil- la tiiviissä vuorovaikutuksessa venäläisten ja uusi- en alojen parhaiden ulkomaisten asiantuntijoiden kanssa. Teknologiarintaman saavuttaminen on edellytys alan vientimenestykselle. Teknologiarin- taman saavuttaminen ei ole mahdollista, elleivät uusien menestysalojen venäläiset kehittäjät kuulu myös samaa kieltä käyttävien kansainväliseen kie- liyhteisöön.

Suomella on periaatteessa erinomaiset mahdolli- suudet myötävaikuttaa molempia maita hyödyttään Venäjän talouden monipuolistumiseen. Jo Neuvos- toliiton aikana Suomi toimi tärkeänä väylänä länti- sen teknologian välittämisessä itäiseen naapuriinsa. Kun Nokia-yhtiö aloitti toimintansa elektroniikka- sektorilla varhaisilla digitaalteknikan sovellutuk- silla 1960-luvun lopussa, sen ylivoimaisesti tärkein vientimaa oli Neuvostoliitto. Nokian elektroniikka- osaston viennistä vuonna 1972 peräti 90 % suun- tautui Neuvostoliittoon (Häikiö 2001, s. 121).

Oppimestariasenteen puuttuminen ja kyky ym- märtää venäläistä mentaliteettia tekee suomalaiset sopiviksi yhteistyökumppaneiksi venäläisille. Kuu-

lee jopa sanottavan, että venäjän kieltä hallitsema- ton suomalainen ymmärtää paremmin venäläistä kuin venäjää puhuva amerikkalainen.

Luonnollisestikaan suomalaiset itse eivät omaa kuin hyvin rajoitetusti niitä taitoja, joilla Venäjä voi saavuttaa edistyneen teknologiarintaman. Suo- malaisten rooli voi kuitenkin olla toimiminen yh- teyksien rakentajana ja välittäjänä niin EU-tasolla kuin muidenkin maiden asiantuntijoiden ja venä- läisten kesken.

Toimenpide-ehdotuksia:

- 1) Valtion teknillinen tutkimuskeskus (VTT) omaa varsin korkean asiantuntemuksen kaikilla kes- keisillä teknologisen kehityksen aloilla. Sillä on poikkeuksellisen hyvät edellytykset toimia Venä- jän teknologisten vahvuuksien arvioijana ja vä- littäjänä, kun Venäjä pyrkii kansainväliseen vuo- rovaikutukseen teknologian eri alueilla. VTT voi osallistua toimintaan, jolla Venäjä tavoitte- lee teknologiarintamaa eli viennille välttämätön- tä teknologisen osaamisen tasoa uusilla aloilla. Suomen ja Venäjän hallitusten tuella ja ohja- uksessa olisi käynnistettävä Venäjän suurimpi- en yritysten, Venäjän Tiedeakatemian ja VTT:n yhteinen Venäjän talouden monipuolistamiseen tähtäävä projekti.
- 2) Osana VTT:n projektia tai siitä riippumatta tul- lisi käynnistää huomattavalla molempien valtioi- den taloudellisella tuella pääasiassa suomalaisten ja venäläisten opiskelijoiden ja nuorten tutkijoi- den yhteinen korkea-asteen International School for Innovation. Innovaatiokoulun pääoppisisältö- nä olisi teknologisiin ja sosiaalisiin innovaatioi- hin liittyvä englanninkielinen opetus. Koulun suomalaisille ja muille venäjän kieltä taitamat- tomille oppilaille opetettaisiin ainakin venäjän- kielisten tekstien ymmärtämiseen liittyvä autta- va taito. Innovaatiokoulu voisi toimia Pietarissa sekä esimerkiksi Espoossa ja Lappeenrannassa. Koulun houkuttelevuuden lisäämiseksi opiskeli- joille tulisi taata normaalia suomalaista opiske- lija-asumista vastaava asumistaso ja sosiaaliset edut sekä Suomessa että Pietarissa.

3. PK-YRITYSTEN MUKAAN PÄÄSYN TURVAAMINEN

Suurilla Venäjällä toimivilla yrityksillä on omat keinonsa järjestää luototukset ja löytää tarpeelli- set asiantuntijat. Venäjän markkinoista kiinnostu- neille pienille yrityksille se on vaikeampaa. Onkin tarpeen vahvistaa Venäjän-toimintoihin suuntautu- via yrityksiä auttavia organisaatioita (TE-keskuk-

set, Finpro, Finnvera, Finnfund).

TE-keskusten asiantuntemuksella on erittäin tärkeä rooli myös Venäjä-tietouden jakamisessa alueittensa yrityksille. Nyt keskeisessä roolissa on Kaakkois-Suomen TE-keskus, joka on erikoistunut Venäjään liittyvien palveluiden tarjontaan ja jolle muut TE-keskukset ohjaavat Venäjän markkinoita kiinnostuneet asiakkaansa. Kaikkien TE-keskusten Venäjä-asiantuntemusta on kuitenkin tarpeen vahvistaa.

Julkisella puolella pääomasijoituksia Venäjälle suuntautuviin yrityksiin hoitaa tällä hetkellä vain Finnfund. Siksi on tarpeen harkita uuden suomalaisiin pk-yrityksiin keskittyvän Venäjä-rahaston perustamista.

On tärkeää, että tukitoimia suunnataan kasvavasti kovasti kilpailtujen Moskovan ja Pietarin markkinoiden ulkopuolelle pyrkiville pienille suomalaisille yrityksille.

Toimenpide-ehdotuksia:

- 1) Järjestetään TE-keskusten vientiasiamiehille Venäjän-kaupan perusteiden koulutusta ja tietopaketti Venäjän asiantuntijapalveluista.
- 2) Otetaan harkittavaksi uuden Venäjä-rahaston perustaminen pk-yritysten Venäjälle pääsyn helpottamiseksi.

4. OSALLISTUMINEN VENÄJÄN TERVEYDEN, KOULUTUKSEN, MAATALOUDEN JA ASUMISEN OHJELMIIN

Hyvä yleinen toimintaperiaate etsittäessä yhteistyömuotoja hyvinvointipalveluissa Suomen ja Venäjän välillä on tehdä aloitteita, jotka tukevat venäläisten itse käynnistämiä politiikkaohjelmia.

Venäjän duuma teki syksyllä 2005 merkittävän yhteiskuntapoliittisen avauksen päättämällä lähi-vuosiin kohdistuvasta yli 400 miljardin ruplan eli noin 15 miljardin dollarin ohjelmasta, jolla pyritään edistämään terveydenhuoltoa, koulutusta, maataloutta ja asumista Venäjällä. Ohjelmia ja niiden tavoitteita on esitelty lähemmin raportin toisessa luvussa. Suomen tulisi aktiivisesti tarjota panostaan ohjelmissa asetettujen tavoitteiden saavuttamiseksi ennakoiden ohjelmien tulevia painopisteitä.

Terveydenhuolto-ohjelmaan liittyen esitetään seuraavaa valmistautumista mahdolliseen yhteistyöhön:

Luonteva seuraava vaihe Venäjällä käynnissä terveydenhuollon valtakunnallisessa ohjelmassa on huomion kohdistaminen kansanterveystyöhön, joka pyrkii muuttamaan väestön elämäntapoja terveellisempään suuntaan.

Suomessa on saavutettu hyviä tuloksia alueellisilla kansanterveyttä edistävillä projekteilla. Näistä ylivoimaisesti laajavaikutteisoin ja kansainvälisesti tunnetuin on Pohjois-Karjala-projekti. Sen mainetta kuvaa, että Kansanterveyslaitos järjestää kaksi kertaa vuodessa Pohjois-Karjala-projektin kansainvälisen vierailuviikon. Viikko sisältää projektin kokemuksiin perustuvan kansainvälisen koulutuksen väestötason kokeiluohjelmien suunnitteluun ja toteuttamiseen. Toistaiseksi kansanterveydellinen yhteistyö Venäjän kanssa on rajoittunut vain lähi-alueille Murmanskin ja Karjalan tasavallan alueille. Erityisesti projekteja on toteutettu Pitkärannan alueella mm. useaan kertaan toistettu Pitkärannan aikuisväestön terveyskäyttäytymistutkimus. Suomessa löytyy myös sekä julkisia että kaupallisia, yksityisiä terveysalan toimijoita, jotka voisivat olla mukana erilaisissa terveysalan toiminnoissa Venäjällä.

Toimenpide-ehdotus:

- 1) Ennakoiden kansanterveyden nousua Venäjän terveydenhuollon politiikkaohjelman keskeiseksi kohteeksi, Kansanterveyslaitokselle tulisi luoda valmiudet toimia yhteistyössä venäläisen terveydenhuollon kanssa kansanterveysyhteistyön edistämiseksi sekä suomalaisten julkisten ja yksityisten terveysalan toimijoiden pääsemiseksi mukaan erilaisiin kaupallisiin terveyshankkeisiin.

Koulutusohjelmaan liittyen esitetään seuraavia yhteistyön muotoja:

- 2) Suomen mahdollisten yhteistyöaloitteiden kannalta on kiinnostavaa, että koulutusohjelmaan kuuluu myös kansainvälisen tason yliopistokeskusten luonti sekä business-koulujen käynnistäminen johtajien kouluttamiseksi. Suunnitteilla on myös uusien yliopistojen käynnistäminen Siperiassa ja Etelä-Venäjällä. Tuen suuntaaminen erityisen innovatiivisille oppilaille on myös hyvin kiintoisaa Suomen yhteistyöaloitteiden kannalta.

Euroopan komissio on käynnistänyt uuden opiskelijaj- ja opettajaliikkuvuutta tukevan Erasmus Mundus External Cooperation Window -ohjelman EU-maiden ja 24 kolmannen maan välillä. Näihin kolmansiin maihin kuuluu Venäjä. Ohjelma tukee sekä liikkuvuuden organisointia korkeakoulujen konsortioissa että myöntää avustuksia liikkuville opiskelijoille ja opettajille. Korkeakoulukonsortion minimilaajuus on viisi eurooppalaista yliopistoa sekä yksi kolmannen maan yliopisto.

- 3) Suomalaisten yliopistojen tulisi olla aktiivisia

ko. konsortioiden rakentamisessa Venäläisten yliopistojen kanssa. Tällaista toimintaa onkin jo käynnistynyt Itä-Suomen yliopistojen kesken. Yhteyksien rakentamisessa erityisesti teknillisten yliopistojen kesken tulisi lähtökohdaksi ottaa ne alat, joille Venäjän talous pyrkii monipuolistumaan.

Asumis-ohjelmaan liittyen esitetään seuraavaa yhteistyön muotoa:

Neuvostoliiton aikana suomalaiset yritykset osallistuivat aktiivisesti asuntorakentamiseen Venäjällä mm. Kostamuksessa.

Toimenpide-ehdotus:

- 4) Kauppa- ja teollisuusministeriön ja ympäristöministeriön tulisi toimia aloitteentekijänä yritys-konsortioille, joilla olisi valmiudet toteuttaa laajoja venäläisten pankkien luotottamia asuntojen rakennus- ja saneeraushankkeita. Hankkeissa tulisi erityistä huomiota kiinnittää energian säästöön ja kestäväan kehityksen mukaisiin muihin tavoitteisiin.

5. LÄHIALUEYHTEISTYÖ JA POHJOINEN ULOTTUVUUS

Suomelle on erityisen tärkeää, että yhteistyö laajenee edelleen Venäjän lähialueiden ja niiden yhteisöjen ja kansalaisjärjestöjen kanssa. Tätä yhteistyötä on edistetty valtion budjetin merkityillä lähialue-rahoilla, joita ollaan kuitenkin supistamassa.

Suomen aloitteesta EU:lle on saatu EU:n pohjoisen ulottuvuuden politiikka. Sen puitteissa on voitu sopia ja yhteisvoimin rahoittaa mm. sellaisia hankkeita kuin Pietarin jätevedenpuhdistamo.

EU:n Pohjoisen ulottuvuuden huippukokouksessa Helsingissä syksyllä 2006 EU:n, Venäjän, Norjan ja Islannin kesken sovittiin yhteisenä politiikkana EU:n pohjoisen ulottuvuuden jatkamisesta ja tiivistämisestä luomalla Pohjoiselle ulottuvuudelle pysyvä ohjausryhmä. Samalla sovittiin, että ympäristö- ja sosiaali- ja terveyskumppanuuden lisäksi harkittavaksi otetaan myös liikenne- ja logistiikkakumppanuuden perustaminen. Se onkin tarpeellista, sillä liikenneyhteydet mm. kaasuvarojensa vuoksi kasvavan merkityksen saavalle Murmanskin alueelle ovat edelleen heikot.

Toimenpide-ehdotuksia:

- 1) Suomi jatkaa omaa lähialueyhteistyötään ja osoittaa siihen resursseja.
- 2) Suomi toimii aktiivisesti EU:n Pohjoisen ulottuvuuden politiikan kehittäjänä.
- 3) Suomi ajaa päättäväisesti liikenne- ja logistiikkakumppanuuden perustamista EU:n Pohjoisen

ulottuvuuden politiikkaan.

- 4) Etsitään yhdessä EU:n, Venäjän ja Suomen kesken muitakin keinoja rahoittaa mm. Lapista Murmansiin johtavien teiden kuntoon saattamisen Venäjän puoleisilta osiltaan, samoin etsitään ratkaisua rautatieyhteyden aikaansaamiseksi Sallasta Murmansiin.
- 5) Lisätään suoria lentoyhteyksiä nykyistä useampiin Venäjän kaupunkeihin.
- 6) Jatketaan ja lisätään toimia, jotka helpottavat ja nopeuttavat rajanylityksiä.
- 7) Toteutetaan modernin liike-elämän, tieteen ja muun yhteistyön vaatima nopea laajakaistayhteys Kostamukseen.

6. LAAJA VENÄJÄ-POLITIikkaOHJELMA

Edellä on esimerkkejä, jotka osoittavat, että Venäjä-yhteistyön laajentamiseen on sekä tarvetta ja mahdollisuuksia. Suomen puolella onkin tarvetta tiivistää myös toiminnan johtamista, mikä edellyttää maan hallituksen nykyistä selkeämpää johtotetta.

Toimenpide-ehdotus:

Seuraavan hallituksen ohjelmaan sisällytetään poikkihallinnollinen Venäjä-politiikkaohjelma, jonka johto tulee pääministerille ja valtioneuvoston kanslialle.

III NÄKEMYKSIÄ VENÄJÄ-POLITIIKASTA JA VENÄJÄSTÄ

Politiikka ja myös tulevaisuuspolitiikka koostuu tiedoista ja taidoista. Edellä kuvatut kolme Venäjän skenaariota on kirjoitettu yleistiedon pohjalta niin, että kaikki keskusteluryhmässä mukana olleet ovat voineet ainakin jossain määrin saada näkemyksiään esille. Skenaario-osuudessa on pyritty yhteiseen näkemykseen kolmesta skenaariosta. Lukijan usein rasakaaksi kokemaa historia- ja tilastotietoa on vältetty. Skenaarioissa ei ole pohdittu suomalaisen Venäjäpolitiikan ajattelutapoja, jotka ovat tietysti erityisen tärkeitä naapurussuhteissa. Tässä jaksossa hahmotetaan lyhyesti skenaarioiden taustoja, historiallista kehitystä ja ajattelun lähtökohtia, mutta myös politiikan teon yleisiä oppeja. Kukin kirjoittaja luonnollisesti vastaa tekstistään itse.

1. VENÄJÄ-POLITIIKAN YLEISISTÄ OPEISTA JA TOIMINTAMALLEISTA (PAULA TIHONEN)

Tulevaisuudesta tiedämme vähän, eikä siitä vähästäkään ole usein viisasta sanoa mitään varmaa.¹³ Tämä ei silti oikeuta sulkemaan pois politiikalta vastuuta maailman kriittisestä seurannasta, erilaisten kehityskulkujen arvioinnista, mahdollisuuksien etsinnästä ja eri vaihtoehtoihin varautumisesta. Uhkakuvia ei tarvitse aina kirjata. Ne voivat olla taustaoletuksissa. Sen sijaan hyvien mahdollisuuksien kirjaaminen – jopa toistaminen – on yleensä varsin perusteltua. Tulevaisuusvaliokunta muutti ensimmäisessä kokouksessaan 1993 passiivisen englanninkielisen nimensä Committee of Future aktiivisen positiiviseksi Committee for the Future. Tästä näkökulman valinnasta on nytkin kyse. Tulevaisuuspolitiikka on parhaimmillaan hyvien optioiden luomista ja oikealla hetkellä lunastamista.

100 vuotta yhteistä historiaa ja 100 vuotta naapuruutta perusta tulevalle 100 vuodelle

Historia, myös yhteinen, on olennainen osa Suomen Venäjä-suhdetta. Erityisen tärkeää yhteinen his-

toriamme on, koska Suomi oli osa Venäjän keisarikuntaa runsaat 100 vuotta. Suomea hallittiin suuriruhtinaskuntana erillään keisarikunnan hallinnosta, mistä syystä Suomeen rakennettiin kaikki valtiollisen olemassaolon institutionaaliset pilarit ja luotiin edellytykset kansakunnan henkiseen muodostumiselle. Koska keisari hallitsi Suomea suuriruhtinaana Ruotsista peräisin olleiden perustuslakien avulla, Suomessa vaalittiin huolella vanhoja vallan ja hallinnon arvoja, kansalaisten ikivanhoja vapauksia, uskontoa, omistusoikeutta ja lainsäädännön perinteitä. Maa saattoi vaurastua ja luoda kansallista identiteettiä suurvallan sateenvarjon alla ja osittain sen varoin. Tulos pelkistyy Helsingin suurtorin monumentaalisessa rakenteessa: senaatti, yliopisto ja Suurkirkko ja heti vieressä Ritarihuone, Säätytalo, Suomen Pankki ja Korkein oikeus.

Suomesta ei tullut suuriruhtinaskuntaa oman vapaan tahtonsa perusteella vaan osana Euroopan suurpolitiikkaa, sillä Venäjän keisari Aleksanteri I ja Ranskan keisari Napoleon päättivät asiasta Tilsitissä 1807. Sopimus päätti Suomen 700-vuotisen yhteyden Ruotsiin, jolloin Suomen ja Venäjän suhteita olivat hallinneet jatkuvat sodat, ristiriidat ja rauhattomuus. Suhteet saivat 1809 täysin päinvastaisen luonteen, mutta konfliktit alkoivat taas varjostaa niitä 1880-luvulta alkaen, sillä Venäjä käynnisti yleisvaltakunnallisen integrointiprosessin. Se uhkasi tuhota Suomen sisäisen itsehallinnon. Ajanjaksoa 1880-luvun alusta vuoteen 1917 luonnehtivat syvät ristiriidat ja taistelu vallasta.

Ennen toista maailmansotaa itsenäisen Suomen ja Neuvostoliiton suhteita hallitsivat jännitteet, joiden juuret ulottuvat Venäjällä Suomen itsenäistymiseen ja Suomessa 1880-luvulta syntyneisiin traumoihin. Lisäksi Neuvostoliitto oli maailman ensimmäinen sosialistinen valtio, jonka pelättiin levittävän oppiaan Suomeen. Ristiriidan siemenet olivat otollisissa maaperässä.

Suomen valtiollinen johto saattoi vasta vuoden

¹³ Tulevaisuuden ennakkoinnin erinomaista vaikeutta kuvaa se, että Venäjän historian syvälinen asiantuntija, professori Osmo Jussila ei 1991 uskonut Baltian itsenäistymiseen: "Suomen suhtautumisella ei ole merkitystä, Baltia itsenäistyy vain, jos neuvostoarmeija hajoaa" (US 10.2.1991) ja se oli sentään ajattelukyvyyn ulkopuolella.

1917 jälkeen täysimääräisesti itse määritellä ulkopoliittiset opit ja mallit, joita seurata. Tilanne ei ollut kuitenkaan aivan uusi, sillä suuriruhtinaskunnan poliittinen johto oli joutunut koko ajan luomaan kansallista politiikkaa suhteessa keisarikuntaan. 1800-luku on rikas historian oppiaineisto, jonka ehtymättömien varastojen uumenista itsenäisen Suomen valtiojohto on linjauksiaan opiskellut ja niitä kulloisiinkin tilanteisiin jalostanut. Valtiojohto on joutunut menemään Suomen ja Venäjän välisten suhteiden perusteisiin aina suurten eurooppalaisten kriisien jälkeen, jolloin Suomen asema on muuttunut. Talvisota syttyi Neuvostoliiton ja Saksan johtajien salaisessa sopimuksessa, toisen maailmansodan päätöskuvioissa suurvaltojen johtajat jättivät Suomen Neuvostoliiton etupiiriin. Neuvostoliiton hajottua 1991 saattoi Suomi käynnistää länsi-integraation viimeisen vaiheen, joka huipentui vuonna 1995 Suomen EU-jäsenyyteen. Suomen historian kaikki suuret käänteet ovat olleet osa eurooppalaista suurvaltapolitiikkaa.

Presidentti Urho Kekkonen totesi Tamminiemi-teoksessaan: "Suomalaiselle ulkopolitiikalle on tunnusomaista myös pahimman vaihtoehdon huomioonottaminen kansainvälisessä politiikassa. Diplomatian tehtävänä on vainuta lähestyvä vaara ennen kuin se on liian lähellä ja ryhtyä sellaisiin toimenpiteisiin, jotka auttavat väistämään tämän vaaran - mieluummin niin, että mahdollisimman harvat huomaavat niin tehdyn. Historioitsija E. Palmén on todennut osuvasti, että pienen kansan tulee asemansa pelastamiseksi osata älykkäillä aloitteilla torjua vaarat, ennen kuin ne tulevat liian suuriksi."

Historia ei saa määritellä tulevaa politiikkaa, mutta sen merkityksen ymmärtäminen ihmisten välisissä suhteissa on tärkeää. Sitä tärkeämpää se on, mitä selvemmin maailma avautuu, valtiollisten suhteiden rinnalle nousevat mitä erilaisempien ihmisryhmien väliset ammatilliset ja muut verkostot ja samalla ulkopoliittikkakin arkipäiväisty.

*Venäjä-politiikan teosta - onko oppia otettavissa?*¹⁴

Kirjoituksessa käsitellään Suomen valtion johtamista sen tärkeimmillä aloilla. Tässä yhteydessä ei kirjoiteta itse politiikan sisällöistä. Ei sen enempää energia-politiikasta kuin sodan ja rauhan kysymyksistäkään,

vaan politiikan teosta, sen lähtökohdista ja tekota-voista ja siitä, miten valtiojohtomme on tulevaisuutta arvioinut. Tavoite on saada yleistä oppia siitä, miten valtiojohtomme on tarkastellut Suomen Venäjä-asioita. Näistä voidaan vetää ehkä johtopäätöksiä siitä, onko olemassa jokin yleinen ajattelumalli, joka olisi sovellettavissa tänä päivänä ja tulevaisuudessa, ja tulisiko löytää uusia näkökulmia.

Filosofit, politiikan tutkijat ja hallitsijoiden neuvonantajat ovat käyttäneet valtiojohtamisesta nimitystä valtiotaito. Tällöin katsotaan, että valtiojohto on vastuussa ennen muuta ulkopolitiikasta. Valtiojohtoon lähtökohtana on kansakunnan tulevaisuuden turvaaminen ja rauhan ylläpitäminen sekä ihmisten elinolojen vakaa kehitys. Westfalenin rauhasta 1648 lähtien valtiot ovat toimineet yksin ja yhdessä, solmineet liittoja tai muodostaneet kansainvälisiä järjestöjä, mutta luonnollisesti jokainen valtio on itse viime kädessä vastannut omasta suvereniteetistaan. Tätä kutsutaan valtiotaidoksi.

K. R. Brotheruksen klassisessa valtiotieteiden käsikirjassa vuodelta 1922 määritellään valtiotaito taidoksi "nähdä mitkä päämäärät vastaavat valtion etua tilanteessa, jossa ristiriitaiset edut ja pyrkimykset kilpailevat keskenänsä valtion sisäpuolella sekä suhteissa toisiin valtioihin. Valtiotalous on kyky löytää oikeat keinot näiden päämäärien toteuttamiseksi".

Valtioetu. 1500-luvulta lähtien on harjoitettua politiikkaa perusteltu valtioneidon käsitteen avulla. Valtioneidon nimeen ovat vannoneet yhtäläisesti niin demokraattisesti hallinneet valtiojohtajat kuin diktaattoritkin. J. K. Paasikivi kritisoi voimaperäisesti sortokauden muistelmissaan valtioneidon (Raison d'Etat, Staatsräson, valtiojärki) käyttöä katsoen sen "hivittäväksi" käsitteeksi, joka on kelvannut puolustamaan mitä tahansa. Paasikiven mukaan valtioneidon nimissä on tehty sanomattoman paljon pahaa ja vääryyttä, vahvemman puolelta heikommalle, pienille kansoille suurten puolelta ja valtion sisällä suurempien ja vahvempien ryhmien puolelta pienempiä ja heikompia kohtaan. Valtion johtajat määrittävät kulloisenkin valtioneidon. Valtiomiehetkin ajattelevat usein väärin sen, mitä heidän valtakuntansa valtioneuto vaatii.

Vaikka valtion rooli politiikan foorumina mahdollisesti heikkenee, on valtio myös tulevaisuudessa kan-

¹⁴ Perustuu erityisesti sitaattien osalta seuraaviin lähteisiin: J. V. Snellman: *Valtio-opin luentosarjan käsikirjoitus, kevätlukukausi 1863, KT osa 19, Edita (2004)*, Paasikiven muistelmia sortovuosilta I, 4. *WSOY* (1957), Tuomo Polvinen: J. K. Paasikivi. *WSOY* (2003) ja Urho Kekkonen: *Tamminiemi. Weilin & Göös* (1980).

sakunnan olemassaoloa koskevan politiikan keskiössä. Tämä on tiukasti varmennettu niin perustuslaeilla kuin kansainvälisillä sopimuksillakin. Machiavellin 1500-luvulla kehittämiin oppeihin ja Westfalenin rauhassa hyväksyttyyn ajatukseen valtion suvereenisuudesta nojaten valtiolla on jakamaton poliittinen valta ja vastuu valtion olemassaolosta.

Suomen ja Venäjän suhteissa kansalliseen etuun kiinnittyvä valtioedun traditio on ollut hallitseva oppi, vaikka sitä ei Suomessa rohjettukaan lausua julki kylmän sodan aikana.

Vahva valtio. Suomalaisessa valtioajattelussa - niin filosofiassa, valtio-opissa, kansantaloustieteessä, sosiaalipolitiikassa kuin ideologioissa, aatteissa ja arvoisakin - valtiota pidetään yhteiskunnallisen järjestyksen perustana. Valtio on politiikan johtaja ja julkisten asioiden hoitaja. Vastuu yleisen edun, valtioedun ja jatkuvuuden edustamisesta on kuulunut vahvasti valtiojohdolle ja virkamiehistölle. Parlamentarismi ilmiönä on Suomessa nuori. Modernia kansalaisten demokraattista osallistumista painottavan tulkinnan se sai Suomessa tosiasiaa vasta vuoden 2000 perustuslaissa.

Vahva valtio on 1960-luvulta entistä selvemmin Pohjoismaissa tarkoittanut tehtäviltään laajaa, ihmisten hyvinvoinnista eri elämänaloilla huolehtivaa valtiota. Jo 1863 J. V. Snellman esitti valtio-opin luennoissaan, että poliittinen toiminta on "tietämisen, tahtomisen ja vallan yhdistelmä", jossa hallitusvallan edustajat eivät voi edustaa pelkästään tahtoa eli lainsäädäntövaltaa ilman hallitusvallan edustamaa tietoa, tutkimusta ja harkintaa. Hallitustoiminnalle on luonteenomaista aloitteellisuus. Tämä tarkoittaa, että on harkittava tilaisuus eikä vain otettava sitä vastaan. Tämä aktiivisen politiikan periaate on vahvistettu vuonna 2000 perustuslaissa myös hyvän virkamiehen ominaisuudeksi.

Valtapolitiikkaa. Ihmiskunnan historiassa taistelu vallasta on ollut politiikassa hallitsevaa. Meidän aikamme eurooppalaisen valtapolitiikan esikuvana pidetään Bismarckia, joka lausui Preussin valtiopäivillä 1850: "Suurvallan ainoa terve perusta - ja siinä se eroaa pienestä valtiosta - on valtiollinen itsekkyyks eikä romantiikka." Paasikivi totesi 1939 amerikkalaiselle Life-lehdelle, että jos tämä ajatus on oikein, on onni olla pienen valtakunnan jäsen jatkaen "Mutta se

ei ole eikä voi olla oikein. Se on väärin". Myöhemmin hän luonnehti Bismarckin lausuntoa "hirmuiseksi".

Viholliskuva. Perinteisessä ajattelutavassa politiikan tärkeimmäksi tehtäväksi on nähty vihollisen tunnistaminen. 1900-luvun merkittävimpinä saksalaisena oikeusteoreetikkona pidetty Carl Schmitt luonnehtii politiikka valtiolliseksi toiminnaksi, jonka ytimenä on ystävän/vihollisen määrittely. Poliittisen olemassaolon tärkein kriteeri on julkisen ystävän ja vihollisen erottelu ja päätöksen tekeminen siitä, kuka on vihollinen. Päätöksen siitä tekee valtio. Näin politiikka ytimeltään tarkoittaa Schmittille valtiollista toimintaa.¹⁵

Viholliskuva-ajattelu on historiasta tuttu myös nykyisestä uskontojen maailmasta. Valitettavasti tämän päivän kristittyjen ja islamilaisten välisissä konflikteista on tunnistettavissa myös piirteitä vihollisen tietoisesta etsinnästä. Kylmän sodan kausi oli suomalaisille johtajille vaikea hetki, sillä Suomessa oli sodan päätyttyä määriteltävä uudelleen vakiintuneita viholliskuvia. Suomi onnistui tässä lopultakin hyvin. Tämä johtui osin siitä, että Suomi piti omissa käsissään oman identiteettinsä rakentamisen eikä antautunut muiden viholliskuvien vietäväksi.

Legalismia. Suomea sanotaan lain maaksi ja kansaa lainkuuliaisiksi. Suomen ja Venäjän suhdetta on pidetty aika ajoin hyvin vahvasti oikeudellisena. Leo Mechelinin perustuslaillisessa suuntauksesta lähtien keskeistä on ollut usko valtiosääntöön, lakiin, kansainvälisten organisaatioiden tärkeyteen, kansainväliseen oikeuteen ja sopimusten pitävyyteen. Katsotaan, että pienten valtioiden turva ei ole aseissa vaan normien pitävyydessä. Mannerheim ei linjaan uskonut vaan vaati itsenäisyyden alkuvuosikymmeninä hallitusta investoimaan aseisiin. Myöhemmin Paasikivi, vaikka olikin juristi, muistutti, ettei Moskova ole raastupa.

Reaalipolitiikkaa vai moraalipolitiikkaa? Jokainen valtiojohtaja - suuren ja pienen valtion johtaja samalla tavoin - joutuu pohtimaan kansallisen edun suhdetta kansainvälisen politiikan arkipäivän todellisuuteen. Vaikka kansainvälisen oikeuden säännösten ja kansainvälisten eettisten julistusten tulisi säädellä kansainvälistä toimintaa, on ilmeistä, ettei todellisuus usein vastaa ihanteita. Ihmiset havaitsevat reaalipolitiikan erilaisissa muodoissaan jyräävän moraalipoli-

¹⁵ Schmidtilä Kaarlo Tuori: *Carl Schmitt ja vastavallankumouksen teoria. Esipuhe teoksessa Carl Schmitt: Poliittinen teologia. Tutkijaliitto, Helsinki 1997, 7-11.*

tiikan yli. Erityisen vaikea tilanne on pienen valtion johtajalle, joka huomaa suurten valtioiden vähät välittävän pienistä naapureistaan.

Presidentti Urho Kekkoneen toteaa viitattuun lausuntoonsa sodan jälkeen, että "vielä tänäkin päivänä olen sitä mieltä, että pienen kansakunnan turvallisuuspolitiikan on onnistuakseen imettävä energiaa tietynasteisesta kansallisesta itsekkyydestä, itsesuojeluväistöstä. Lisäksi tarvitaan aimo annos itseluottamusta. Kansakunnan tulee luottaa vain itseensä". Hänen mukaansa: "Oikeat johtopäätökset voidaan tehdä ainoastaan sillä edellytyksellä, että ollaan selvillä tosiasioista ja hyväksytään ne. Ulkopoliittinen johto voi tietenkin jonkin aikaa sulkea silmänsä niiltä tosiasioilta, jotka eivät käy sen pirtaan, mutta tällainen menettely ei pitkän päälle auta. Tosiasiat painavat omalla voimallaan ja toteuttavat itsensä huolimatta perusteettomista toiveista ja omaehtoisesta lappusilmäisyydestä. Silloin kun vaakakupissa on kansakunnan kohtalo, ottavat ne poliittiset johtajat, joiden luonteenlaatu ei kestä tosiasioiden hyväksymistä, raskaan vastuun."

Länsimaaisessa poliittisessa kulttuurissa on pysyvä politiikan ja moraalien ristiriita. Se juontaa ajalta, jolloin kreikkalais-roomalainen pakanallinen poliittinen kulttuuri yhdistyi juutalais-kristilliseen eettiseen maailmankuvaan. Vastakkaiset kulttuuriperinnöt johtivat alati läsnä olevaan kahtiajakaisuuteen. Poliitikassa pyritään siedettävään synteisiin kansallisen edun ja moraalisten vaateiden välillä.

Realismia vai idealismia? Valinta idealismin ja realismin välillä on hieman eritasoinen ja -sävyinen kuin reaali- ja moraalipolitiikan kohdalla. Meidän aikamme termein on pelkistään kysymys seuraavasta: Onko suomalainen ulkopoliittikka status quon puolustamista ja kansallisten etujen ajamista, vai tulisiko ryhtyä idealismin aktiiviseksi puolustajaksi - ajamaan ihanneiden tasolla yhdistettyä kansallista ja globaalia julkista etua sekä julkista hyvää Ruotsin Olof Palmén tapaan?

Kylmän sodan loppuminen ja Suomen EU-jäsenyys ovat antaneet sijaa niin legalismin kuin idealisminkin aatteille. EU:n säädöspöytäkirjan laajeneminen ja perustuslain kokoaminen nojaavat uskoon yhteisestä eurooppalaisesta laista. Kantilaisuudesta nouseva ajatus siitä, että liitossa olevat demokratiat eivät

sodi toisiaan vastaan, on EU:ssa vahva, vaikka ei aidan pitävä. Samoin kunnioitetaan ajatusta siitä, että kansainvälisiä ongelmia hoidetaan instituutioiden ja säännösten kautta.

Kansallista, valtiollista vai kosmopoliittista idealismia? Idealismi voi kiinnittyä erilaisiin alustoihin, kuten kansallisiin ja valtiollisiin tai kansainvälisiin ja yleismaailmallisiin tavoitteisiin ja ihanteisiin. Näin voidaan päätyä seuraavanlaisiin, toisilleen varsin vastakkaisiinkin idealistiryhmiin ja idealistijohtajien malleihin: valtiorealistisiin Paasikiveen ja Kissingeriin, valtioidealisiin vapautustelijoihin eri maissa, mutta myös Staliniin ja Hitleriin, kosmopoliittisiin realisteihin Blairiin ja Ahtisaareen taikka kosmopoliittisiin idealisteihin bolševikeista neokonservatiiveihin taikka Wolfowitziin sekä joissain asioissa Haloseen ja Tuomiojaan.

Suomen valtiojohtossa realismi on ollut hallitseva suuntaus. Meillä ei ole ollut kuin muutama idealisti, joista tärkeimmät Eljas Erkkö (ulkoministeri ennen talvisotaa) ja Kalevi Sorsa (pääministeri 1970- ja 1980-luvulla). Vuoden 2006 presidentinvaaleissa uutena vireenä oli ehkä istuvan presidentin johtoseuran takia aiemmasta poiketen kosmopoliittinen idealismi. Tasavallan presidentti Tarja Halonen linjasi marraskuussa 2006: "Tämän päivän maailmassa turvallisuus ja hyvinvointi ovat yhteisiä. Oikeudenmukaisempi maailma on myös turvallisempi maailma. "Maailmanparannus" on sekä oikeudenmukaista että Suomen etujen ajamista."¹⁶

Geopolitiikkaa. Urho Kekkoneen on todennut: "Tosiasioihin, jotka on hyväksyttävä, kuuluvat mm. maantieteelliset ja historialliset tekijät. Realiteetteihin, jotka on aina otettava huomioon, kuuluvat myös suurvaltojen valtioedut. Suurvaltaetujen olemassaolon tosiasiaan pienen maan on sovitettava toimintansa. Suomen ulkopoliitiikan perustehtävänä on kansakunnan olemassaolon ja Suomen geopolitiittista ympäristöä hallitsevien suurvaltaetujen yhteensovittaminen."

Politiikassa maantieteellä on vahva merkitys eikä mikään viittaa siihen, että Suomen ja Venäjän suhteissa tilanne olisi toinen.

Lojaalisuus ja Suomen erillisasema. Suomalaisten etujen ajaminen realismin lähtökohdista oli 1800-luvun ensimmäisten suomalaisten johtajien toimin-

¹⁶ Ahtisaari-luento Jyväskylän yliopistossa 13.11.2006.

nan keskeinen perusta. G. M. Armfelt, C. E. Man-
nerheim, R. Rehbinder ja L. G. von Haartman olivat
sen kirkkaimmat edustajat. 1800-luvun lopulla Suo-
men valtiota koskevan opin synnyttyä ja maan poliittisen
kehityksen kääntyttyä poliittisen realismin
oppia edustivat ennen muuta fennomaanit, J. V. Snell-
man, Y.-S. Yrjö-Koskinen ja J. R. Danielson-Kalmari.
Lojaliteetti-kysymys oli niin tärkeä, että se vaikutti
jopa Suomen puoluelaitoksen muodostamiseen.

Lojalaisuuden ongelma Suomen suhteissa kilpistyi
sata vuotta sitten konkreettisesti Bobrikovin mur-
haan. Nykypolitiikan kielellä ilmaisten: Oliko suoma-
lainen virkamies Eugen Schauman, joka 1904 ampui
senaatin portaikossa töihin tulevan valtiovallan ylim-
män edustajan Suomessa eli kenraalikuvernööri Bob-
rikovin, isänmaan etujen ajaja vai terroristi? Schau-
man katsoi, että kenraalikuvernööri edusti Suomen
valtiosääntöä sortavaa hallitusvaltaa, sillä keisari oli
rikkonut hallitsijavakuutuksensa ja lupauksensa hal-
lita suomalaisia perustuslakien mukaan.

Lojaliteetin ongelma poistui Suomen itsenäistyt-
tyä 1917. Maailmansotien välisenä aikana Suomen ja
Neuvostoliiton suhteita hallitsi molemminpuolinen
epäluulo. Suurvallat jakoivat Euroopan etupiireihin
ensimmäisen kerran 1939 ja uudestaan toisen maa-
ilmansodan jälkeen 1944. Molemmilla kerroilla Suo-
mi oli osaton pelinappula, joka määriteltiin Neuvos-
toliiton etupiiriin kuuluvaksi. Kysymys lojaliteetista
palasi päiväjärjestykseen, ja siihen haettiin perusteita
historiasta. Valtiojohto toimi puun ja kuoren välis-
sä ja otti asioihin kantaa lojaalisuuden, realismin ja
ymmärryksen kautta. Kieltäytyminen Marshall-avun
vastaanottamisesta 1940-luvun lopulla, varovaisuus
Euroopan taloudelliseen yhdentymiseen osallistumi-
sessa ja jääminen Euroopan neuvoston ulkopuolel-
le sekä epäroiva suhtautuminen Baltian maiden itse-
näistymiseen ovat esimerkkejä vaikeista ratkaisuista.
Kylmän sodan päätyttyä ja Neuvostoliiton hajottua
Suomi on liittynyt EU:n jäseneksi. Lojalismi on saa-
nut uudet ulottuvuudet Brysselin ja Moskovan suun-
taan.

Ajatus Suomen erityisestä roolista tai asemasta on
ollut historiallisesti eräs valtiojohtomme Venäjän-poli-
tiikan perusta. Suomen erityistä asemaa idän ja län-
nen välissä on puolustettu myös itsenäisyyden aikana.
Suomen on korostettu eroavan esimerkiksi Baltian
maista, sillä Suomi ei ollut reunavaltio, vaan kuuluu
Pohjoismaiden historialliseen perheeseen. Edelleen
osana erillisasema-ajattelua Suomen korostetaan ole-
van sotilaallisesti liittoutumaton maa, jolla on pitkät
puolueettomuuden perinteet.

Pienten kansojen oikeus - oikeudenmukaisuus valtioi-

den välillä. Paasikivi korosti presidenttikautensa lo-
pulla kirjoittamissaan muistelmissa, sodan kokemus-
ten jälkeen, inhimillisiä arvoja politiikassa yleensä,
mutta erityisesti ulkopoliitikassa. Paasikivellä on
tuolloin yksi ajatus ulkopoliitikassa ylitse muiden. Se
on oikeudenmukaisuus. Hän katsoi varsinkin pienten
maiden tulevaisuuden olevan turvattu, jos maailman
valtiojohtajat tekevät työtä oikeuden ja oikeudenmu-
kaisuuden hyväksi.

Kansan henkinen ja moraalinen voima. Aristoteles-
ta lähtien ja häntä seuraten useimmat valtiofilosofit
ovat määritelleet valtion tehtäväksi kansalaisten hy-
vän elämän edistämisen ja turvallisuuden takaami-
sen. Paasikivi korosti kansan tulevaisuuden riippu-
van paljon sen henkisestä ja moraalisesta voimasta:
on oltava "luja tahto pitää kiinni omasta olemukses-
taan, omista elämänmuodoistaan, elämän arvoistaan
ja ihanteistaan".

Universaali moraali. Paasikiven mukaan pitkällä
tähtäyksellä kansan tulevaisuutta ei riitä turvaamaan
asevoima eikä varsinkaan pienen kansan kohdalla sen
moraalinen voima. Tarvitaan kaikkien kunnioitta-
maa universaalia moraalijärjestelmää, joka säätelee
valtioiden ja yksityisten kansalaisten elämää, eikä tee
eroa julkisen ja yksityisen moraalin välillä. Paasiki-
ven muistelmat loppuvat "yleinen ja yhteinen mo-
raalijärjestelmä on niin tärkeä, että kirkkoisä Augus-
tinusta lainaten "jos oikeudenmukaisuus syrjäytetään,
mitä ovat valtakunnat kuin suuria rosvojoukkoja" ".

Paasikivi tulikin elämänsä lopulla linjalle, josta
tunnistaa yhtenevyyksiä tasavallan presidentti Tarja
Halosen globalisaatio-linjaukseen. Paasikivi toi esille
Yrjö-Koskinen kirjoituksia vuodelta 1865 jonkinlai-
sesta yleisestä järjestyksestä, joka "suojelisi heikom-
paa vahvemman mielivaltaa vastaan". Tarvitaan kan-
sojen välille perustettavaa järjestystä, joka käyttäisi
lakia ja oikeutta siinä, missä pelkkä väkivalta vielä
vallitsee. Paasikivi oli tyytyväinen Kansainliiton pe-
rustamiseen, ja YK:n tultua perustetuksi 1945 Paa-
sikivi piti sitä jälleen nimenomaan pienten kansojen
kannalta tärkeänä.

Kosmopoliittinen etu. Käsite tuntuu modernil-
ta, mutta sen taustalla oleva ajatus on vanha. J. V.
Snellman sanoi 1863: "Voidaan sanoa: kansakun-
nan tehtävä on toimia ihmiskunnan hyväksi. Kos-
mopoliittisen intressin pitäisi siksi johtaa toimin-
taa. Mutta sellainen intressi on vailla järjellistä
perustaa. Kukaan ei voi tietää, mitä ihmiskunta
tahtoo - eikä ihmiskunta totaalisuutena sitä paitsi
ole vielä olemassa - se on syntymätön. Ihmiskun-
nan edut sisältyvät jokaisen kansakunnan etuihin,
eli kunkin kansakunnan etu vaatii ottamaan huo-

mioon, missä suhteessa se on muihin kansakuntiin. Kristillisten kansojen parissa tämä on tietoista ja valtioiden järjestelmä kutoo parhaillaan verkkoa maapallon ympäri - niin että eurooppalaiset kansat ovat riippuvaisia siitä, mitä tapahtuu Amerikassa, Intiassa, Kiinassa, Japanissa, ja Australiassa. Ja päinvastoin. Mitä kaikki nämä olosuhteet vaativat kansakunnilta - sen ihminen voi tietää - häneltä voidaan sellaista ainakin vaatia. Ja isänmaallisuus antaa näkemystä - kosmopoliittisuus intressinä on tyhjää arvelua."

Ihmisen hyvinvointi - inhimillinen valinta. Venäjänpolitiikassa valtiojohdon tekemät valinnat ankarana reaalipolitiikan maailmassa eivät ihmisen hyvinvoinnin kannalta ole itsestään selviä. Esimerkiksi tavalliset kansalaiset niin Suomessa kuin Venäjälläkin pohtivat: Onko Venäjällä ihmisten kannalta parempi, että kaduilla on turvallista kävellä keskitetyn vallan turvatessa rauhaisat olot kuin että kaikille on taattu sananvapaus? Monet ajattelevat myös jatkokysymystä: Kuinka kauan on ihmisten turvallisuuden tai hyvinvoinnin nimissä annettava periksi demokratiassa?

Kommunismien kaaduttua Venäjällä klassinen valtioedun politiikka sai tehdä tietä markkinakapitalismin opeille. Suurvalta hajosi ja valtio siirtyi taemmaksi. Se takasi ihmisille lähinnä vain turvallisuuden. Hyppy kaiken ihmisen elämässä syntymästä kuolemaan turvaavasta laajasta sosialistisesta valtiosta kapeaan valtioon oli jyrkkä. Venäjällä ei ollut suojaverkkoja, vapaaehtoistyötä tai köyhäinapua samassa merkityksessä kuin läntisissä esikuvamaissa. Keskustelu yhteiskuntamallista jatkuu. Näyttää kuitenkin, että 2000-luvun myötä Venäjän valtiojohto on tehnyt suuressa kysymyksessä valinnan: se on palannut valtioedun politiikkaan.

Oman itsensä tunteminen. Globalisaation edetessä on tullut yhä ilmeisemmäksi, että suomalaisten on vahvistettava tietoutta itsestään osana Eurooppaa ja osana lännen ja idän välistä vuorovaikutusta. Aivan samoin kuin Euroopan on uudella syvyydellä arvioitava suhteensa Aasiaan taikka islamilaiseen maailmaan, on suomalaisten pohdittava suhdetta itäiseen naapuriin. Liian kauan olemme jääneet juoksuhautoihin todistamaan eri vuosikymmenillä kerta toisensa jälkeen, että emme ole tulleet idästä, emme ole aasialaisia, emmekä puhu venäjää. Geneettiseen perimään perustuva tutkimus osoittaa suomalaisten kuten kaikkien muidenkin ihmisten polveutuvan Afrikasta, josta suurin osa on tullut Suomeen ns. Volgan mutkan kautta ja vähemmistö lännestä tai etelästä. Meidän aikamme suomalaiset

ovat silti harvinaisen yhtenäinen väestö ja kansa myös sosio-kulttuurisesti.

Aivan samoin kuin Euroopan pitää tunnistaa menneisyytensä moninaisuus, jotta se voi hallita tulevaisuutensa erilaisuuden, myös Suomen on avoimesti ja ilman ennakkoluuloja tehtävä selväksi oma identiteettinsä. Tästä seuraa Venäjä-suhteisiin muun muassa se, että on nähtävä, että kyse ei ole vain korkeasta ulkopoliitikasta eikä toimijana ole vain valtio. Toimijoita on kaikilla elämän aloilla ja tasoilla ihmiset. Kyse on ihmisten vuorovaikutuksesta, aineellisen ja aineettoman vaihdosta, tiedosta, taidosta, kulttuurista ja sivistyksestä.

Demokratia ja vapaus. Suomalaiset ovat oppineet jo Ruotsin vallan ja autonomian ajoilta, että demokratia on erittäin hitaasti toteutuva asia ja toteutuessaankin se vaati jatkuvaa huolenpitoa. Kyse on poliittisten instituutioiden puutarhanhoidosta. Demokratia instituutioina on vielä melko hyvin saatavissa, mutta demokratian vastinpari, vapaus, on huomattavasti vaikeampi tavoite. Demokratia ei toimi ilman vapautta, eikä vapaus ole mahdollista ilman demokratiaa.

Kansakunnat ovat tulleet toimeen ilman demokratiaa ja kansalaisten vapausoikeuksia. Olennaista onkin, onko tämä mahdollista meidän ajassamme ja tulevassa. Ja vielä olennaisempaa on, onko mahdollista ilman demokratiaa nousta vauraiden ja kehittyneiden maiden joukkoon tai saavuttaa pysyvää suurvalta-asema. Voi olla, mutta ilman vakautta ja kansainvälistä legitimitettiä.

Vallankumous. 1900-luvun taitteessa Paasikivi keskusteli suomalaisten perustuslaillisten johtomiesten kanssa Venäjän tulevaisuudesta ja erilaisten aktivistien toiminnasta ja sanoi Yrjö-Koskille: "Meidän pitää ottaa laskelmissamme lukuun vallankumouksen mahdollisuus Venäjällä." Yrjö Koskinen vastasi: "Minä en tahdo sanoa, että revolutsioni on Venäjällä mahdoton. Mutta milloin se ehkä tapahtuu, on tietämätöntä. Venäjän vallankumouksesta on puhuttu vuosikymmeniä. Puolalaiset ovat odottaneet sitä 40 vuotta. Puolan kansa on suuri kansa; se on kestänyt. Meidän kansamme on pieni: me emme kestäisi vuosikymmeniä sellaista taistelua Venäjän kanssa. Sen tähden meidän on tavalla tai toisella päästävä tämän ajan läpi, siksi kunnes systeemi Venäjällä muuttuu."

Paasikivi toteaa, että kansan suosio ja kannatus on tärkeää, jotta demokratiassa saa asioita hoidettua, mutta poliittisessa elämässä ei voi välttää ikäviä ja epäpopulaareja asioita.

Sota, kapina ja kansanousu ovat paitsi niitä käy-

ville maille myös naapureille tulevaisuuspolitiikan ratkaisun hetkiä. Poliittisessa johtamisessa ei ole tärkeätä vain se, mitä on tehty vaan mitä on jätetty tekemättä. Vallankumoukset ja vallankumoukselliset tilanteet ovat kovimman valtiotaidon hetkiä. Tilaisuudet toimia tulevat ja menevät. Suomen itsenäistyminen oli mahdollista vain, kun valtiojohdoto toimi Venäjän vallankumouksen hetkinä määrätietoisesti, Suomen pitkän aikavälin etua ajatellen ja nopeasti.

Vaikka länsimaisessa politiikassa on yleisesti ottaen sotien jälkeisessä pitkän rauhan kaudessa tuudittauduttu rauhaan kehitykseen, heikkoja signaaleja kansan kasvavasta tyytymättömyydestä ja halusta toimia aktiivisesti on nähtävissä eri puolilla. Euroopalle ja samalla Suomelle rakenteellinen ja pysyvä uhka nousee vauraiden Euroopan maiden väestökehityksestä ja tuloerojen kasvusta. Valitsi Eurooppa kumman tien tahansa - ovien sulkemisen tai avaamisen - rauhaisesti ei kaikki suju. Satoja miljoonia nuoria, joista useampi kuin koskaan ennen on ilman työtä ja toivoa, on Euroopan porteilla halukkaana osallistumaan Euroopan hyvinvointiin ja tekemään työtä Euroopassa. Eurooppa, Suomi ja Venäjä ovat tämän paineen purkautuessa osin samassa veneessä.

Englannissa koettiin 2006 ensimmäistä kertaa tilanne, jossa parikymmentä oman maan nuorta kansalaista oli valmiita suunnitelmallisesti silmittömään joukkotuhoamiseen. Ranskassa pinnan alla on levotonta. Kansa pystyy nousemaan tai se pystytään nostattamaan vallassa olijoita vastaan nopeammin kuin aiemmin (Unkari syyskuu 2006). Modernin informaatioteknologian avulla voidaan nopeasti mobilisoida massoja mielenosoitukseen, kapinaan tai mellakkaan ottamaan kantaa ja toimimaan yhtä aikaa. Kansalaiset ovat kaikkialla demokratioissa alkaneet ottaa annetut lupaukset todesta, ja jos heille valehdellaan tai lupauksia ei täytetä, he eivät jää hiljaa paikalleen.

Aivan uusi ilmiö on "jokapojan joukkotuhoase" (SIMAD-ilmiö; the concept of a single individual being massively destructive). Avoimessa Internet-maailmassa tieteen, teknologian ja globalisaation avattua monia rajoja hirvittävät bio- ja IT-tuhoaseet tai ainakin tieto niistä ovat melko helposti

kaikkien käytössä.¹⁷ Pahan verkostot ovat tästä tietoisia. Koskaan aiemmin ei ihmisille, luonnolle, taloudelle tai infrastruktuurille joukkotuhoa aiheuttavia aineita, välineitä ja menetelmiä ole ollut suuren yleisön saatavilla samalla lailla kuin nyt. Valtiot - taas kerran yksin ja yhdessä - puolustautuvat aivan uudenlaista vihollista vastaan. Kaiken kaikkiaan hallitseminen tulee olemaan nykyistä tuskallisempaa ja vaikeampaa.

Lopputulema; valtiotaito ja valtiomiehet. Jos emme usko mekaanisen lineaarisen kehityksen toteutuvan, on pyrittävä keräämään tietoa, analysoitava sitä ja yhdistettävä se saatuihin kokemuksiin, muodostettava joku ennakoiva käsitys ja saatava taju siitä, mitä tulevaisuudessa voi tapahtua. Venäjä on tärkeä Euroopan osana, Euroopan itäisenä naapurina ja globaaliyhteisön jäsenenä, mutta suomalaisille ennen kaikkea suurena naapurina. On tärkeää, että Suomessa pohditaan Venäjän Suomi-suhdetta - niin politiikan sisältöä kuin strategioitakin. Vielä tärkeämpää on kuitenkin suomalaisten oma ajattelu. Venäjää koskevan tulevaisuusarvion tekeminen on vaikeaa, mutta nykyisten ja tulevien valtiojohtajien ja poliitikkojen velvollisuus.

Professori Isaiiah Berlin, politiikan teon ja valtiomiestaitojen klassikko, sanoo artikkelissaan *Political Judgement*¹⁸, että politiikan maailmassa on vähän yleisiä lakeja, joita voidaan soveltaa. Taidot ratkaisevat. Berlin jatkaa:

" Valtiomiehen tuntee siitä, että he eivät ensisijaisesti kysy missä määrin tietty tilanne on samankaltainen tai erilainen kuin muut tilanteet ihmiskunnan historiassa...Heidän ansionsa on siinä, että he tunnistavat tämän tietyn tilanteen - eikä minikään muun - ominaispiirteiden ainutlaatuisuuden. Mitä heidän sanotaan kykenevän ymmärtämään, on tietyn muutoksen, tietyn ihmisen, ainutkertaisen tilanteen, ainutlaatuisen tunnelman, poliittisten, taloudellisten ja henkilökohtaisten tekijöiden yhdistelmän luonne; ja tämä kyky ei kerta kaikkiaan ole opittavissa."

2. VENÄJÄ OIKEUSVALTIONA (HANNA SMITH)

Kun Neuvostoliitto hajosi, yleinen oletusarvo oli, että markkinatalous veisi menneen pois ja toisi toi-

¹⁷ SIMAD-ilmiöstä enemmän Jerome Glenn: *Some Future Threats to Democracy*. Teoksessa *Democracy and Futures* eds. Mika Mannermaa, Jim Dator, Paula Tiihonen. Helsinki 2006.

¹⁸ Teoksessa *The Sense of Reality, Studies in Ideas and their History* ed. Henry Hardy. Pimlico, London 1996,45.

mivat lait ja oikeusjärjestelmän mukanaan. Kehitys Venäjällä ei kuitenkaan ole edennyt lännen oletusarvoja noudattaen. Venäjän tulevaisuuden kannalta oikeusvaltio-käsite on kuitenkin keskeinen.

Demokratia ja oikeusvaltio

Itse oikeusvaltioperiaatteen onnistumiseen Venäjällä on kiinnitetty liian vähän huomiota, ja yleisesti se on jäänyt demokratia-käsitteen jalkoihin. Toimivan oikeusvaltion malli on kuitenkin paremmin määriteltävissä kuin demokratia-malli. Oikeusvaltio-malli kertoo maan tilasta ja kehityksestä enemmän kuin demokratian tilasta, sen vajeista ja puutteista puhuminen. Ottaen huomioon Venäjän historian, on selvää, että keskustelu demokratiasta Venäjällä synnyttää ristiriitaisia tulkintoja.

Läntisessä demokratiakeskustelussa unohdetaan usein, että demokratia on moniulotteinen käsite ja että siitä on erilaisia tulkintoja. Erityisesti kaksi perussuuntausta on tärkeä muistaa, kun tulkitaan demokratian eri suuntauksia. Englantilaisen John Locken ja hänen kannattajiensa mielestä yksilö on poliittisen toiminnan lähtökohhta. Ranskalainen Jean Jacques Rousseau, joka on ollut erityisen suosittu venäläisissä eliittipiireissä kautta historian, edustaa suvereniteettiajattelua ja korostaa ensisijaisesti yhteisön merkitystä. Venäjän johto painottaa rousseaulaista tulkintaa demokratiasta puhuessaan: "Meillä yhteisöllisyys on tärkeätä. Kollektiivinen ajattelu on suosittua. Ehkä yksilökeskeisyys tulee olemaan tärkeätä joskus, markkinatalouden kautta, mutta se vie aikaa. Tässä on yksi perustavaa laatua oleva ero venäläisen ja länsimaisen ajattelun välillä."¹⁹ Sekä Locke että Rousseau pitivät yhteiskuntajärjestyksen säilymistä tärkeänä ja ajattelivat sen perustuvan hallintoalamaisten suostumukseen. Venäjällä on aina ollut tärkeätä ainakin luoda kuvaa valtion johtajan suosiosta ja hänen yhteydestään kansaan. Venäjän presidentti Putin vaikuttaa olevan aidosti suosittu Venäjällä ja hänen suosionsa kasvaa samalla, kun

länsimainen kritiikki Venäjää kohtaan lisääntyy. Marraskuussa lopussa 2006 tehdyssä mielipidetutkimuksessa presidenttiä uskoi 61 % vastanneista, 26 % ilmoitti välillä uskovansa ja välillä ei. Vain 10 % oli menettänyt uskonsa maansa johtajaan.²⁰ 54 % haastatelluista arvioi, että presidentti oli hoitanut työnsä hyvin, 35 % koki presidentin toiminnan menettelevän ja vain 7 % arvioi, että presidentti hoitaa työtään huonosti.²¹ Presidentti Putinin kiistämätön suosio Venäjällä antaa hänen hallinnolleen legitiimin toimintamandaatin, ja haastattelututkimus osoittaa, että tapa, jolla Venäjällä politiikkaa hoidetaan, on kansan parissa hyväksytty.

Venäjän hallintokoneisto herättää epäluuloa kansan keskuudessa ja nähdään usein syyksi maan ongelmiin. Venäjän hallintokoneisto poikkeaa monessa suhteessa länsimaisesta, mistä syystä sen ymmärtäminen on vaikeaa myös länsimaisille Venäjän tarkkailijoille. Rousseau arvosteli Lockeä tämän individualismista ja väitti, että ihmisillä on kyky harmoniseen yhteiseloon ja jopa yhteiskuntasopimukseen. Yhteiskuntasopimus ja sen puute Venäjällä on saanut aikaan sen, että Venäjälle on luotu kansalaisfoorumi (Obshestvennaja palata), jossa pyritään luomaan luottamuksen ilmapiiriä hallinnon ja kansalaisyhteiskunnan välille. Rousseau mukaan kansalaisten yleistähtö on olemassa, mutta lainlaatijan täytyy auttaa lainsäätäjää, sillä "yhteisö tahtoo hyvää, mutta ei näe sitä, mikä se on". Tähän tarvitaan avuksi opetusta ja valistusta. Ajatus ei ole vieras presidentti Putinin hallintokoneistossa. Vallan vertikaalista on puhuttu paljon. Siinä keskushallinto kontrolloi ylhäältä alas kaikkia ja kaikkea. Yhteiskunta on lujassa otteessa. Putinin Venäjällä ehkä haetaan sen toteutumista. On hyvin kyseenalaista, onko sitä saavutettu ja tullaanko sitä koskaan täysin saavuttamaan. Venäjä ei ole Neuvostoliiton hajoamisen jälkeen muodostunut samanlaiseksi demokraattiseksi valtioksi kuin liberaalidemokratiat lännessä, mutta toisaalta Venäjän nykytilanne on kaukana neuvostoajan totalitarismista.

¹⁹ Venäläinen virkamies, haastattelu, Strasbourg, kesäkuu 2006.

²⁰ FOM. Vastaavat luvut olivat vuonna 2003, presidenttiin uskovat 47 %, välillä uskovat välillä ei 32 % ja niitä jotka eivät usko oli 17 %.

²¹ FOM. Vastaavat luvut vuonna 2000-2004 olivat keskiarviolta, hoitaa hyvin tekevät 41 %, menettelee 41 % ja huonosti 10 %

Liberaalin demokratian tärkeimmät elementit voi kiteyttää ihmisoikeuksiin, oikeusvaltion, edustukselliseen hallintoon ja markkinatalouteen. Oikeusvaltio-käsite nousee näistä keskeisimmäksi, sillä sen toimiessa muut kolme seuraavat perässä. Oikeusvaltio-käsitteessä on neljä peruspilaria; lainalaisuus, vallanjako, ihmisten perusoikeudet ja kaiken toimivuus.

Venäläiset ja laki

Venäläisten suhtautuminen lakiin on hyvin epäilevä. Lakia on pidetty helposti muuttuvana käsitteenä Venäjän historiassa. Eliitti on pystynyt nousemaan sen yläpuolelle. Lait on voinut ohittaa maksamalla. Neuvostoliiton perinne oli, että yksilölliset oikeudet olivat valtiopohjaisia ja että valtio antoi ihmisille.²² Monet poliittisesti tärkeät oikeudenkäynnit olivat näytöksiä, ja ratkaisut syntyivät puolueen ja tuomioistuimen välisten neuvottelujen tuloksena. Presidentti Putin korosti tammikuussa 2000 "lain diktatuurin"²³ tärkeyttä Venäjällä. Viikkoa myöhemmin hän lausui: "Lain diktatuuri on ainoa diktatuuri jota meidän tulee totella. Vapaus ilman lakia ja järjestystä johtaa auttamatta kaaokseen ja anarkiaan."²⁴ Putinin "lain diktatuuri" viittasi erityisesti kahteen asiaan: alueiden toimintaan, sillä alueet usein vähät välittivät keskushallinnon käskyistä, ja Venäjän oikeusjärjestelmään, josta piti tehdä toimiva myös käytännössä eikä vain paperilla. Monesta uudistuksesta huolimatta järjestelmä, jota Vladimir Pastukhov kutsuu kaksois-legalisoinniksi, on edelleen voimissaan, virallinen laki ja epävirallinen laki kilpailevat keskenään.²⁵

Oikeudenmukaisuuden tunne ja oikeudenmukainen kohtelu ovat hyvin tärkeitä käsitteitä Venäjällä ja heijastuvat niin sisä- kuin ulkopolitiikkaankin ja niitä on hallinto käyttänyt hyväksi hakiessaan toimilleen kansalaismielipiteen hyväksynnän. Kansalaismielipidettä on voitu käyttää "laittomien toimien" perusteluun. Hyvä esimerkki on Mihail Hodorkovskin tapaus. Lännessä se nähdään alkuna

sille, että Venäjää ryhdyttiin tarkastelemaan kriittisin silmin ja demokratian kehitystä arvosteltiin. Venäjällä tilanne nähtiin taas niin, että valtio taistelee oligarkkeja vastaan. Kesällä 2003 tehdyssä mielipidetutkimuksessa 59 % venäläisistä uskoi oligarkkien tuovan Venäjälle enemmän harmia kuin hyvää ja lähes 50 % vastanneista rinnasti oligarkit rikollisiin. Kun Hodorkovskin oikeudenkäynnistä oli julistettu tuomio kesäkuussa 2005, yleinen mielipide koki, että häntä oli kohdeltu kuten muitakin oligarkkeja. Enemmistö (34 %) uskoi, että syytteiden takana oli muita syitä kuin Hodorkovskin syytelistassa mainitut kohdat, mutta lähes puolet vastanneista olisi langettanut saman tai kovemman tuomion (yht.48 %).²⁶ Kun oikeudenmukaisuus tapahtuu, ei laillisuuteen kiinnitetä huomiota.

Neuvostoajan perua on se, että venäläiset tuntevat epäluuloa ja epäluottamusta viranomaisiin. Levada Centerin tekemän mielipidetutkimuksen mukaan tammikuussa 2005 kaksi kolmasosaa vastanneista uskoi venäläisen byrokratian olevan korruptoitunut. Mielipidetutkimukset poliisin toiminnasta osoittavat, että venäläiset kokevat edelleen poliisin uhaksi kansalaisille. Mielipidetutkimuksessa oli vaikeaa saada vastauksia kysymykseen "millaisena näet tyypillisen venäläisen tuomarin?". 42 % ei osannut vastata tai kieltäytyi vastaamasta. 35 %:lla vastanneista oli tuomareista negatiivinen kuva. 20 % vastanneista piti tyypillistä venäläistä tuomaria korruptoituneena lahjusten ottajana. 18 %:lla vastanneista oli enemmän positiivinen kuva kuin negatiivinen.²⁷

Venäjän valtio on monenlaisten säädösten perusteella oikeusvaltio. Voimassa oleva perustuslaki vuodelta 1993 takaa yksilölliset oikeudet ja vapauden ja demokraattisen pohjan oikeusjärjestelmälle ja ihmisoikeuksille. Perustuslaki vahvistaa Venäjän sitoumuksen myös yleisesti hyväksyttyihin periaatteisiin ja kansainvälisiin normeihin. Vuonna 2002 tuli voimaan rikoslaki, ja se toi Venäjälle lautamiesoikeudenkäynnit. Kuusi kuukautta rikoslain voimaan tulon jälkeen lain toimivuus pystyttiin to-

²² Mark Sandle, (1998), *A short history of Soviet Socialism*, London: University College of London Press.

²³ Käsite on tullut tunnetuksi Putinin käsitteenä mutta ensimmäisenä käsitettä käytti Gorbatšov vuonna 1991, kun hajoavassa Neuvostoliitossa oli käynnissä nk. "lakien sota". "Lakien sota" käytti Jeltsin hyväkseen heikentäessään Neuvostoliiton keskushallintoa ja vahvistaessaan omaa asemaansa.

²⁴ *Interfax*, 30 tammikuuta 2000.

²⁵ Richard Sakwa, *"Putin - Russia's Choice"*, Routledge, 2004, p. 109.

²⁶ FOM:in arkistot.

²⁷ 18.10.2004, Petrova A. *"A Russian Judge: 'Not a Positive Hero'"*, FOM.

teamaan - yleisen syyttäjän käynnistämät rikosprosessit vähenivät 25 %, oikeudenkäyntiä vankilassa odottavien määrä laski 30 % ja oikeus hyväksyi 15 % vähemmän pidätysmääräyksiä.²⁸ Euroopan neuvoston raportti Venäjän tilasta 2005 osoittaa, että viimeisen vuosikymmenen aikana oikeusjärjestelmä Venäjällä on parantunut. Isona heikkoutena on edelleenkin tuomioistuinten vähäinen itsenäisyys, korruptio, tehottomuus ja tuomareiden riippumattomuus.²⁹

Euroopan neuvosto ja Euroopan ihmisoikeustuomioistuin

Venäjän on vuodesta 1996 lähtien ollut Euroopan neuvoston jäsen ja ratifioinut Euroopan neuvoston statuksen, jossa se on myös sitoutunut "rajaamatomaan" oikeusreformiin. Venäjän jäsenyys kyseenalaistettiin jäsenyysneuvotteluiden aikana, sillä Venäjän lainsäädäntö sekä käytäntö ja käynnissä ollut ensimmäinen Tšetšenian sota eivät täyttäneet Euroopan neuvoston asettamia vaatimuksia sen jäsenille. Odotukset Venäjällä jäsenyydestä olivat kuitenkin korkealla. Venäjällä Euroopan neuvoston jäsenyys nähtiin ensiaskeleena integroitumisessa Euroopan unioniin, jos ei jopa alkusysäyksenä kohti EU:n jäsenyyttä. EU:ssa koettiin, että olisi parempi saada Venäjä eri organisaatioiden jäseneksi kuin pitää se ulkona. Ajatuksen antamat mahdollisuudet kuitenkin hukattiin, sillä Euroopan neuvosto ja Euroopan unioni, jotka tekivät Venäjän jäsenyyskysymyksessä läheistä yhteistyötä, eivät miettineet strategiaa - mitä tehdään jäsenyyden jälkeen. Silloin olisi ollut tärkeää miettiä, miten ihmisoikeuksien vahvistaminen voidaan varmistaa totalitaarisesta järjestelmästä juuri vapautuneessa tilanteessa ja mikä rooli ulkopuolisilla siinä prosessissa voisi olla. Miten menetellään erityisesti Venäjän kohdalla?³⁰

Venäjän Euroopan neuvoston jäsenyyteen liittyvästä kritiikistä huolimatta EU:n ja Euroopan neuvoston vaikuttamismahdollisuudet Venäjän oikeusjärjestelmään ovat paremmat kuin ilman Venä-

jän jäsenyyttä. Euroopan neuvostolla on mandaatti seurata Venäjän tilannetta ja se julkaisee Venäjäraportteja, jotka antavat hyvän ja realistisen kuvan Venäjän kehityksestä. Vaikka Venäjän jäsenyys ei ole tuonut toivottua edistystä toivotussa aikataulussa Venäjän oikeus- ja ihmisoikeustilanteeseen, se on edesauttanut monta Venäjän yhteiskunnan kannalta tärkeää uudistusta. "Venäjän maakunnissa kulkiessani kuulen koko ajan paikallisilta järjestöiltä, miten tärkeänä he pitävät Euroopan neuvoston roolia ja työtä Venäjällä. Ilman meitä he eivät omien sanojensa mukaan pärjäisi."³¹

On selvää, että Euroopan neuvoston säädösten allekirjoitus ja ratifiointi eteni liian nopeasti Venäjän tapauksessa 1990-luvun lopussa. Venäjällä ei ollut valmiuksia soveltaa ratifioimiaan sopimuksia. Vuodesta 2000 alkaen säädösten ratifioimisprosessi Venäjällä on hidastunut, mutta toisaalta on ollut nähtävissä selkeää yritystä panna täytäntöön sovitut sopimukset, jotta käytäntö lähenisi tehtyjä sitoumuksia. Venäjä on kymmenvuotisen jäsenyytensä aikana allekirjoittanut ja ratifioinut Euroopan neuvoston 202 yleissopimuksesta 49 kohtaa ja allekirjoittanut, mutta ei ratifioinut 18. 135 yleissopimuskohtaa on vielä allekirjoittamatta ja ratifioimatta. Tilastoja katsottaessa tulee kuitenkin kiinnittää enemmän huomiota siihen, mitkä kohdat on allekirjoitettu ja ratifioitu, kuin keskittyä sopimusten lukumäärään, "laatu on tärkeämpää kuin määrä".³²

Venäjä allekirjoitti ja ratifioi 1998 Euroopan ihmisoikeuksia koskevan yleissopimuksen. Ranskalta sopimuksen ratifioimiseen meni 20 vuotta. Yleissopimuksen ratifioinnin jälkeen Venäjän kansalaiset ovat voineet tehdä valituksia Euroopan ihmisoikeustuomioistuimeen. Professori William D. Jackson on tutkimuksessaan todennut: "Ensimmäisten viiden vuoden aikana Venäjän Euroopan ihmisoikeuskonvention ratifioimisen jälkeen Euroopan ihmisoikeustuomioistuin vastaanotti 8 000 hakemusta Venäjältä. Vuonna 2002 tuomioistuin vastaanotti 4 004 hakemusta. Määrä oli toiseksi suurin. Ensimmäisenä oli Puola. Määrä on kasvanut räjähdysmäisesti, mikä

²⁸ Matthew J. Spence, "The Complexity of Success: the U.S. Role in Russian Rule of Law Reform". *Carnegie papers*, number 60, July 2005, p. 15.

²⁹ Euroopan neuvosto, "Honouring of obligations and commitments by the Russian Federation", *Report*, Doc.10568, 03/06/2005, p. 33.

³⁰ Andreas Gross (jäsen PACE, Euroopan neuvosto), *Annual Conference, Norwegian Institute for International Affairs*, 12-13.10.2006.

³¹ Euroopan Neuvoston virkamies, *Haastattelu, Strasbourg* 20.06.06.

³² Sama lähde kuin edellisessä.

kertoo siitä, että Venäjällä kansalaisyhteiskunta on oppinut käyttämään Euroopan ihmisoikeustuomioistuinta oikeudenmukaisuutta hakiessaan."³³ Jacksonin näkemystä tukevat myös venäläiset lausunnot: "Venäjällä on kansalaisyhteiskunta ja korkea oikeudenmukaisuuden tunne ja taju, mutta ei vielä kehittyneitä kulttuuria länsimaisittain järjestäytyneestä kansalaisyhteiskunnasta, joka olisi ottanut tehtäväkseen systemaattisen hallinnon ja poliitikkojen kritisoinnin ja joka tuntisi, että laillisuuskonsepti olisi Venäjän arkipäivässä tärkeää."³⁴

Vaikka luottamus oman maan oikeusjärjestelmään ja tuomioistuimiin on Venäjällä alhainen, uskoa oikeusajatteluun tuomioistuinten kautta kuitenkin löytyy. Vuonna 2005 Euroopan ihmisoikeustuomioistuin vastaanotti jo 9 340 hakemusta Venäjältä, mikä osoittaa hakemusten räjähdysmäisen kasvun. Vuoden 2005 aikana tehtiin 83 päätöstä, ja tuomioista 81 oli langettavia Venäjälle. Marraskuun 1998 ja joulukuun lopun 2006 välisenä aikana Euroopan ihmisoikeustuomioistuin on vastaanottanut 48 791 hakemusta, joista tuomion on saanut 205 tapausta. Lähes kaikki tuomiot ovat langettavia.³⁵ Toistaiseksi Venäjä on maksanut tuomioissa määrätty korvaukset, vaikka tuomioistuinta on arvosteltu ankarasti Venäjällä.

Lokakuussa 2006 Euroopan neuvoston yleiskokous (PACE) tarkasteli juuri oikeusvaltioperiaatteen toimivuutta sen jäsenmaissa. Venäjän isoimpina ongelmina pidettiin pitkiä odotusaikoja ennen oikeudenkäyntiä epäinhimillisissä olosuhteissa sekä kroonista oikeuden tuomioiden täytäntöön panemattomuutta. Monet tapaukset tulevat myös Euroopan ihmisoikeustuomioistuimeen. Yleiskokous kritisoi myös Italiaa ja Ukrainaa. Maat, jotka saivat negatiivista palautetta yleiskokoukselta turvallisuuselinten vallan väärinkäytöstä, olivat Venäjä, Turkki ja Iso-Britannia. Venäjä-kritiikki on ollut hyvinkin rajua välillä Euroopan neuvostossa ja neuvoston raportit Venäjän tilasta ovat kriittisimpiä raportteja, mitä yksikään toinen kansainvälinen organisaatio on tehnyt - mutta kuitenkin Venäjä tuntee olevansa kuin kotonaan neuvostossa.³⁶

Tiedotusvälineiden sanavapaus - oikeus informaatioon

Sanavapauden tilaan Venäjällä on kiinnitetty huomiota viimeisien vuosien aikana. Sanavapaus on oikeusvaltion yksi keskeisimmistä pilareista. Arvostettu kansainvälinen demokratian tilaa maailmalla tarkkaileva organisaatio Freedom House teki vuonna 2003 vuotuisen tutkimuksen Venäjän sanavapauden tilasta. Tutkimuksessa todettiin, että sanavapaus oli Venäjällä muuttunut "osittain vapaasta" "ei-vapaaksi". Monissa muissa arvioissa Neuvostoliiton jälkeisen ajan sanavapauden kehityksestä katsotaan, että vuoden 1996 presidenttivaalit olivat käännekohta kohti valtion kontrolloimia tiedotusvälineitä. Vaalit osoittivat tiedotusvälineiden tärkeän roolin yleiseen mielipiteeseen vaikuttamisessa. 1990-luvun ilmapiiriä voisi kuvata "oligarkkien vuosikymmeneksi", koska myös tiedotusvälineitä, jotka suurimmaksi osaksi olivat eri suuryritysten omistuksessa. Liikemiehet kuten Gusinski ja Berezovski rakensivat omat media-konserninsa. Ajatuksena oli, että omien tiedotusvälineiden kautta voitaisiin tukea maan poliittista johtoa tai hyökätä sitä vastaan, jos omat kaupalliset intressit sitä vaatisivat. Valtion rooli sanavapauden valvonnassa alkoi vahvistua kesällä 1999, kun presidentti Jeltsin loi uuden ministeriön, lehdistöministeriön. Uuden ministeriön päätarkoituksena oli vahvistaa valtion osuuksia tiedotusvälineissä. Vuonna 2000 presidentti Putin aloitti vaaleilla valittuna presidenttinä kampanjan rikkaiden liikemien tiedotusvälineiden hallinnan poistamiseksi. Nykyään niin Berezovski kuin Gusinskikin asuvat ulkomailla, eivätkä halua palata Venäjälle pidättämisen pelosta.

Valtiolla on vahva omistusasema tämän päivän Venäjän tiedotusvälineissä. Televisio kattaa koko Venäjän ja on vaikutusvaltaisin tiedotusväline. Kolmesta suurimmasta kansallisesta televisioasemasta valtio omistaa kokonaan Rossija-kanavan (RTR) ja suurimman osan ykköskanavasta (ORT). Yksityisen NTV-kanavan omistaja on Gazprom, josta valtio omistaa 38 %. Gazprom Media omistaa myös satelliittikanavan NTV+, alueellisen tv-kanavan TNT, Ekho Mos-

³³ William D. Jackson, "Russia and the Council of Europe - The Perils of Premature Admission", *Problems of Post-Communism*, vol.51, no.5, September/October 2004, pp.23-33, p. 23.

³⁴ Haastattelu. Moskova, 07.06.06.

³⁵ *Survey of activities, Registry of the European Court of Human Rights, Strasbourg, 2007*

³⁶ Andreas Gross (jäsen PACE, Euroopan Neuvosto), *Annual Conference, Norwegian Institute for International Affairs, 12-13.10.2006*, ja haastattelu Euroopan neuvoston virkamies, Strasbourg, 20.06.06.

kvy -radioaseman, sanomalehdet Izvestijan ja Komersantin sekä ajankohtaisen viikkolehden Itogin. Sanomalehdissä löytyy kriittistä sanaa, ja erilaisia lehtiä on paljon, mutta niiden levikki on maan kokoon nähden pieni ja rajoittuu kasvukeskuksiin. Valtio omistaa myös radioasemat Radio Majakin ja Radio Rossijan. Samoin ovat valtion omistuksessa tiedotustoimistot RIA ja ITAR-TASS.

Valtiokeskeisyys on ongelma, mutta ehkä huolettavampaa on ulkoa tulevan tiedon määrän rajoittamispyrkimys. Syyskuussa 2005 radioasemia, jotka välittivät Voice of American ja Radio Free Liberty ohjelmia, oli 72. Heinäkuussa 2006 vastaava luku oli laskenut 9:ään.

Journalismi, erityisesti tutkiva talousjournalismi ja Tšetšenian tilannetta koskeva raportointi, on vaarallinen ala Venäjällä. Kansainvälisen järjestön Committee to Protect Journalist tutkimus vuosilta 1992-2006 listaa maat, joissa on kuollut eniten journalisteja työnsä takia. Listan kärjessä on Irak (78), toisena Algeria (80), kolmantena Venäjä (42) ja neljäntenä Kolumbia (37).³⁷ Anna Politkovskajan murha oli 13:s tunnetun journalistin murha Putinin Venäjällä. Ehkä vieläkin isompi ongelma, kuin itse väkivalta ja murhat Venäjällä, on se, ettei tapauksissa juuri koskaan saada syyllisiä kiinni tai syyllisen tarpeessa oikeudenkäynti järjestetään heikkojen, joskus olemattomien, todistusaineiston perusteella. Avoimuuden puute tekee myös eri tapauksista salaliittoteorioiden kohteita. Selvittämättömät kysymykset luovat epäluulon ja arvailun ilmapiiriä.

Tiedotusvälineiden vaikeuksista ja rajoituksista huolimatta Venäjä ja venäläiset eivät ole informaatiolta suljettu maa. Radioasemien, lehtien jopa televisio-kanavien määrä vaihtelee koko ajan, vanhoja kaatuu ja uusia tulee tilalle. Internetin osuus kasvaa tiedontuojana. Presidentti Putin kuvasi tilannetta seuraavasti: "Luulen, että olette samaa mieltä kanssani siitä, että maassa, jossa on noin 53 000 painettua julkaisua, on mahdotonta kontrolloida kaikkia, vaikka sitä haluaisimmekin. Venäjällä on tänä päivänä arviolta 3 000 televisio- ja radioyhtiötä. Myönnettäköön, meillä on omat ongelmamme. Alueellisia lehtiä on paljon ja monet asiantuntijat ovat sanoneet, että alueelliset leh-

temme antavat parasta informaatiota. Nižnii Novgorodin alueella rekisteröityi viime vuonna 147 lehteä. Tämä trendi on maassamme vallitseva."³⁸

Venäjän tulevan kehityksen kannalta keskeistä kuitenkin on, miten pitkälle valtio on valmis viemään valvontansa tiedotusvälineistä ja tullaanko valtion omistuksessa olevat tiedotusvälineet asettamaan sensuurin alaiseksi kuten entisessä Neuvostoliitossa. Tiedotusvälineiden omistuso-suudet ovat julkista tietoa.

Korruptio

Korruptiolla on Venäjällä pitkät historialliset juuret. Jo Pietari Suuri tunnusti ongelman ja yritti poistaa voimakeinoin korruptiota. Rangaistuksena lahjusten vastaanottamisesta tai tarjoamisesta oli kuolemantuomio tai elinikäinen karkotus kaleeriin töihin nenänsieraimet poistettuina ja omaisuus takavaroituna. Myös Nikolai I yritti vähentää korruptiota perustamalla komitean korruption vastaiseen taisteluun. Komitean tehtävänä oli erityisesti keskittyä pienien palkkojen ja korruption väliseen ongelmaan. 1800-luvun puolivälissä, kun Venäjällä tulivat käytäntöön valamiesoikeudenkäynnit³⁹, korruptio oikeuslaitoksissa kasvoi entisestään. Lahjusten vastaanottaminen kasvatti henkilökohtaisia tuloja. Tämä on myös korkean korruption tärkeimpiä syitä nyky-Venäjällä. Vallankumouksen jälkeen Neuvostoliito käynnisti kiivaan korruption vastaisen kampanjan. Kiinnijäämisestä seurasi jopa kuolemantuomio. Rajuista rangaistuksista ja lukuisista yrityksistä huolimatta korruptio elää yhä Venäjällä. Se on huonon hallinnon keskeisiä tunnusmerkkejä.

Tämän päivän Venäjän kahdeksi pahimmaksi ongelmaksi kuvataan usein Pohjois-Kaukasian poliittista tilannetta ja kaikkialle ulottuvaa korruptiota. Näitä pidetään keskeisinä esteinä Venäjän kehittymiselle niin oikeusvaltiona kuin myös demokraattisena maana. INDEM tekemän tutkimuksen mukaan venäläisessä arkipäivän elämässä vuonna 2001 listan kärjessä olivat seuraavat yhteiskunnalliset toimet, joista lahjusten antaminen oli tarpeellista palvelujen saamiseksi: terveystalvelut, liikennepoliisin kanssa toi-

³⁷ Tutkimus on aikaväliltä 01.01.1992-15.08.2006. Tutkimuksessa on otettu huomioon vain vahvistuneet tapaukset. Kadonneita tai muuten onnettomuuksissa kuolleita journalisteja ei ole laskettu mukaan. http://www.cpj.org/killed/killed_archives/stats.html.

³⁸ Vladimir Putin; Speech at Opening Ceremony of the 59th World Newspaper Congress, June 5, 2006, State Kremlin Palace, Moscow.

³⁹ Valamieskäytäntö on otettu uudelleen käytäntöön Venäjällä 2002 ja sen tulisi kattaa koko maa vuoden 2007 aikana.

miminen, rakennus- ja korjaustyöt, korkeakoulutus (sisään pääsy, siirtyminen, tentit jne.) ja sosiaalimaksut/paperityö. Vuonna 2005 näiden järjestys oli hieman muuttunut, mutta korruption määrä oli pysynyt korkeana, jopa hieman lisääntynyt vuosien 2000–2004 aikana.⁴⁰ Tutkimuksen mukaan korruptio ei ole vähentynyt, mutta sosiaalinen ymmärtämys korruptiosta ja sen vaikutuksista on kasvanut.

Transparency Internationalin Venäjän osaston johtajan Elena Panfilovan mukaan nykyisen korruption syyt ovat siirtymävaiheen virheissä: "Uskokaa tai älkää, mutta olen sitä mieltä, että Neuvostoliiton hajoamisen jälkeen oli väärin käyttää "shokkiterapiaa" ja yksityistää ilman hallinnollisia uudistuksia. Nyt olemme tilanteessa, jossa virheistä on maksettava, hallinto on heikko, mutta kasvaa koko ajan. Meillä on kolme kertaa niin paljon byrokraatteja kuin oli Neuvostoliitossa. Heitä on hallinnon joka tasolla ja he nauttivat markkinataloudesta; sen mahdollisuuksista säädellä, vaikuttaa ja ottaa lahjuksia."⁴¹

Presidentti Putin on aktiivisesti yrittänyt nostaa korruption ja sen vastaisen taistelun hallituksen ohjelmaan. Maailmanpankki ja Euroopan unioni ovat toteuttaneet laajoja korruptionvastaisia ohjelmia ja pyrkineet avustamaan Venäjän hallitusta niin, että korruptio saataisiin kitkettyä. Osaksi uudistukset ovatkin lisänneet kansalaisten tietoa ja ymmärrystä korruption ongelmasta, mutta siihen ei ole pystytty tarttumaan tehokkaasti. Yhtenä syynä uudistusten epäonnistumiseen on arkipäivään pesiytynyt korruptio. Venäjällä saa usein yllättävän vastauksen kun kysytään korruptiosta. "Korruptio pitää Venäjän demokraattisena. Se heikentää keskushallintoa."⁴² "Lännessä ymmärretään hyvin vähän Venäjän korruptiosta. Niin saamme arkipäivän asiat hoitumaan tehokkaasti. Se on meidän oma turvaverkostomme."⁴³ Elena Panfilovan näkemys antaa venäläisten lausunnoille tukea: "Venäjällä on hyvin laajalle levinnyt ja hyväksytty käsitys, että korruptio pelasti maamme. Kun valtio hajosi 1990-luvun alussa, ainakaan vuoteen 1993 saakka mikään palvelu ei toiminut tai ol-

lut kohdallaan. Ei ollut lämmitystä, ei terveyspalveluja, ei koulutusta, ei yhtään mitään. Korruptiosta tuli meidän palveluverkostomme joka toimi."⁴⁴ Yleinen käsitys yhä edelleen on, että vaikka korruptiosta luovuttaisiin, valtio ei kuitenkaan toimisi. Miksi siis luopua korruptiosta.

Positiivista kuitenkin on se, että venäläisessä yhteiskunnassa korruptiota on alettu pitää yhä enemmän kielteisenä ilmiönä. Usein myös lahjusvaateista luovutaan helposti, kun kuittia pyydetään tai, jos tilanteesta voi selviytyä ilman lahjuksia, siihen pyritään. Se miten, korruptiokulttuuri kehittyy Venäjällä tulevaisuudessa, kytkeytyy koko yhteiskunnan ja talouden kehitykseen.

Vuosi 2008 käännekohta Venäjän oikeusvaltiokehityksessä?

Venäjän tulevaisuutta arvioitaessa tärkeä "skenaarioiden haaraumispiste" näyttäisi olevan vuosi 2008. Venäjän tulevaisuuden kehitys määräytyy pitkälle Venäjän talouden kehityksen onnistumisesta ja erityisesti Venäjän talouden monipuolistamisprosessin onnistumisesta, mikä tuo mukanaan myös oikeusvaltiokehitystä. Talouden kehitys ja monipuolistaminen vaativat vastuullista talouspolitiikkaa, joka tunnistaa sudenkuopat ja uskaltaa viedä läpi epäsuosittuja päätöksiä. Venäjällä on noin kymmenen vuoden väestöllinen etsikkoaika, jonka aikana Venäjän taloudella on mahdollisuus kehittyä törmäämättä esim. väestöllisiin ongelmiin, ja onnistuessaan noin 10 vuoden päästä odottavat haasteet voitaisiin kohdata varmemmalta pohjalta. Talouspolitiikan "portinvartijana" kuten myös oikeusvaltiokäytännön toteuttamisen on presidentti. Venäjällä politiikka perustuu edelleen keskeisiin henkilöihin, joiden käsissä monet päätökset ovat, ja intressiryhmiin, jotka pyrkivät viemään omaa asiaansa eteenpäin. Paljon siis riippuu presidentin henkilökohtaisesta ajattelutavasta ja siitä, mikä intressiryhmä saa johtavan aseman. Venäjällä, ehkä enemmän kuin muissa maissa, maan johtajan merkitys ja luon-

⁴⁰ INDEM ("Information Science for Democracy") founded in 1990 is one of the first Russian NGOs, 2006, "Corruption process in Russia: level, structure, trends" http://www.indem.ru/en/publicat/2005diag_engV.htm.

⁴¹ Interview with Mrs. Elena Panfilova, Director of Transparency International Russia, July 8, 2003, <http://www.globalpolicy.org/nations/laundry/regions/2003/0710russia.htm>.

⁴² Haastattelu Moskovassa 07.06.06.

⁴³ Haastattelu Moskovassa 20.09.06.

⁴⁴ Interview with Mrs. Elena Panfilova, Director of Transparency International Russia, July 8, 2003, <http://www.globalpolicy.org/nations/laundry/regions/2003/0710russia.htm>.

ne ovat vaikuttaneet suoranaisesti maan kehitykseen. Valtion päämiehen rooli on noussut keskeiseksi, kun valtion eri instituutiot eivät ole kehittyneet itsenäisiksi toimiviksi kokonaisuuksiksi ja maan koko on tuottanut vaikeita ongelmia. Duuma ja puoluejärjestelmä ovat keskeisessä asemassa Venäjän tulevaa poliittista kehitystä mietittäessä. Ratkaisevassa asemassa on kuitenkin talouden ja oikeusvaltiokäytännön kannalta Venäjän presidenttiys – kuka sitä hoitaa ja miten presidentin valtaoikeuksia käytetään. Millainen maa Venäjä on kunakin aikakautena ollut, on paljolti riippunut siitä, kuka maata on johtanut.

Vuonna 2008 Venäjälle valitaan uusi presidentti. Vaalikampanjointi ja "arvasleikki" presidentinvaaleihin liittyen on ollut Venäjällä jo täydessä käynnissä vuonna 2006. Pitkään spekulointiin sillä, että Putin muuttaa perustuslakia ja jatkaa Venäjän johdossa. Hän kuitenkin on jatkuvasti ja määrätietoisesti kieltänyt koskevasa perustuslakiin. Putinin vakuutellut eivät ole poistaneet spekulointia siitä, miten Putin saataisiin jatkamaan politiikassa. Yleinen käsitys on, että johtajan vaihdos tuo muutoksen, mutta se tuo myös epävarmuutta. Venäjän poliittinen vakaus, joka on perustunut osin autoritaariseen johtamiseen, on alkanut presidentinvaalien lähestyessä saada uudenlaisia ulottuvuuksia. Syksyn 2006 taloudelliset ja poliittiset murhat on usein kytketty kilpailuun Kremlin isännyydestä ja jopa valtataistelusta. Vuoden 2008 toimijoita arvailtaessa on tuotu esille seuraavia vaihtoehtoja, joiden kautta on mahdollista arvioida myös tämän selvityksen skenaarioiden todenmukaisuutta ja todennäköisyyttä:

Dmitri Medvedev, Venäjän ensimmäinen varapääministeri ja presidentin hallinnon johtaja. Hän on syntynyt 1965 ja vuodesta 2005 asti häntä on veikat- tu yhdeksi vahvimista Putin seuraajaehdokkaista. Medvedevin sanotaan olevan täysin lojaali Putinille. Hän kuuluu "Pietarin asianajat" -ryhmään. Medvedev on vastuussa Venäjän kansallisista ohjelmista ja hänen katsotaan kuuluvan liberaalien talousreformien kannattajiin. Medvedev on kaasuyhtiö Gaspromin johdossa.

Sergei Ivanov, Venäjän puolustusministeri. Hän on toiminut tehtävässä vuodesta 2001 lähtien. Hän on myös toinen Venäjän ensimmäisistä varapääministereistä yhdessä Dmitri Medvedevin kanssa. Ivanov on syntynyt 1953. Hän taustansa on hyvin samanlainen kuin presidentti Putinin. Hän on kotoisin Pietarista ja hänellä on taustanaan KGB:n ura. Kun presidentti Jeltisin nimitti Putinin Venäjän pääministeriksi, Ivanovista tuli Venäjän turvallisuusneuvoston vetäjä. Ivanovin ja Putinin yhteistyö on jatkunut sii-

tä asti. Ivanov edustaa poliittista linjaa, jossa turvallisuusasiat nostetaan selkeästi muita tärkeämmiksi. Hän korostaa visioissaan yhtenäistä ja vakaata Venäjää. Ivanovin nimitys puolustusministeriksi varmisti sen, ettei presidentin hallinnon ole tarvinnut kilpailla rahasta armeijan kanssa eikä epäillä armeijan lojaalisuutta presidentille kuten Jeltsinin aikana.

Vladimir Jakunin, toiminut Venäjän valtionrautateiden johtajana vuodesta 2003. Hän on syntynyt 1948. Hän tuli virkaansa Venäjän liikenneministerin tehtävästä. Jakunin tulee Pietarista Ivanovin ja Medvedevin tapaan. Rautateillä on tärkeä symbolinen merkitys Venäjällä. Jakuninin kaudella Venäjän valtionrautatiet on menestynyt hyvin ja niitä on uudistettu voimakkaasti.

Igor Sechin, presidentin hallinnon varajohtaja. Sechin on syntynyt 1960 ja Medvedevin, Ivanovin ja Jakunin tavoin hän on kotoisin Pietarista. Jakunin työskenteli Pietarissa yhdessä Putinin kanssa 1991–1996. Vuodesta 2004 hän on toiminut myös presidentin avustajana. Sechinin sanotaan johtavan ns. siloviki-ryhmittymää Venäjän hallinnossa. Hänet nähdään Medvedevin vastustajana ja FSB:n edustajana presidentin hallinnossa. Sechnin on myös sanottu olevan uuden puolueen, "Oikeudenmukaisuuden puolueen" takana. Se on kolmen puolueen liitto. Sechiniä ei ole suoranaisesti veikattu Putin seuraajaksi, mutta hänet liitetään voimiin, jotka nyt valmistautuvat vuoden 2008 presidentinvaaleihin varmistelemalla oman intressiryhmänsä asemia. Sechin on myös öljy-yhtiö Rosneftin johdossa.

Arvailujen mukaan todennäköisin vaihtoehto on tällä hetkellä tuntematon henkilö, kuten Putin oli 1999. Nimettyjen seuraajaehdokkaiden tarkastelu antaa kuitenkin kuvan siitä, millainen olisi mahdollinen Putinin seuraaja ja millainen eliitti ohjailee tämän päivän Venäjää. Gorbatšov joutui tasapainoilemaan kahden ryhmittymän välillä – liberaalin talouseliitin, joka ajoi voimakkaasti talousuudistuksia, ja vanhoillisen turvallisuuseliitin, joka ei olisi halunnut päästää neuvostoaikaista kontrollia käsistään. Gorbatšov ei pystynyt löytämään tasapainoa, ja sisäiset ristiriidat ajoivat Neuvostoliiton kriisiin elokuussa 1991. Kriisistä tuli Neuvostoliiton lopun alku. Myös Jeltsin taisteli eripuraisten eliittien kanssa, joilla oli hyvin erilaiset näkemykset siitä, miten Venäjää tuli johtaa. 1990-luvun alun voimakas liberaalien talousuudistajien ryhmä oli vahvoilla. Kun talous ei lähtenytkään toivotulla tavalla nostamaan uutta Venäjää vaan syöksi sen kansalaisten mielestä vielä suurempaan ahdinkoon, turvallisuuseliitti käänsi tilanteen edukseen. Putinin valtaan nousemisen tar-

koituksena oli löytää Jeltsinin linjalle jatkumo, mutta voimistuneen turvallisuuseliitin myötävaikutuksella. Putin rakensi kuitenkin pietarilaisen "uskottujen" lähipiirin ympärilleen. Putin onnistui pitkään pitämään Kremlin sisällä käydyn valtataistelun kurissa ja luomaan kuva yhtenäisemmästä Venäjästä Neuvostoliiton hajoamisen jälkeen. Putinin jatkajan suurin haaste tulee olemaan eri intressiryhmien yhdistäminen yhtenäiseksi rintamaksi. Oikeusvaltio-käsitteen kanalta olisi erityisen tärkeää, ettei sisäisiä ristiriitoja olisi. Tärkeää olisi saada avoin mutta samalla myös rakentava oppositio, johon myös kansalaisyhteiskunta olisi sitoutunut.

Yleisin arvio vuoden 2008 presidentinvaaleista on se, ettei yllätyksiä tule ja Putinin ajama linja jatkaa. Uusi presidentti on edeltäjänsä vahvempi ja voi näin häntä voimakkaammin vaikuttaa seuraajansa valintaan. Putinin kansansuosio on myös aina ollut korkeampi kuin edeltäjänsä. Putinin seuraajan täytyy varmistaa myös, että hän pystyy saamaan kansan suosion. Ilman kansan suosiota yhteiskunnallinen epävakaus voi lisääntyä ja sen lopputulos on arvaamaton. Arvailuja siitä, miten valta Venäjällä voi vaihtua on kuitenkin jo monia ja jokaista pidetään mahdollisena, vaikkakin lähes kaikkia myös epätodennäköisinä. Vaihtoehdoiksi on tarjottu:

Täysin demokraattinen vallanvaihto vaaleilla. Tätä ei ole vielä koskaan tapahtunut Venäjällä. Putinin linjan puoltajat ovat oletettavasti vahvoilla ja vaalitulokset jo ehkä ennalta arvattu, mutta tämän vaihtoehdon toteutuessa sekä "Globaali vaikuttaja Venäjän" että "Mosaiikki-Venäjän" kaltaiset kehityssuunnat olisivat mahdollisia. Vaikka demokratian rakentaminen vaatii aikaa, on nyt mahdollisuus ottaa isojakin askelia eteenpäin.

Kreml käyttää rasismia ja ultra-nationalismin nousua Venäjällä hyväkseen ja lykkää vaaleja toistaiseksi. Putinin kausi jatkuu ilman vaaleja. Tätä argumenttia puoltavat Venäjällä Putinin toisella kaudella lisääntyneet rasistiset rikokset ja yhteydenotot. Tšetšeniaa ei ole saatu rauhoitettua edelleenkaan ja tilanne luo epävakauden ilmapiiiriä. Näin jatkuva Putinin presidenttiys voisi viedä Venäjää kohti "Energiaosaamisella globaaliksi vaikuttajaksi" -skenaariota. Uhkaamasolisi kuitenkin myös "Vahvojen vallan Venäjä".

Perustuslakia muutetaan parlamentarismiin suuntaan. Pääministerin asemaa vahvistetaan ja hänestä tehdään presidenttiä vahvempi toimija. Putin nimetään pääministeriksi. Putin on useaan otteeseen todennut, että hän ei muuta perustuslakia. Hän ei toisaalta myöskään usko Venäjän vielä olevan valmis parlamentaariseen, puolueiden pohjalta rakentuvaan

hallitukseen. Molemmat Putinin näkemykset jättävät kuitenkin tilaa joustavaan tulkintaan. Ehkä Venäjä on kuitenkin vuoden 2007 duuman vaalien jälkeen Putinin mielestä kypsynyt parlamentarismiin. Tässä tapauksessa perustuslakia voidaan muuttaa. Muutos ei koskisi presidentin valtakausia, vaan presidentin valtaa ja Venäjän hallituksenmuodostuskäytäntöjä. Tämä vaihtoehto antaa aineksia kaikkiin kolmeen Venäjän kehitysskenaarioon.

Vaalit järjestetään ennenaikaisesti. Vaalit järjestetään ennen kuin Putinin suosio laantuu, jotta voidaan varmistaa Putinin linjan jatkuminen. Kun valta vaihtui Jeltsiniltä Putinille, tätä menetelmää käytettiin. Yllätyselementti on hyvin tärkeä väline autoritaarisen vallan säilyttämisessä. Tässä tapauksessa keskeiseksi tekijäksi nousee kysymys Putinin seuraajasta. Valtiojohtajan rooli sekä elitistinen politiikka määrittävät politiikan kehitystä. Vaihtoehdossa on aineksia niin "Globaali vaikuttaja" -skenaarioon kuin "Vahvojen vallan" -skenaarioiden kehityspolulle.

Ukrainan tapainen kansannousu. Jos valtaeliittien välinen kamppailu kiihtyy niin, että valtion hallinta kärsii, tämä on mahdollinen vaihtoehto. Se syntyy kansalaisten tuskastumisesta. Sen lopputulos voi olla mikä tahansa kolmesta eri skenaariovaihtoehdosta.

Perustuslakia muutetaan niin, että presidentti voi jatkaa myös kolmannen kauden. Jos Putin suostuu, hänet valitaan vaaleilla presidentiksi kolmanneksi kaudeksi. Näin toteutunut Putinin jatkokausi ei anna toiveita positiivisesta kehityksestä Venäjällä. Presidentin legitimitetti ja uskottavuus kärsisivät tästä ratkaisusta. Putin on kieltänyt jatkomahdollisuutensa sekä ulkomailla ulkomaisille toimittajille antamissaan lausunnoissa että myös Venäjän kansalle vuotuisissa television suorissa presidentin kyselyohjelmissä. Putinin vahvin kortti valtansa legitimoinnissa on hänen nauttimansa kansan luottamus ja suosio.

Vuosi 2008 tulee viitoittamaan Venäjän tulevaa kehitystä pitkällä aikavälillä, olivatpa vuoden 2008 presidenttivaalien tapa ja tulos mitkä tahansa. Kaaosta ja epätasapainoa sekä sisäisiä ristiriitoja on harjoiteltu Venäjällä jo 15 vuotta. Jotta Venäjän kehitys löytäisi linjan, joka mahdollistaisi talouden monipuolistamisen ja oikeusvaltiokehityksen, tulisi Putinin seurajan olla riittävän vahva yhdistämään Venäjän eripuraiset voimat. Voi olla, että mikään ei muutu, ei edes presidentti. Kaikissa tapauksissa Venäjä kuitenkin ottaa kehityksessään uutta suuntaa.

Yhteenveto

Oikeusvaltiokehitys on Venäjällä vielä lapsen kengis-

sä. Uusi Neuvostoliiton jälkeinen sukupolvi ei ole vielä tullut valtaan ja tämän päivän vallanpitäjät ovat kiinni Neuvoaikaisissa toimintatavoissa. Se ei kuitenkaan tarkoita sitä, että nyky-Venäjä olisi Neuvostoliitto tai muutoin autokraattinen valtio. Venäjän ongelmana kautta aikojen ei ole vain sen suuri koko ja alueelliset erot vaan myös se että niin kutsuttuja liberaalisia yksilöllisiä arvoja, ihmisoikeuksia, sanavapautta ja markkinataloutta yritetään hallinnoida ylhäältä käsin ja kansa suhtautuu epäilevästi ylhäältä tuleviin käskyihin. Keskushallinto, presidentti ja hallitus, eivät ole Venäjällä niin vahvoja kuin yleisesti ajatellaan ja erilaiset intressiryhmät yrittävät maksimoida oman hyötynsä. Kun venäläinen oikeudenmukaisuuden ajattelu yhdistetään myös laillisuuskäsitteeseen, Venäjän tulevaisuus tulee näyttämään valoisammalta kuin puolessa välissä Putin toista presidenttikautta.

3. VENÄJÄN ULKOPOLITIikka (HANNA SMITH)

Neuvostoliiton hajottua lähes kaikki yhteiskunnan ja hallinnon alueet joutuivat myllerrykseen, niin myös ulkopoliittika. Yhdessä yössä yksi valtio katosi ja toinen tuli tilalle. Ihmiset säilyivät kuitenkin samoina valtion virastoissa ja hallinnossa. Neuvostoliiton hajoaminen nähtiin lännessä demokratian ja markkinatalouden voittona. Länsi oli voittanut kylmän sodan. Neuvostoliitto oli ollut maailman toinen supervaltio. Historiallisesti se on kuulunut eurooppalaisten suurvaltojen joukkoon. Uuden Venäjän federaation synty tarkoitti kuitenkin sitä että Venäjän oli löydettävä paikkansa maailmanpolitiikassa uudelleen. Se oli Neuvostoliiton perijä. Sille kuului Neuvostoliiton paikka YK:n turvallisuusneuvostossa veto-oikeudella. Neuvostoliiton aseet ja ydinaseet kuuluivat sille. Venäjän federaatio oli edelleen pinta-alaltaan maailman suurin valtio. Sen luonnonrikkauudet olivat ja ovat suurimpia maailmassa. Neuvostoliiton ja Venäjän suurvalta-asema ei ole koskaan ollut liitännäinen sen talouteen vaan lähinnä kirjaimellisesti sen "suuruuteen". Venäjällä oli 1990-luvun alussa voimakas tunne, että se oli tullut nöyryytetyksi. Maailman poliittinen tilanne liiputti demokratian voittokulkua, ja Venäjä toivotettiin tervetulleeksi demokraattisten maiden joukkoon.

Venäjä ei kuitenkaan pärjännyt omillaan. Länneistä tarvittiin apua niin neuvojen kuin rahankin muodossa. Sisäpoliittisesti tilanne ei myöskään ollut yksinkertainen. Uuden valtion tulevasta muodosta oltiin monta mieltä ja revanssin mahdollisuus vanhan valtaeliitin taholta oli realistinen mahdollisuus. Venäjän federaation ensimmäinen ulkoministeri oli Andrei

Kozyrev. Hän ilmoitti että Venäjän ulkopoliittika tulisi eroamaan Gorbatšovian ajan ulkopoliittikasta, sillä Venäjän federaation ulkopoliittika perustuisi demokraattisiin periaatteisiin ja kansallisiin intresseihin, eikä kommunistiseen ideologiaan ja kansainvälisen työväenluokan intresseihin. Vuosien 1992-1993 aikana Venäjän ulkopoliittika oli hyvin hiljaista ja myönteillä enimmäkseen lännen näkemyksiä ja politiikkaa.

Vuodesta 1994 eteenpäin oli nähtävissä Venäjän oman ulkopoliittikan nouseminen. Suunta tai prioriteetit eivät olleet selviä, mutta selvää oli, että Venäjä haki omanlaistaan lähestymistapaa, esimerkiksi ETYJ-järjestö nähtiin Venäjällä vaihtoehdoksi Natolle. IVY-maiden kohdalla Venäjä ilmaisi olevansa alueellinen suurvalta, vaikka käytännössä mitään IVY-politiikkaa tai strategiaa Venäjän puolelta ei ollutkaan. Kansainvälisiin tapahtumiin reagoitiin hyvin ad hoc -pohjalta. Jevgeni Primakovin nouseminen ulkoministeriksi 1996 nähtiin Venäjän ulkopoliittikan suunnanmuutokseksi. Suunnanmuutoksesta ei kuitenkaan ollut kyse vaan suuntien lisäyksestä. Primakovin asiantuntemus oli Lähi-idässä ja Intiassa. Jos vuoteen 1996 asti Venäjän ulkopoliittikan pääkohde oli ollut länsi - EU ja Yhdysvallat - nyt kuvaan haluttiin lisätä erityisesti idästä nousevat valtat Kiina ja Intia. Lähi-idän politiikka oli askel kohti Venäjän ulkopoliittikan päätaavoitetta tulla maailmanpolitiikan yhdeksi keskeisimmistä suurvalloista.

Uusi jakso Venäjän ulkopoliittikassa alkoi vuonna 2000, kun Vladimir Putinista tuli presidentti. Kesällä 2000 julkaistiin voimassa oleva Venäjän ulkopoliittinen konsepti. Putinin kaudella ulkopoliittikan voidaan katsoa vakautuneen. Ulkopoliittika palasi keskitetyksi politiikaksi valtion palvelukseen, ja ulkopoliittiset tavoitteet ja toimenpiteet onnistuttiin jokseenkin soveltamaan yhteen. Onnistumiseen vaikutti erityisesti järjestyneemmät olot valtion ja yhteiskunnan välillä (organisoiu synergia). Taloudesta, erityisesti energiaan liittyen, tuli ulkopoliittikan porkkana ja keppi. Venäjän energiasta tuli uusi neuvotteluväline ulkopoliittikassa. Venäjä koetaankin nyt energiamahdina. Turvallisuuskysymyksissä Venäjä pyrkii luomaan kuvaa, jossa Venäjä nähtäisiin turvallisuuden tuottajana, ei uhkana. Venäjän "pehmeämmän" imagon luominen ei ole kuitenkaan onnistunut. Venäjän arvaamattomuus ja avoimuuden puute ulkopoliittikassa luovat edelleen hyvin epävarmaa kuvaa Venäjästä kumppanina. Venäjän ulkopoliittikan selkein tavoite on visio, missä Venäjä nähdään yhtenä maailmanpolitiikan keskeisistä suurvalloista ja haastamattomana alueellisena valtana.

Nyky-Venäjä ulkopoliittikassa on neljä päälin-

jaa, jotka selittävät Venäjän ulkopoliittista käyttäytymistä.

Ensimmäisenä on suurvaltastatuksen saavuttaminen. Suurvaltastatus tukee Venäjän painottamaa valtioiden suvereenia asemaa maailmanpolitiikassa. Venäjän näkemyksen mukaan ulkopuolisilla ei ole mandaattia puuttua itsenäisten valtioiden sisäisiin asioihin, ellei sitä ole päätetty yhteisesti multilateraalisissa viitekehyksessä, jossa kaikilla suurvalloilla on sanansa sanottavana. Esimerkiksi YK ja G8 ovat tällaisia foorumeita.

Toisena määrittävänä tekijänä on multilateralismi. Nykymaailmassa suurvalta ei pysty toimimaan yksin ilman jonkintasoista tukea muilta mailta. Venäjän ulkopoliittinen johto on useaan otteeseen korostanut, että Venäjä haluaa toimia multilateraalisessa yhteistyössä. Multilateralismilla on kuitenkin monta määritelmää Venäjällä, ja usein termiä käytetään lähes synonyymina moninapaisuuden kanssa. Monenkeskinen yhteistyö tuo Venäjälle sen kovasti hakemaa yhteenkuuluvuuden tunnetta muiden kanssa.

Kolmantena linjana vaikuttaa yhä imperialistinen ja imperiumin jälkeinen ajattelu. Venäjä on lähes aina ollut sen historian aikana imperiumi. Neuvostoliiton jälkeen Venäjän federaatio oli ensimmäistä kertaa historiansa aikana noin 85-prosenttisesti etnisesti venäläinen valtio. Maailman historiassa imperiumien hajottua itse "kanta-valtio" on joutunut tavalla tai toisella sopeutumaan uuden tilanteen kanssa. Brittiläinen imperiumi voimakkaiden taloussuhteiden, kielten ja koulutuksen sekä kuninkaallisten symboliensä kautta on onnistunut säilyttämään arvostetun aseman maissa, jotka kuuluivat sen imperiumiin. Turkilla on Ottamaanien imperiumin jäljiltä edelleen omia intressialueita ja kiinnostusta turkkilaisperäisten kielten opetukseen laajalti sen nykyisten rajojen ulkopuolella. Jopa Rooman imperiumin kanta-valtiolla Italialla on välillä nähtävissä imperialistinen asenne. Imperialismia on monenlaista. Karkeasti imperialismiin voisi jakaa neljään pääkategoriaan. Traditionaalinen kova imperialismi perustuu toisen maan miehitykseen ja sen hallintaan. Niin kutsuttu liberaali imperialismi on käsite, joka pohjautuu Robert Cooperin ajatuksiin, ja nojaa talouden voimaan. Pehmeän imperialismiin toteuttaminen käy kulttuurin ja kielen kautta. De facto -imperialismissa ei toista maata miehitetä, mutta

muilla keinoilla maan päätöksenteko alistetaan kanta-valtion sanelemaksi.

Neljäs Venäjän ulkopoliitikassa ilmenevä piirre on niin kutsuttu *ressentiment*. Ressentiment-konseptiä käytetään usein kuvaamaan tilaa, jossa vallassa oleva eliitti syyttää ulkoisia voimia yrityksestä heikentää sitä. Se perustuu usein myös epäilevään ajatteluun, jonka lähtökohtana on epävarmuus omasta identiteetistä ja tunne, että muut katsovat alaspäin. Vahvan identiteetin rakentaminen nähdään tärkeäksi, ja siinä kansallinen yhtenäisyys keskeisenä. Venäläinen Sergei Markov on todennut, että "venäläinen mentaliteetti on luonteeltaan puolustava ja se on ollut sellainen jo vuosisatoja. Myytti siitä että Venäjä on vihollisten ympäröimä, on laajasti levinnyt ja poliitikot käyttävät sitä hyväkseen".⁴⁵ Ressentiment on tyypillinen piirre eliittien hallitsemassa valtiossa, jossa instituutiot eivät ole kehittyneet. Hyviä esimerkkejä ressentiment-käyttäytymisestä ovat hallinnon syytökset ulkomailla asuvien venäläisten oligarkkien yrityksistä heikentää Venäjän nykyhallintoa ja luoda siitä huonoa kuvaa länessä, väitteet siitä, että erityisesti rahoituksensa ulkomailta saavat kansalaisjärjestöt olisivat hallituksenvastaisen poliittisen toiminnan pesäkkeitä. Georgianlaisista on tehty syntipukkeja Venäjällä kasvavaan muukalaisvihaan ja kansainvälinen terrorismi koetaan uhkana Venäjän yhtenäisyydelle. Myös joitakin länsimaisia suuryrityksiä on syytetty siitä, että ne pyrkivät kaappaamaan haltuunsa Venäjälle tärkeät raaka-aineverat. Presidentti Putin on valtion tilaa käsittelevissä vuotuisissa puheissaan itse epäsuorasti viitannut Venäjän ulkopuolisiin voimiin, jotka haluavat nähdä Venäjän heikkona. Ressentiment on tendenssi, joka on ollut olemassa Venäjän ulkosuhteissa lähes koko sen pitkän historian, välillä vahvempaa ja välillä taka-alalla.

Tulevaisuudessa Venäjän ulkopoliitikan haasteina ovat pitkäntähtäimen strategia, entisen Neuvostoliiton alue, sen sisäpoliittinen kehitys sekä miten maailman politiikka tulee muokkaantumaan.

Pitkäntähtäimen strategia, ulkopoliittinen visio, kytkeytyy keskusteluun Venäjän identiteetistä. Venäjän ulkopoliittinen konsepti pyrkii luomaan kuvaa Venäjästä siltana idän ja lännen, Aasian ja Euroopan välillä sekä Venäjästä, joka on maailmanpolitiikan suurvalta. Suurvalta-aseman saavuttaminen on sen

⁴⁵ Sebastian Smith, "Enemies at the gate: Russia's siege mentality in polls run-up", AFP, 17.10.2006, Moskova.

päätavoite mutta edelleen on epäselvää miten, koska ja kenen kanssa yhteistyössä tavoite koetetaan toteuttaa. Kysymykseksi jää myös, miten Venäjä aikoo toteuttaa ajatustaan olla siltana Euroopan ja Aasian välillä. Tämän päivän käytäntö on "kaikki ovat kumppaneita, kukaan ei kuitenkaan liittolainen". Länsi ja Eurooppa erityisesti on edelleen Venäjän pääprioriteetti, mutta vaikeudet lännen kanssa ovat lisänneet Venäjän sisäistä keskustelua sen ulkopolitiikan itäsuunnasta ja lisääntynyt ulkopoliittinen aktiivisuus Aasiassa kertoo myös konkreettisista toimista.

Venäjän johdon yksi haastavimmista ulkopoliittisista ongelmista on edelleen entisen Neuvostoliiton alue. Venäjä on liiankin hanakasti pitänyt kiinni alueen status quosta. Kremlissä toivotaan, ettei mikään muuttuisi alueella, jossa jokainen maa on kuitenkin muuttuvassa tilassa. Tämän tosiasian myöntäminen ja huomioon ottaminen tulee olemaan kovin keskeinen koko Venäjän ulkopolitiikan kannalta. Entisen Neuvostoliiton alue on juuri se, missä Venäjällä yhä elävä imperialistinen ajattelu näkyy. Havaittavissa on kuitenkin merkkejä siitä, että pehmeä ja liberaali imperialismi ovat muodot, joita ensisijaisesti tullaan käyttämään. Aluetta ei koettu 1990-luvulla kunnolla edes ulkopolitiikan piiriin kuuluvaksi. Nyt entisen Neuvostoliiton alueella on myös muita toimijoita kuten Kiina ja Yhdysvallat sekä EU. Ideologinen kamppailu Venäjän ja muun maailman välillä on kadonnut, mutta kilpailu vaikutuspiireistä elää yhä.

Venäjän sisäpoliittinen kehitys on sitten Neuvostoliiton hajoamisen vaikuttanut suuresti myös ulkopoliittikkaan. Yksi keskeinen kysymys on, miten kestävä ja kehityskykyinen on Venäjän super-presidenttiys maan nostamiseksi arvostetuksi ja luotettavaksi suurvallaksi. Sisäpolitiikka vaikuttaa voimakkaasti ulkopoliittikkaan, mutta vielä laajemmassa määrin maissa, joissa instituutiot eivät ole vakiintuneet ja valtiollista identiteettiä vielä etsitään. Venäjän entinen ulkoministeri Igor Ivanov on todennut, että ulkopolitiikkaa analysoitaessa on otettava huomioon kansallisen tason poliittiset ja yhteiskunnalliset näkökulmat.⁴⁶ Venäjän sisäpoliittinen tilanne on ollut usein se tekijä, mikä on vaikeuttanut Venäjän ulko-suhteiden kehitystä.

Omien ulkopoliittisten ja sisäpoliittisten visioiden ja linjausten lisäksi Venäjän ulkopolitiikan haasteena

tulee olemaan myös se, miten muu maailma kehittyy. Miten Venäjän pyrkimys luoda multivektoraalista ulkopoliittikkaan ja itselleen johtavaa suurvalta-asemaa maailmanpolitiikassa onnistuu, riippuu pitkälle myös ulkoisista tekijöistä. Millainen asema Yhdysvalloilla tulee olemaan johtavana suurvaltana Irakin sodan jälkeen? Miten EU tulee kehittymään? Ja erityisesti, kuinka Kiina ja Intia tulevat käyttämään vahvaa asemaansa maailmanpolitiikassa?

Venäjä ja Euroopan unioni

Euroopan unioni on Venäjän suurin kauppakumppani. Venäjä on ollut ja on eurooppalainen suurvalta, mutta samalla myös ulkopuolinen. Euroopan unionin ja Venäjän välillä puhutaan yhteisestä kulttuurisesta ja maantieteellisestä alueesta. Euroopan unioni on kansainvälisenä organisaationa ainutlaatuinen ja siksi Venäjän on ollut vaikeata rakentaa omaa strategiaansa ja yhtenäistä asennetta Euroopan unionia kohtaan. Euroopan unionin on myös ollut vaikeaa löytää yhtenäistä linjaa koskien Venäjää, osaksi siksi, että Neuvostoliiton hajoamisen jälkeen Euroopan unioni on ollut itsekin isossa muutostilassa⁴⁷ ja osaksi siksi, että Venäjää ja sen suuntaa on ollut vaikea arvioida ja näkemyksiä on ollut yhtä monta kuin arvioitsijoita.

Neuvostoliiton hajottua Venäjällä puhuttiin jopa Euroopan unionin jäsenyydestä. Yhteistyösopimuksen neuvottelut aloitettiin 1992, ja asiakirja allekirjoitettiin kesällä 1994. Sopimus ei astunut kuitenkaan voimaan ennen kuin 1997, sillä ratifointiprosessi EU:n sisällä kesti kauan. Yleisesti yhdeksi pääsyyksi mainitaan ensimmäinen Tšetšenian sota, mutta pääsyy ilmeisesti kuitenkin oli EU:n sisäinen ja hyvin vähän liitännäinen Tšetšenian tapahtumiin. Asiakirjasta (Partnership and Cooperation Agreement - PCA) tuli Venäjän ja EU:n suhteiden kulmakivi ja se on sitä siihen asti, kunnes uusi sopimus neuvotellaan tai toinen osapuoli siitä irtisanoutuu. Sopimuksessa määritellään suhteiden institutionaalinen viitekehys. Venäjän ja EU:n välillä on kaksi huippukokousta valtionjohtajien kesken vuodessa, joissa tavoitteena on määritellä yhteinen strateginen linja. Ministeritason tapaamiset tapahtuvat vakituksissa yhteistyöneuvostoissa (Permanent Partnership Council). Tapaamiset järjestetään tarpeen niin vaatiessa. Sopimuksessa on myös

⁴⁶ Igor S.Ivanov, "The New Russian Diplomacy", Brookings Institution Press, Washington D.C., 2002, s.19

⁴⁷ Vuonna 1992 sillä oli 12 jäsentä ja 2007 Euroopan Unionin jäsenmaiden lukumäärä on 27.

mainittu valiokuntia, joissa tapaamisia ja keskusteluita voisi järjestää asiantuntijoiden ja korkeiden virkamiesten välillä. Vuodesta 2003 Venäjä ei ole enää suostunut istumaan kyseisissä tapaamisissa. Poliittista dialogia käydään useissa eri ns. Troikka-tapaamisissa, ja vuodesta 2005 lähtien myös ihmisoikeuskonsultaatioita on käyty Venäjän kanssa. PCA-sopimus määrittää myös yhteistyön Euroopan parlamentin ja Venäjän duman välillä. Venäjän ja EU:n välillä on myös useita sektoraalisia ja kansainvälisiä sopimuksia useilta eri aloilta, mm. energia- ja ydinturvallisuus alalta. Jo PCA-sopimuksen alkutaipaleella todettiin, ettei vuosina 1992-1994 neuvoteltu sopimus vastannut täysin kummankaan puolen odotuksia tai antanut kuvaa osapuolien ns. strategisesta ajattelusta. Kosovon sota 1999 kiristi kovasti Venäjän välejä niin EU:n kuin Yhdysvaltojen kanssa. Saksan puheenjohtajuuskaudella kesällä 1999 EU julkaisi "Euroopan unionin yhteisen Venäjä-strategian" (The Common Strategy of the EU on Russia) ja sitä seurasi Venäjän vastaveto syksyllä 1999, Venäjän keskipitkänaikavälin EU-strategia (Russia's middle term strategy towards the EU 2000-2010). Asiakirjat olivat hyvin erilaisia. EU painotti yhteisiä arvoja ja demokraattista kehitystä Venäjällä, kun taas Venäjä puhui taloudesta ja turvallisuudesta. Asiakirjat eivät tuoneet isompaa parannusta tai lisäarvoa suhteisiin. Positiivista oli kuitenkin se, että ajatteluprosessi siitä, mitä toiselta haluttiin, saatiin alkuun.

PCA:n toimivuutta ja tarkoitusta alettiin epäillä Venäjällä jo 2000-luvun alussa. Yksi syy oli, että sopimuksesta lähes ¾ menettäisi arvonsa, jos Venäjä liittyisi WTO:n jäseneksi. Jotta sopimus olisi saanut uutta voimaa, kesällä 2003 Pietarin huippukokouksessa sovittiin neljän yhteisen alueen muodostamisesta: talous, vapaus, turvallisuus ja oikeus, ulkoinen turvallisuus ja tieteen ja koulutuksen alue, johon liittyy myös kulttuuri. Moskovan huippukokouksessa 2005 päästiin sovintoon yhteisistä tiekartoista, joiden tarkoitus on toimia neljän alueen toimintojen täytäntönnäpajana. Tiekarttojen tarkoituksena oli myös olla tienviittoina uuden yhteistyösopimuksen luomiseksi. Vuonna 1997 voimaan tullut sopimus päättyi 2007, mutta sitä voidaan jatkaa vuosittain tarvittaessa. Helsingin huippukokouksessa marraskuussa 2006 EU ei päässyt yksimielisyyteen EU:n neuvottelumandaaatista, joten tulevaisuuden kysymykseksi jää, mikä ja millainen tulee olemaan Venäjän ja EU:n yhteistyön viitekehys. Venäjän ja EU:n yhteisen laillisen sopimuksen tarpeellisuus on kyseenalaistettu Venäjän WTO-jäsenyyden myötä.

Venäjän ja EU:n suhde ennen PCA-vuosia ja sen

jälkeen on ollut kaikkea muuta kuin mutkaton. Neuvostoliiton hajoamisesta vuoteen 2006 asti voisi suhteissa hahmottaa kolme aikakokonaisuutta.

Ensimmäinen jakson nimeksi voisi antaa "Suuria odotuksia, idealismia ja ristiriitoja, vuodet 1992-1997". Neuvostoliiton hajoamisen jälkeen Venäjällä oletusarvo oli, että Venäjä tulee integroitumaan Eurooppaan ja jopa EU:n jäsenyyttä väläytettiin mahdollisuutena. Venäjä esiintyi huolettoman itsevarmast. Kommunismin kaatumisen johdosta oletettiin, että Venäjää odotaisi palkkio lännestä ja markkinatalous toisi siunauksen. Nöyryydyksen tunne oli olemassa, mutta se pyrittiin peittämään uskolla, että Venäjä olisi pian tasavertainen, integroitunut osa Eurooppaa. Venäjä nähtiin Neuvostoliiton suurvaltastatukseen oikeutettuna jatkajana. Venäjällä uskottiin, että Naton merkitys vähenisi ja että ETYJ:stä tulisi uusi paneurooppalainen turvallisuusorganisaatio. Puhuttiin yhteisestä eurooppalaisesta kodista Gorbatšovinin mukaan. Euroopan neuvoston jäsenyys nähtiin hyvin tärkeänä Venäjällä, joissakin piireissä jopa ensiaskeleena kohti EU:n jäsenyyttä. Venäjä oli hyvin innokas allekirjoittamaan yhteistyösopimuksia ja liittymään eri organisaatioihin. Ongelmat kuitenkin kasaantuvat kotirintamalla. Allekirjoitettuja sopimuksia ei ollutkaan helppo saada ratifioitua duumassa. Ensimmäinen Tšetšenian sota loi oman varjonsa Venäjän Euroopan-suhteisiin.

EU:n ja lännen puolelta taas oletettiin, että totalitarismin jälkeen seuraisi demokratia nopeassa tahdissa. Markkinatalous tulisi šokkiterapian kautta olemaan menestys, eikä takaisin menneisyyteen olisi menemistä. Katsottiin, että Venäjää pystyttäisiin neuvomaan ja ohjaamaan "oikealle tielle". Kuitenkin lähestymistapa oli varovainen ja hieman ristiriitainenkin. Vuoden 1996 presidentinvaaleissa, isosta vaalivilpistä huolimatta, tuettiin istuvaa presidentti Jeltsiniä ja samalla suljettiin silmät ihmisoikeusrikkomuksilta Venäjällä.

Venäjän ja EU:n suhteiden toisen jakson nimeksi voidaan antaa "Todellisuus iskee - pettymyksiä ja vaikeuksia, vuodet 1997-2004". Naton laajentuminen 1997 oli kylmää vettä Venäjän niskaan. Siitä voisi sanoa alkaneen uuden kauden niin Venäjän EU-suhteissa kuin Venäjän ja lännen suhteissakin. Vaikka Venäjä oli Euroopan neuvoston jäsen, ei tie ollutkaan selvä EU:n jäseneksi. EU oli ollut aktiivinen Venäjän Euroopan neuvoston jäsenneuvotteluissa, mutta jäsenyyden jälkeen vetäytyi. Venäjän talouskriisi 1998 vain lisäsi Venäjän ahdinkoa ja nostatti lännessä epäilyjä Venäjän kyvyistä kehittyä. Lännessä tullutta taloudellista apua kritisoitiin täysin riittämättömäksi.

si. Venäjän sisäinen tilanne oli hyvin pysähtyneessä tilassa. Duuman ja presidentin yhteistyö ei sujunut, ja monet uudistukset joutuivat jäihin. Kosovon sota 1999 kyseenalaisti myös Venäjän kansainvälisen painoarvon. Samanaikaisesti EU:n sisäinen kehitys nosti EU:n agendalle arvot ja normit. Venäjä koettiin edelleen arvaamattomaksi ja Venäjän ulkoministeri Primakovin lausunnot loivat epäilyksen ilmapiiriä EU:ssa siitä, mihin Venäjä on menossa ja mitä se haluaa. Toinen Tšetšenian sota alkoi 1999 ja tapa, jolla Venäjä hoiti sotatoimia, herätti laajaa paheksuntaa. Itse sota pani myös alulle Venäjällä entistä keskitetymmän ja kontrolloidumman politiikan. Kun maailmanlaajuinen terrorisminvastainen sota alkoi 2001, nähtiin se mahdollisuutena. Terrorisminvastainen sota ei kuitenkaan lähentänyt Venäjää EU:hun tai auttanut ns. integraatioprosessissa Venäjän EU-suhteissa.

Vuodesta 2004 eteenpäin Venäjän ja EU:n suhteen kehitystä voisi kuvata tasapainon etsintänä. Vladimir Putinin toiselle presidenttikaudelle tullessa puhuttiin jo toisenlaisesta Venäjästä, kuin Venäjä oli ollut vielä 1990-luvun lopussa, niin hyvässä kuin pahassakin. Venäjän kehityksestä ei pidetty, mutta maa oli tullut huomattavasti arvattavammaksi. Merkkejä vanhasta etsittiin EU:n puolella – vanha Venäjä Neuvostoliiton ajalta tunnettiin. Venäjällä oli selvästi uutta itsevarmuutta, joka talouden eteenpäin meneminen ja maan energiavarat olivat tuoneet tullessaan. Nyt Venäjän ja EU:n välillä erimielisyydet olivat selvemmät ja odotukset realistisemmat. Venäjän EU-jäsenyys oli pudonnut agendalta, vaikka sen BKT henkeä kohden olikin vuonna 2005 korkeampi kuin esim. tulevien EU-jäsenien Romanian ja Bulgarian. EU:n laajenemisen myötä uudet jäsenmaat – entiset itä-blokin maat – toivat uutta haastetta EU:n Venäjä-politiikkaan. Energian tuoma molemminpuolinen riippuvuus ylläpiti kuitenkin voimakkaasti niin kutsuttua strategista kumppanuutta samalla kun Venäjän harjoittama energiapolitiikka IVY-maiden keskuudessa toi kitkaa myös Venäjän EU-suhteisiin. Aloilla, joilla ei ollut poliittista painolastia ja joihin löytyi molemminpuolinen kiinnostus, päästiin myös eteenpäin. Yksi sellainen ala oli koulutus. Venäjä osoitti myös kiinnostuksensa alueellista yhteistyötä edistäviin yhteistyöhankkeisiin kuten Pohjoisen ulottuvuuden uuteen ohjelmaan, jossa Venäjä yhdessä Norjan ja Is-

lannin kanssa tulee olemaan tasavertainen kumppani. Pohjoisen ulottuvuuden perimmäisenä tavoitteena on vuoropuhelun ja konkreettisen yhteistyön, vakauden, hyvinvoinnin ja taloudellisen yhteistyön, taloudellisen integraation, kilpailukyvyyn ja kestäväen kehityksen edistäminen. Yhteistyösektorit sisältävät EU:n ja Venäjän välillä sovitut neljä yhteistä aluetta: talous; vapaus, turvallisuus ja oikeus; ulkoinen turvallisuus (väestönsuojelu); tutkimus, koulutus ja kulttuuri. Näiden lisäksi Pohjoinen ulottuvuus käsittää erillisinä sektoreina ympäristön, ydinturvan ja luonnonvarat sekä sosiaalisen hyvinvoinnin ja terveydenhoidon.

Mitä Venäjä etsii ja haluaa EU:lta jatkossa?

Illuusiot ja idealismi ovat kaikonneet EU:n ja Venäjän suhteista. Se on jo itsellään positiivinen askel, sillä realistisille näkemyksille ja odotuksille pohjautuvassa yhteistyössä on paremmat mahdollisuudet saavuttaa jotakin todellista kuin yhteistyössä, jossa pohja on hatara. EU:n ulkosuhteissa sen naapuruusalueella erityisesti itään päin on ollut yksinkertaista se, että "jäsenyys-porkkana" on voinut olla yhteistyön lähtökohtana. Venäjän kohdalla se ei ole kuitenkaan pätenyt, huolimatta Venäjän ajoittaisesta kiinnostuksesta EU-jäsenyyttä kohtaan. "Porkkanat" ja yhteistyön pohja on rakennettava muulle oletukselle kuin Venäjän EU-jäsenyydelle.

Venäjällä ja Euroopalla on pitkä historiallinen suhde täynnä ristiriitoja. Venäjälle Eurooppa on aina ollut puoleensavetävä ja samalla pelottava. Venäjällä on haluttu omaksua eurooppalainen vireys ja elinvoima ja samalla pitää eurooppalainen vaikutus kontrollissa. Venäjä on pyrkinyt olemaan täydellinen eurooppalainen valtio, kuuluen "eurooppalaiseen kotiin" ja kuitenkin pysyttelemään siitä erossa. Euroopassa Venäjää on tarkasteltu kaukaisena ja eksoottisena maana, jonka kulttuuri ja arvomaailma poikkeavat eurooppalaisista ja samalla kuitenkin kiehtovat. Jo Pietari Suuren ajan Venäjästä on sanottu: "Suuren hallitsijan (Pietari Suuri) suhteessa Lännen kansa kaks linjaa olivat hallitsevia: halu oppia ja sisäistää kaikki se, mikä nähtiin hyödyllisenä ja käytännöllisenä ja kuitenkin samalla tietoinen pyrkimys itsenäiseen linjaan, omaan valtaan ja määrätyn tason paremmuuden tunteeseen".⁴⁸

⁴⁸ Wittram Reinhard (1973) "Russia and Europe", Harcourt Brace Jonanovich, Inc.

Historiasta tuttu venäläinen lähestymistapa on tullut hyvinkin tutuksi Venäjän ja EU:n suhteissa Putinin presidenttikaudella. Samalla kun nähdään yhtäläisyyksiä historian kanssa, täytyy myös muistaa, että historialliset yhtäläisyydet eivät kuitenkaan tarkoita, että ne toteutuisivat nykymaailmassa entisellä tavalla: "Epäyhtenäisyys on historiassa yhtä pysyvää kuin jatkuvuus."⁴⁹ Kaikesta huolimatta Venäjän lähestymisprosessi Eurooppaan on edelleen käynnissä. Venäjällä näyttäisi olevan kolme päätavoitetta EU:n suuntaan: yhteinen talousalue, viisumivapaus sekä osittainen mahdollisuus osallistua EU:n päätöksentekoon (Nato-esimerkki). EU onkin suhtautunut myönteisesti ajatukseen viisumivapaudesta ja yhteisen talousalueen muodostamisesta. Edes osittaista mahdollisuutta osallistua EU:n päätöksentekoon ei kuitenkaan voida kuvitella Venäjälle annettavan. EU on ainutlaatuinen kansainvälinen organisaatio, eikä sillä ole edes tarkkailijajäseniä.

Samalla kun Venäjä ilmaisee halunsa integroitua EU:n ja Euroopan kanssa, se ei halua sille saneltavan sääntöjä eikä erityisesti toimintatapoja siitä, miten Venäjällä asioita pitäisi hoitaa. Yhteistä näkemystä siitä, mitä esimerkiksi ovat ihmisoikeudet, ei ole vielä saavutettu. Myös siitä, miten valtio voi puuttua kansalaisyhteiskunnan ja tiedotusvälineiden toimintaan, on hyvin erilainen käsitys Venäjällä ja EU:n jäsenmaissa. EU:n luonteesta johtuen Venäjä keskustelee esim. ihmisoikeusasioista vähemmän hyökkäävästi Euroopan neuvostossa kuin EU:n kanssa.

Vaikka Eurooppa ja Euroopan unioni eivät olekaan Venäjän ulkopolitiikan ainoita prioriteetteja, ovat ne kuitenkin vielä prioriteeteista tärkeimpiä.

*Venäjä ja Yhdysvallat*⁵⁰

Neuvostoliiton hajoamisen jälkeen Yhdysvalloissa koettiin, että ideologisen valtataistelun tilalle voitaisiin nyt rakentaa strategista kumppanuutta (strategic partnership) uuden demokraattisen Venäjän federaation kanssa. Lupaavan alun jälkeen 1990-luvun alkupuolella huomattiin Venäjän olevan kuitenkin liian heikko ja sisäisten ongelmien Venäjällä niin isoja, ettei Venäjä juuri pystyisi antamaan mitään Yhdysvalloille.

Vuoden 1993 duuman vaalit olivat šokki. Ultra-na-

tionalisti Vladimir Žirinovski sai vaalivoiton, joka yllätti lännessä. Vuodesta 1994 eteenpäin Yhdysvaltojen politiikkaa voisi kuvata valikoivaksi yhteistyöksi (selective engagement). Jevgeni Primakovin tultua ulkoministeriksi 1996 Venäjän ulkopolitiikkaan tuli keskeiseksi käsitteeksi multipolarismi, joka yleisesti tulkittiin Yhdysvaltojen vastaiseksi politiikaksi. Primakovin multipolarismi-ajattelussa oli monta ulottuvuutta, mutta sen vaikutus Venäjän ja Yhdysvaltojen suhteisiin oli pysyvää.

Vuodesta 2000 alkoi jälleen uusi jakso Venäjän ja Yhdysvaltojen suhteessa. Putinin lähtökohtina olivat paljolti Primakovin näkemykset, mutta uuden ulkoministerin Igor Ivanovin myötä ulkopolitiikan hoitoon tuotiin myös sivistynyt lähestymistapa. Venäjä alkoi muistuttaa maata, jollaisena Yhdysvallat olisi halunnut nähdä sen vuonna 1992. George W. Bushin hallinnolla oli edessä iso kysymys - elvyttääkö uudelleen suhteet vai ajautua kilpailuasetelmaan. Terrorisminvastainen sota näytti antavan mahdollisuuden laaja-alaiseen yhteistyöhön. Ongelmaksi alkoi kuitenkin muodostua hyvin erilainen lähestymistapa ongelmien ratkaisussa. Vaikka joistakin perusasetuksista ja tavoitteista oltiinkin samaa mieltä, toimenpiteet ja välineet olivat hyvin erilaisia. Selväksi tämä tuli Irakin sodan alettua. Venäjä oli edelleen ongelmallinen valtio.

Ala, jolla Yhdysvaltojen ja Venäjän yhteistyö on ollut onnistunutta, on aseiden, erityisesti ydinaseiden, leviämisen estämiseksi tehty yhteistyö ja ydinenergiayhteistyö.

Venäjä ja Yhdysvallat jakavat edelleen useita yhteisiä intressejä, mutta yhä useammassa asiassa maat ovat olleet vastakkaisilla puolilla. Keski-Aasian ja Kaukasuksen nouseminen geopolittisesti tärkeäksi alueeksi ja Yhdysvaltojen aktiivisuus entisen Neuvostoliiton alueella ovat aiheuttaneet kitkaa maitten välille.

Venäjä ja muut IVY-maat (Itsenäisten valtioiden yhteisö)

Entisen Neuvostoliiton maat ovat olleet Venäjän ulkopolitiikalle haaste, johon ei vielä ole löydetty tasapainoa ja linjaa. Aluetta kuvaavat edelleen kylmän sodan ajalta tutut käsitteet kuten etupiiripoli-

⁴⁹ Ruhl, 2004: 24.

⁵⁰ Tämä osio perustuu paljolti R. Graig Nationin (US Army War College) analyysiin Venäjän ja Yhdysvaltojen suhteista. Puhe 16.11.2006 38th National Convention of American association for the Advancement of Slavic Studies, Washington DC.

tiikka, nollasummapeli ja voimatasapaino.

Neuvostoliitto hajosi Venäjän, Valko-Venäjän ja Ukrainan solmimaan sopimukseen 1991. "Avioeroa" hallitsemaan muodostettiin Itsenäisten valtioiden yhteisö (IVY). Yhteisö onnistui "hallitsemaan" avioeron, mutta juuri muuta organisaatio ei olekaan saanut aikaiseksi. Alueella on edelleen useita jäätyneitä konflikteja, Abhasia (Georgiassa), Etelä-Ossetia (Georgiassa), Transdnjestria (Moldovassa) ja Nagorno-Karabah (Armenian ja Azerbaidžanin rajalla). Jäätyneiden konfliktien juuret löytyvät Neuvostoliiton kansallisuuspolitiikasta ja sisäisistä aluejaoista.

Lähes koko 1990-luvun Venäjällä oli mahdollisuus kehittää omaa IVY-politiikka ja koittaa löytää yhteinen sävel alueen maiden kanssa. Mahtipontisia lausuntoja lukuun ottamatta politiikka ei saanut sisältöä tai käytäntöjä. "Yksi Neuvostoliiton jälkeisen ajan isoimmista harhakäsityksistä on myytti siitä, että Venäjän ulkopoliitiikan ykkösprioriteetiksi 1993 jälkeen olisi muodostunut juuri IVY-alue. Venäjän politiikka entisen Neuvostoliiton alueella oli se, että näytti siltä kuin asia olisi ollut Venäjän ulkopoliitiikan keskipisteenä, erityisesti koskien Venäjän ulkopuolella asuvia venäläisiä."⁵¹ Venäjällä oli koko 1990-luvun vaikeuksia sen suhteessa Georgiaan ja Ukrainaan. Valko-Venäjän presidentti Lukašenka ajoi Venäjän ja Valko-Venäjän liittymistä, ajatuksena että hän voisi silloin olla koko uuden valtion presidentti. Lukašenkalla oli jopa jonkinlaista vaikutusvaltaa Moskovassa aina vuoteen 1999 asti. Tämäkin jo kertoo paljon Venäjän omista sisäisistä ristiriitaisuuksista. Yhtenäinen linja oli vain se, että IVY-alue nähtiin Venäjän etupiirialueena mutta miten sen kanssa olisi toimittava, mitkä olisivat yhteistyön kanavat ja kiperimmät kysymykset, siitä ei ollut yksimielisyyttä. Länsimaatkin pysyivät loitolla 1990-luvulla IVY-alueesta.

2000-luvulla asetelmat kuitenkin muuttuivat. Presidentti Putinin hallinto huomasi entisen Neuvostoliiton alueen kasvavan strategisen merkityksen, mutta tunnisti myös heikkoudet itse IVY-organisaatiossa ja siinä, ettei Venäjä nauttinut kunnioitusta alueellisenä hegemoniana. Terrorisminvastainen sota toi Yhdysvaltojen sotilaallisen läsnäolon IVY-alueelle vuonna 2001. EU:n laajeneminen johti siihen, että Moldovan, Ukrainan ja Valko-Venäjän merkitys EU:lle kasvoi. Kasvava energiantarve Kiinassa toi kiinalaiset toi-

mijat Keski-Aasiaan. Energiakysymykset kiinnostivat myös Intiaa, Yhdysvaltoja ja EU:ta. Putinin hallinnon oli ryhdyttävä käytännön toimiin. Suuret puheet eivät enää riittäneet. Venäjä jätti IVY-viitekehyksen vähemmälle huomiolle ja keskittyi ensisijaisesti kahdenkeskisiin suhteisiin sekä pienempiin liittoutumiin IVY-alueen sisällä. Samalla myös ns. liberaalia imperialisminä ruvettiin soveltamaan. Venäläiset yritykset osivat itselleen osakkeita ja omistuskokonaisuuksia eri IVY-maista. Erilaisia organisaatioita IVY-alueella on kollektiivinen turvallisuusyhteistyö, Euraasian talousyhteisö ja yhteinen talousalue neljän suurimman IVY-talouden välillä. Yhteinen talousalue ei ole kuitenkaan edistynyt Ukrainan varauksellisen suhtautumisen sekä Valko-Venäjän ja Venäjän viilentyneiden suhteiden takia. IVY-alueella on myös muita organisaatioita, joihin Venäjä ei kuulu. Uutena lisänä Venäjän IVY-politiikkaan on tullut myös kulttuuri-imperialismi: IVY-maissa hyvin suosittua venäläistä pop-musiikkia levitetään, venäjänkielisten radioasemien kuuluvuusalueita laajennetaan ja venäläisiä elokuvia tuotetaan yhä enemmän. IVY-alueen maissa on suuret venäjänkieliset vähemmistöt.

Venäjän suhde entisen Neuvostoliiton alueen maihin sekä entisen Itä-Euroopan maihin tulee olemaan iso haaste Venäjälle. Ilman tasapainoa kyseisellä alueella ei Venäjä voi nousta globaaliksi suurvallaksi.

Venäjä ja Kiina sekä Intia

Erityisesti 2000-luvulta alkaen Venäjä on alkanut luoda läheisempiä suhteita nouseviin maailmanmahteihin Kiinaan ja Intiaan. Jo Primakovin ulkoministeriaikana 1996–1999 puhuttiin Venäjän ulkopoliitiikan painopisteen muutoksesta. Kyse ei kuitenkaan ollut täydellisestä suunnanmuutoksesta vaan lisäyksestä. Kiina ja Intia olivat jääneet vähemmälle huomiolle 1990-luvun alkupuolella. Venäjä kannattaa molempien maitten pyrkimystä YK:n turvallisuusneuvoston pysyviksi jäseniksi ja sitä, että ne saisivat veto-oikeuden.

Kiinan kanssa Venäjällä on 4 355 km pitkä raja. Kiinan vauhdilla kasvanut talous ja erityisesti sen energiantarve ovat lisänneet Venäjän ja Kiinan välistä kanssakäymistä. 2005 pidetyt yhteiset sotaharjoitukset herättivät maailmalla paljon huomiota, ja Venäjän ja Kiinan strategista yhteistyötä tarkasteltiin sekavin

⁵¹ Bobo Lo, *"Russian Foreign Policy in the Post-Soviet Era - reality, illusion and mythmaking"*, Palgrave 2002, p. 72.

tuntein. Vuosi 2006 oli Venäjän vuosi Kiinassa ja vuosi 2007 vuorostaan on Kiinan vuosi Venäjällä. Kiinan ja Venäjän yhteistyö on tiivistynyt Shanghai-yhteistyöorganisaation kautta. Kiinan on myös merkittävä venäläisten aseiden ostaja. Maailman politiikassa, erityisesti YK:n turvallisuusneuvostossa, Kiinan ja Venäjän yhteistyö edesauttaa kummankin osapuolen omien intressien eteenpäin viemistä ja tasapainottaa Yhdysvaltojen johtavaa asemaa. Hyvänä esimerkkinä voisi mainita Kiinan ja Venäjän hyvin samantyyppisen suhtautumisen Iran-kysymykseen. Venäjä ja Kiina suhtautuvat toisiinsa tasavertaisina. Tasavertaisuus on ollut aina tärkeää Venäjän ulkopoliitikassa ja lännen kanssa konsepti on ollut haussa.

Tiivistyvästä yhteistyöstä huolimatta Kiinan ja Venäjän suhdetta kuvataan hyvin pragmaattiseksi. Niin kauan kuin molemmat hyötyvät toistaan kauppooja tehdään. Venäjän ja Kiinan välillä viimeiset rakentamiset ratkaistiin 2004, mutta isoja kysymyksiä silti liittyy Venäjän ja Kiinan raja-alueisiin. Ympäristövahingot koskettavat rajan molemmin puolin. Väestöllinen epätasapaino harvaanasutun Venäjän Kauko-Idän, noin 5 miljoonaa asukasta, ja tiheään asutun Kiinan pohjoisen, noin 130 miljoonaa kiinalaista kolmessa sen provinssissa Venäjän rajanaapurina, aiheuttaa välillä huolta molemmin puolin rajaa. Skeptisimmät Moskovassa puhuvat jo kiinalaisten Venäjän-valloituksesta. Venäjä ja Kiina ovat Keski-Aasiassa yhteistyöstä huolimatta myös kilpailijoita.

Energia on hyvin keskeisessä asemassa Kiinan ja Venäjän yhteistyössä. Miten onnistunut yhteistyöstä tulee, on tulevaisuuden kysymys. Maitten energiayhteistyö ei vielä uhkaa mitenkään Eurooppaa. Suurin osa infrastruktuurista, jota tarvitaan Venäjän energian siirtämiseen Kiinaan, on vielä rakentamatta.

Venäjä ja Intia ovat myös strategisia kumppaneita. Strategisen kumppanuuden deklaratio allekirjoitettiin 2000 presidentti Putinin ensimmäisellä Intian-vierailulla. Putinin vierailu Intiaan 2004 lähensi Venäjän ja Intian suhteita entisestään. Asiaan on vaikuttanut myös Yhdysvaltojen ja Intian viilenneet välit. Intian ja Venäjän yhteistyön keskeisimpiä alueita ovat energia ja puolustus, kuten Kiinan ja Venäjänkin välillä. Venäjä myy Intiaan huomattavan määrän aseita. Mainitsemisen arvoisia Venäjän ja Intian yhteistyön aloja ovat yhteistyö ydinergian parissa ja kasvava turistiliikenne maiden välillä.

Venäjän ja Intian yhteistyö ei ole herättänyt yhtä paljon huomiota kuin Kiinan ja Venäjän, mutta se on hyvin merkittävä kummallekin maalle.

Thteenvento

Venäjän ulkopoliittikka on presidentti Putinin kaudella muodostunut multivektoriaaliseksi ulkopoliitikaksi ja sen tavoitteet ovat selkeämpiä kuin aiemmin. Pää-tavoite on Venäjän suurvalta-aseman kansainvälinen tunnustus. Monta haastetta Venäjällä ja sen ulkopoliittikalla on kuitenkin vielä edessään. Ulkopoliittikan suurimmat haasteet ovat entisen Neuvostoliiton alue, miten Venäjä pääsee eroon epäluulostaan lännen politiikkaa kohtaan ja kuinka hyvin yhteistyöprojektit Kiinan, Intian ja Yhdysvaltojen välillä onnistuvat. Suurin haasteista on kuitenkin Venäjän sisäinen kehitys, sen talouspolitiikan onnistuminen ja oikeusvaltion edistyminen. Ulkopoliittikan onnistumiseen ja arvostetun suurvalta-aseman saavuttamiseen tarvitaan vakaata ja yhtenäistä kotimaista rintamaa ja arvostusta omaa maataan kohtaan.

4. VENÄJÄN VASTAISUUS JA HISTORIAN HÄKIT (ANTERO EEROLA)

Suomalaisten asenteissa Venäjään ja venäläisiin on ollut aina mukana poikkeuksellinen paljon historiallista painolastia, joka pahimmillaan on haitannut normaalien ja arkipäiväisten suhteiden luomista kahden naapurin välillä.

Suomalaisten kollektiivisessa, kulttuurisessa muistissa uinuu edelleen kuva Venäjästä jonkinlaisena Suomen ikaikaisena uhkaajana, orjuuttajana ja itenäisyyden anastajana. Vaikka kuva on epämääräinen ja epätosi, se elää edelleen ja sillä on omat lietsojansa. Tässä maailmankuvassa suomalais-venäläisen kanssakäymisen kohokohtia ovat olleet lähinnä Iso Viha, Pikku Viha, Suomen Sota, sortovuodet, talvisota, jatkosota ja viimein kylmä sota ja suomettuminen.

Suomalaisessa turvallisuuspolitiikassa keskustelussa esiintyy edelleen vahva koulukunta, jonka mukaan Venäjän olemassaolon keskeinen tarkoitus, sen eksistentiaalinen olemus on, että se voisi jotenkin uhatta Suomea. Juuri sana uhka nostetaan aina esiin, kun suomalaiset puhuvat Venäjästä. Mielenkiintoista on, että suomalaisten suhde venäläisiin on aina ollut intohimoisempi kuin päinvastoin. Siinä missä täällä Venäjä on syystäkin nähty suurvaltana, joka on historian käännekohdissa määrännyt koko kansakunnan kohtaloa, on Suomi ollut venäläisille autonomian aikana vain yksi imperiumin monista kansoista, sittemmin vain yksi naapurikansoista.

Silti useimmilla venäläisillä on jokin käsitys tai mielipide suomalaisista. Kuuluu on runoilija Aleksander Puškinin luonnehdinta suomalaisista "luonnon surullisena poikapuolena", joka laskee lahoja verkkojaan Nevan kartoittamattomiin vesiin. Suoma-

lainen on siis jokseenkin huvittava hahmo, mutta ei ehkä erityisen kiinnostava saati vaarallinen.

Merkittävä suomalaisten kuvaaja oli myös Suomen sotaan osallistunut puolalaissyntyinen sotilas, myöhempi journalisti ja kustantaja Faddei Bulgarin, joka kehui erityisesti suomalaisten rehellisyyttä ja lainkuuliaisuutta. Hänen jälkeensä suomalaisten kuvaan venäläisten silmissä on usein liitetty kliseet, joiden mukaan me olemme lainkuuliaisuuden ohella työteliäitä ja siistejä, mutta samalla umpimielisyyteen, hitauteen ja juoppouteen taipuvia jurottajia. Erityistä harmia ei suomalaisista siis ainakaan ole. Jo tsaari Aleksanteri II sanoi, ettei suomalaisiin pidä koskea, sillä he ovat ainoa kansa, joka ei suuressa Venäjän imperiumissa ole koskaan aiheuttanut keisarille päänsärkyä.

Nykyisin useimmat venäläiset tuntevat ilmaisun "Kuumat suomalaiset kundit" (venäjäksi gorjatshie finskie parni), jonka Venäjällä huippusuosituttu näyttelijä Ville Haapasalo on elokuvarooleissaan tehnyt tunnetuksi. Määritelmä on hyvän tahtoista ironiaa, jonka ajatus on juuri päinvastainen. Suomalaiset ovat edelleen kylmässä maassa asuvia hiljaisia jurottajia.

Russofobia Valkoisen Suomen ideologiana

Mutta mistä kumpuavat suomalaisten jyrkät ja intohimoiset, aiemmin historiassa myös vihamieliset asenteet suhteessa venäläisiin? Vastaus saattaa löytyä suomalaisen omasta identiteetin rakennustyöstä.

Niin yksilön kuin kansakunnan identiteetin rakentaminen edellyttää aina kuvaa toiseudesta. Tuo "toinen" on yleensä summa niistä ominaisuuksista, joista halutaan itse selvärajaisesti sanoutua irti. Vastakkainasettelujen hakeminen meikäläisten ja toiseuden välillä on erityisen voimakasta vastaitseenäistyneillä kansakunnilla, jotka joutuvat rakentamaan valtiollista olemassaoloaan, hakemaan identiteettiään ja vastausta kysymykseen, keitä me olemme.

Suomessa kansallisen identiteetin rakennuspuuna on aina ollut suhde Venäjään ja venäläisyyteen. Ne ovat edustaneet suurta "toiseutta", joka on haluttu sulkea pois. Suomalaisuusmies A. I. Arwidssonin toteamus "Ruotsalaisia emme ole, venäläisiä emme halua olla - olkaamme suomalaisia", sisältää ajatuksen, jonka mukaan ruotsalaiseksi me emme voi tulla vaikka tahtoisimme, mutta venäläisiä emme ainakaan halua olla.

Venäläisyydestä erottautumisen kaikkein äärimmäisin muoto on ryssänvihaksi kuvattu ideologia, jonka synkää kaiku kuuluu vieläkin vaimeana taustalla, kun suomalaiset ajattelevat suhdettaan Venäjään. Ryssänvihan ytimessä on ajatus, jonka mukaan venäläiset ovat kansana halveksittavia ja vihattavia ominaisuuksiensa ja kan-

sanluonteensa, mutta aivan erityisesti Suomea uhkaavan aggressiivisen laajentumishalunsa takia.

Historiallisen russofobian juurista Suomesta on esitetty ainakin kaksi tulkintaa. Toinen lähtee eräänlaisesta perivihollisuuden ajatuksesta, jossa suomalaiset ja venäläiset ovat halki historian, ikuisesti ja muuttumattomasti olleet toisilleen vastakkaisia. Näin vihonpito on luonnollista ja pysyvää, jotain joka on aina ollut läsnä naapureiden välisissä suhteissa. Tämä perusasetelma on valinnut viimeistään Ison vihan ajoista 1700-luvun alusta, jolloin venäläiset "miehittivät ja raiskasivat Suomen". Perivihollisuuden "teoria" lähtee siitä, että kahden maan suhteita on vuosisatojen ajan hallinnut kaikenmoinen sorto ja sotiminen, jossa Venäjä on väkivaltainen alista ja Suomi viaton, neitseellinen uhri.

Uskottavampi selitys Venäjän vastaisuuden taustalle löytyy kuitenkin paljon tuoreemmasta historiasta. Sen mukaan varsinaisen ryssänvihan synty voidaan melko tarkasti paikantaa Suomen sisällissodan, vuosien 1917-1918 tienoilte. Venäläisvastaisuus ei myöskään ollut kansallista vaan enemmän ideologista ja poliittista vastakkainasettelua, jota tietoisesti lietsottiin ja levitettiin. Tämän tulkinnan mukaan ajatus Venäjän perivihollisuudesta syntyi tai keksittiin vasta itsenäisyyden ensimmäisinä vuosina osana oikeistolaista, itsensä ideologisoineen valkoisen Suomen identiteettiprojektia. Tärkeimpiin kuuluva esitys asiasta löytyy emeritusprofessori Matti Klingenin jo kolme vuosikymmentä sitten ilmestyneestä teoksesta *Vihan veljistä valtiosotalismiin*.

Venäjän vastaisuuden ideologian taustalla oli kansakunnan ja varsinkin sen porvarillisen osan yhdistäminen. Oleellista oli vetää yhtäläisyysmerkit kommunismin ja venäläisyyden välille. Taistelu punaisia ja punaisuutta vastaan oli näin samalla sotaa venäläisyyttä vastaan. Siksi valkoisten oli luonnollista kutsua punaisia vastustajiaan usein "punaryssiksi".

Kommunismi ja venäläisyys oli liitettävä toisiinsa, sillä valkoiselle Suomelle oli käsittämätöntä, että veljessodan hävinnyt osapuoli saattoi nousta kapinaan laillista yhteiskuntajärjestyksestä vastaan. Osittain siksi sisällissodasta piti rakentaa kuva vapaussotana, jossa suomalaiset taistelivat itsensä vapaaksi Venäjän saappaan alta. Veljessodan kokemukset haluttiin sen järkyttävyyden ja verisyyden takia pukea läntisen kulttuurintaisteluksi itäistä perivihollista vastaan.

Todellisuudessa suurin osa Suomessa olleista venäläisjoukoista riisuttiin aseista joko ilman aseita tai vain lyhyiden yhteenottojen jälkeen. Näin vapaussodasta puhuminen - ainakin jos sillä tarkoitetaan vapautumista venäläisyydestä - on hatarasti perusteltua.

Punikit olivat toki suomalaisia, mutta he olivat harhautuneet oikeasta olemuksestaan ja suomalaisuudes-

ta venäläisten vaikutuksesta. Näin todellista syyllistä eli "ryssää" oli syytä vihata sitäkin enemmän. Kommunismia pidettiin valkoisessa Suomessa nimenomaan venäläisenä rikkaruohona, eräänlaisena myrkkynä, joka oli jo ehtinyt vahingoittamaan osaa suomalaisista. Valkoisen Suomen tehtävänä oli estää tuon myrkyä leviäminen, sillä se uhkasi viime kädessä koko ihmiskuntaa. Nimenomaan Venäjän kansan ominaisuudet olivat luo- neet bolševismiin.

Valkoisen Suomen ideologeille Neuvosto-Venäjä ja tämän myötä venäläisyys olivat pahan ruumiillistumia. Ryssä oli likainen, petollinen, turmeltunut, elämellinen itäinen barbaari, joka oli aikojen takaa lähtien uhannut Suomea. Venäläisyys oli näin ikään kuin peili, josta suomalaisuus näyttäytyi puhtaana ja kirkkaana, läntisen sivistyksen etuvartiona.

Monet aikansa merkittävät kirjailijat osallistuivat ryssänvihan talkoisiin V. A. Koskenniemeä, Juhani Ahoa ja Ilmari Kiantoa myöten. Vaikka erityisesti aktivistit, jääkäriiliike, sen upseerit sekä suojeluskunnat halusivat juurruttaa suomalaisiin ryssänvihan, löytyi toimelaita ryssänvihan levittäjiä myös maalaisliitosta. Erityisen kiihkeä vihan ideologian lietsoja oli muuan Santeri Alkio, jota maalaisliiton perilliset nykyään muistelevat mielellään hiukan toisenlaisissa yhteyksissä.

Ryssänviha syntyi siis alun perin poliittisiin tarpeisiin. Ulkoisen viholliskuvan luomisella yritettiin liimata sisällissodassa kahtia jakautunutta kansakuntaa yhteen. Venäläisvastaisuus oli oleellisilta osiltaan juuri kommunismin vastaisuutta. Ryssänvihasta kehitettiin näin suorastaan kansallinen velvollisuus.

AKS ja Vihan Veljet

Varsinaisen, klassisen ryssävihan aatteelliset perusteet luotiin kuitenkin vasta sisällissodan jälkeen 1920-luvun alussa toimintansa aloittaneessa Akateemisessa Karjala-Seurassa ja sen sisälle muodostuneessa sisärenkaassa Vihan Veljissä. Osittain ideologiassa oli mukana ulkomaista tuontitavaraa, sillä siihen sekoittui tuolloin muodissa olleita saksalaisia rotuteorioita, joiden mukaan kaikki itäiset kansat, eritoten slaavilaiset ja mongolit olivat rodullisesti alempia. Mukana oli myös Euroopan fasis- tisten liikkeiden vihakulttia, joka katsoi, että vihan tunteet kätkeivät sisälleen valtavan luovan voiman.

Ryssänvihan keskeinen ideologi oli Akateemisen Karjala-Seuran (AKS) puheenjohtajana pitkään toiminut Elmo Kaila. AKS:n ja Vihan Veljien outo ajatus oli, että tinkimättömän isänmaanrakkauden toinen puoli on kiihkeä ryssäviha. Kaila muotoili ideologian Vihan Veljien perustamiskokouksessa 1920-luvun alussa. Kailan mukaan isänmaa voitiin pelastaa lukumäärältään ylivoi-

maiselta viholliselta vain pyhällä vihalla, jota piti lietsoa ja levittää.

"Jos me sen teemme, silloin ei ole kovinkaan monen vuoden takana se aika, jolloin kansaamme johtaa yksi ajatus, voimakas, kaikki voittava, jolloin toteutuu Här- män miesten sananparsi 'ryssästä saa puhua vain ham- masta purren'. Silloin Suomi on vapaa", Kaila julisti.

AKS:n Venäjä-viha sai tarkemman muotonsa 1920-luvun alussa ilmestyneissä kirjoissa, vuonna 1922 julkaistussa "Ryssästä saa puhua vain hammasta purren" sekä sen uusintapainoksessa "Herää Suomi". Tärkeä teos oli myös vuonna 1923 ilmestynyt "Suursuomi on yhtä kuin isänmaa". Keskeinen "argumentti" oli Venäjän ja lännen välinen vihamielinen vastakohtaisuus. Venäjän vastaisuuden perussyiksi selitettiin se, että venäläisil- tä "puuttuu sivistyskansan perusominaisuus - edesvas- tuuntunne". "Siksi ryssä ei ole koskaan kyennyt valtiota rakentamaan eikä inhimillistä kulttuuria eteenpäin vie- mään", Vihan veljet kirjoittivat.

AKS oli ideologiassaan huomattavasti kokoaan mer- kittävämpi. Järjestön vaikutusvalta piili siinä, että sen entiset aktiivit nousivat myöhemmin merkittäviin ase- miin yhteiskunnassa: politiikassa, armeijassa, kirkossa sekä tiede- ja kulttuurimaailmassa. He vaikuttivat suo- malaisessa yhteiskunnassa vielä kymmeniä vuosia sodan jälkeen. Vaikka poliittiset suhdanteet muuttuivat, eivät asenteet jääneet vaille vaikutusta sen jälkeenkään, kun ylioppilasliikkeen kiihko oli jo laantunut.

Sotia edeltäneessä Suomessa venäläisvastaisuudesta kehittyi eräänlainen isänmaanrakkauden mittari. Venä- jän historian professori Timo Vihavaisen mukaan AKS: n keskeiset aktiivit pyrkivät tekemään venäläisiin koh- distuvasta kansallisuusvihasta suoranaisen kansalaisus- konnon, joka yhdistäisi sisällissodassa jakautuneen kan- san. Valkoisen Suomen identiteettiä rakennettiin näin kansallisuuskiihkon synkän ideologian varaan. Ryssä- vihan voikin sanoa olevan suomalaisen rasismien oma, erityinen muoto.

Venäjän ja Neuvostoliiton vastaisuudesta tuli keskei- nen elementti Suomen sotia edeltäneessä poliittisessa ilmapiirissä. Lisäksi raskaat sotavuodet antoivat ilma- piirille objektiivisia perusteita. Sotavuosien historia on Suomessa siksi tunnettu, että siihen ei ole tässä yhtey- dessä syytä enempää mennä.

Pietarista leveämpää leipää

Vaikka Suomen sotaa edeltävässä poliittisessa ilmapii- rissä russofobiasta yritettiin rakentaa suhteiden ikiai- kaista määrittäjää, ei kuva ole erityisen todistusvoimai- nen ainakaan autonomian ajan valossa. Suomalaiset ja venäläiset eivät tuolloin olleet erityisen vihamielisissä

väleissä. Matti Klinge pitää "vakavimpana argumenttina" sitä, että Suomen kenraalikuvernöörit eivät raportoineet laajoista Venäjän vastaisista mielialoista autonomian aikana, vaikka juuri mielialojen tarkkailu kuului heidän tehtäviinsä.

Edes kenraalikuvernööri Nikolai Bobrikovin harjoittama suomalaisten sorto ei johtanut laajoihin mielenilmauksiin venäläisiä kirkkoja, kauppvoja, katuksylttejä tai kulttuuria vastaan. Vain Bobrikov menetti henkensä apukamreeri Eugen Schaumanin toteuttamassa, oman aikansa itsemurhaterrori-iskussa. Myöskään vuoden 1905 levottomuuksien aikana ei nähty merkkejä laajoja kansanjoukkoja keskittaneesta venäläisvihasta.

Erityisestä ryssänvihasta ei kerro sekään, että vuosina 1826-1917 noin 60 000 suomalaista muutti Venäjälle. Suomalaiset olivat saksalaisten jälkeen toiseksi suurin ulkomaalaisryhmä Pietarissa vielä viime vuosisadan alkupuolella. Moni suomalainen myös jäi Venäjälle opettajiksi, upseereiksi ja virkamiehiksi.

Useimmiten Venäjältä lähdettiin hakemaan yksinkertaisesti leveämpää leipää. Rikkaan ja rikastuvan Pietarin läsnäolo Suomen naapurissa ei näin ollen ole mitenkään uusi ilmiö. Suomalaisen elämä vieraa kaupungeissa ei silti aina ollut helppoa.

Pietarin suomalaisen kirkkokoulun opettaja Thomas Friman kuvaa romaanissaan "Suomen Rahwaan olo Pietarissa - Toe'linen tapaus", kuinka fiktiivinen suomalaishahmo Matti Kilkki lähtee Suomen köyhiä oloja pakoon Pietariin, sillä siellä "warakkaammat imeiset antaavat sirusen lii'asta warastansa köyhälle" toisin kuin köyhässä Suomessa. Elämä ei kuitenkaan ollut helppoa, sillä Pietarissakin piti rahaa tienatakseen tehdä töitä. Kilkki ajautuikin kerjäläiseksi. "Ei olekkaan Pietarissa muista kansoista niin paljo kerjäläisiä kuin suomalaisista", Friman kirjoittaa. Toinen pahennusta herättänyt seikka oli suomalaisten selvä yliedustus kaupungin prostituoitujen keskuudessa.

Suomen ja Venäjän välisen "maailman syvimmän elintasokuilun" tai "itäprostituution" ihmettely uppoaakin historialliseen perspektiiviin, kun ilmiötä tarkastelee runsaan sadan vuoden takaista taustaa vasten.

Moni suomalainen kuitenkin menestyi Venäjällä, erityisesti käsityöläisinä, kulta- ja hopeaseppinä ja muun alan liikemiehinä, mutta myös palvelijoina ja muina proletaarisemman työn tekijöinä. Myös Suomi oli 1910-luvulla erittäin suosittu sen aikaisen venäläisturistien keskuudessa. Venäläiset kävivät mielellään muun muassa eri puolilla Suomea

sijainneissa kylpylöissä ja kasinoilla. Niitä perustettiin tai laajennettiin pääosin venäläisturisteja varten Lappeenrannassa, Savonlinnassa, Heinolassa ja Hangossa. Se, että noin 85 000 venäläistä vietti vuoden vaihdetta 2006-2007 Suomessa, tarkoittaa vain vähittäistä paluuta sadan vuoden takaisiin normaalioloihin Suomen ja Venäjän välisessä kanssakäymisessä. Juuri runsas matkailu rajan yli on aina ollut keskeinen sillanrakentaja suomalaisten ja venäläisten välillä.

Suomalaisten Venäjän vastaisuutta oli omiaan lieventämään sekin, että maan valtiollinen asema kehittyi pitkin askelin Venäjän yhteydessä. Ollessaan Ruotsin vallan alla, ruotsalaiset käytännössä kiisivät Suomelta kaiken erillisyyden ja suomalaisten oman identiteetin. Vielä 1800-luvun lopussa moni poliitikko ja historioitsija Ruotsissa katsoi, ettei Suomella ole mitään omaa ja erityistä historiaa tai sivistystä, joka olisi riippumaton ruotsalaisesta sivistyksestä.

Suomen tullessa osaksi Venäjän keisarikuntaa Napoleonin sotien seurauksena, maa tunnetusti "koroitettiin kansakuntien joukkoon". Siitä tuli kiinteä osa keisarikuntaa, mutta selvästi oma, muista valtakunnan osista erillinen kokonaisuus. Niin sanottu Vanha Suomi liitettiin Suomen hallintokokonaisuuteen, Suomi sai oman senaatin, postimerkit ja postin, keskuspankin ja rahan. Myös Suomen lippu ja kansallishymni otettiin käyttöön ja kansalliseepos koottiin. Autonomian ajan loppupuolella suomalaiset saivat ensimmäisenä maana maailmassa yleisen ja yhtäläisen äänioikeuden, joka koski sekä miehiä että naisia. Kun itsenäisyyden aika koitti, oli Suomen valtiotien rakenne jo pitkälti valmis. Myös kaupankäynti Venäjän suuntaan oli suomalaisille huomattavan edullista.

Unohtaa ei pidä sitäkään, että Suomen viimein haikiessa ulkovaltojen tunnustusta itsenäisyydelleen, länsivallat kehottivat kääntymään ensin neuvostohallituksen puoleen. Sen puheenjohtaja Vladimir Iljitš Lenin hyväksyi itsenäisyytemme uuden vuoden aattona 1917. Se, oliko Leninillä taka-ajatuksena Suomen myöhempi liittäminen Neuvosto-Venäjään, on spekulatiota, joka ei koskaan realisoitunut. Suomi jäi itsenäiseksi.

Venäjä poliittisissa silmälaseissa

Kun sodan jälkeen Suomen idänpolitiikka jouduttiin rakentamaan kokonaan uudelle pohjalle, oli myös suhtautumista Venäjään pakko muuttaa. Presidentti Paasikiven ajatus oli, että Neuvostoliitolla on oi-

keutettuja, geopolitiikkaan liittyviä turvallisuusintressejä Suomen suunnalla. Neuvostoliitto piti saada vakuutetuksi siitä, että Suomi ei uhkaa sen turvallisuutta ja että Suomi ei alistaa aluettaan Neuvostoliiton vastaisiin aggressioihin. Sotaa edeltänyt Venäjän vastaisuuteen perustunut politiikka oli kokenut haaksirikon. Siksi oli aloitettava uudelta, hyvien naapuruussuhteiden pohjalta.

Ajatus oli, että Neuvostoliiton luottamus piti voittaa rakentamalla ystävällisiä suhteita samalla, kun liialliset lähentely-yritykset torjuttiin määrätietoisesti. Samalla piti aloittaa sodan aikaisten viholliskuvien purkaminen. Ison käännöksen tekivät varsinkin 1920-luvulla aktiivisesti ryssänvihan lietsomiseen osallistuneet maalaisliittolaiset, jotka heti sodanjälkeen liittyivät suurin joukoin Suomi-Neuvostoliitto-Seuran jäseniksi. Tosiasioiden tunnistaminen ymmärrettiin viisauden aluksi. Sodan jälkeisinä vuosikymmeninä poliittinen tarkoituksenmukaisuus johti laajaan korulauseilla kuorutettuun suomalais-neuvostoliittolaiseen ystävyysoimintaan, joka saavutti pian puolivaltiolaisen aseman.

Silti suomalaiset tunsivat myös aitoa kiinnostusta itänaapuriinsa, mistä osoituksena olivat ne sadat tuhannet suomalaiset, jotka tavallisina turisteina matkustivat Neuvostoliittoon. Myös suomalaiset tiedotusvälineet, Yleisradio etunenässä, osallistuivat vähintäänkin myönteisen Neuvostoliitto-kuvan luomiseen samalla, kun suhteesta Neuvostoliittoon ja Kekkoseen idänpolitiikan takuumiehenä tuli poliittisen hovikelpoisuuden mittari läpi puoluekentän.

Se kuinka syvään itään päin kumarrettiin, tunetaan laajasti kaikkine lieveilmiöineen. Paljon huonommin muistetaan se, millainen massiivinen ja järjestelmällinen vihanlietsonta oli käynnissä ennen sotia.

Venäjää on meillä lähes aina katsottu poliittisten silmälasien läpi - hyvässä ja pahassa. Tässäkin mielessä Suomen suhde Venäjään poikkeaa ehkä kaikista muista Euroopan maista. Poliittiset silmälasit muodostuivat pääasiassa suhteessa kommunismiin. Suomen Venäjä-suhteen erityispiirre onkin se, että itenäisyyden vuosina se on ollut aina jossain suhteessa kommunismiin ja sosialistiseen maailmanjärjestykseen. Neuvostoliittoa on joko vihattu ja pelätty tai ihailtu ja tuettu intomielisesti.

Nyt edessä on uusi tilanne, jonka edessä suomalaiset ovat hämmentyneitä. Sosialistinen järjestelmä on enää pelkkä muisto, mutta Venäjä säilyy nyt ja tulevaisuudessa. Ensi kertaa historiassa ollaan tilanteessa, jossa kaikki kahdenvälisiä suhteita häiritsevät tekijät ovat kadonneet: me emme ole osa Venäjää, Venäjä ei uhkaa Suomea poliittisesti saati sotilaallisesti eikä

siellä ole vallassa suomalaisten enemmistölle vieras, koko läntisen yhteiskuntajärjestelmän haastava ideologia. Kiihkeän vihan tai suuren ihailun tarpeet ovat poistuneet. Ongelma on, että tilalle on astunut jonkinlainen löysä välinpitämättömyys ja toisaalta suuri ymmärtämisen tarve.

Korotetaanko Venäjä kansakuntien joukkoon?

Kysymys kuuluukin, jäävätkö suomalaiset vangiksi historiansa häkkeihin?

Vaikka Venäjää ei pidettäisikään suoranaishana, näyttäytyy naapuri suomalaisille edelleen maana, jota ei voi normaalijärjellä ymmärtää, kuten normaalijärjellä ymmärretään Saksaa tai Ruotsia tai Isoa-Britanniaa. Venäjä ei suomalaisin silmin käytäydä länsimaisittain rationaalisesti vaan sillä on erityinen sielu, johon voi vain uskoa. Venäjä on mysteeri ja arvoitus. Venäjä näyttäytyy meille edelleen - vaikkakin väärin perustein - vieraana, outona, etäisenä ja epäloogisena maana, jonka yhteiskuntajärjestelmän vuorottelevat sorto ja sekasorto.

Venäjän ymmärtämiseksi tarvitaan erilaisia strategioita, selvityksiä ja tulevaisuusraportteja, joita laatii erityiseen Venäjä-osaamisen salatieteeseen vihkiytynyt suppea veljeskunta. Miksi ei puhuta Ruotsi- tai Saksa-osaamisesta? Miksi eduskunnan käyttöön ei laadita kuumeisesti skenaarioita Ison-Britannian tulevaisuudesta? Miksi asiantuntijaraateja ei koota pohdintaan Yhdysvaltojen roolia maailmassa?

Venäjä-analyysilla on tietysti perusteensa. Suomen vieressä on tapahtunut lyhyessä ajassa ehkä historian suurimpiin kuuluva yhteiskunnallinen ja poliittinen muutos. Venäjä hakee paikkaansa maailmassa samalla, kun se hakee itseään. Suomessa kysytään edelleen, voiko Venäjää ymmärtää. Vastakysymys kuuluu, miksi ei voisi, kuten muitakin maailman maita? Ajatus siitä, että Venäjä maana tai venäläisyys kulttuurina olisivat jotain länsimaisen järjen tuonpuolista, on absurdi, todellisuudelle vieras. Venäjä ja venäläisyys aukeavat normaalilla ihmisten välisellä kanssakäymisellä.

Tosiasiaksi jää, että Suomen ja Venäjän suhteet eivät ehkä koskaan historiassa ole olleet yhtä rauhanomaiset ja käytännölliset, suorastaan hyvät. Mikään ei viittaa siihen, että tulevaisuudessa tilanne olisi muuttumassa.

Voisivatko suomalaiset tulevaisuudessa vapautua historian häkeistä ja vihdoinkin kohdella Venäjää normaalina, arkipäiväisenä naapurina, normaalina suurvaltana ilman suuria intohimon tunteita - puolesta tai vastaan? Voitaaisiinko meillä Venäjänkin "korottaa kansakuntien joukkoon?" Voisiko se tapahtua jo ennen vuotta 2017?

LÄHTEITÄ:

Suomen kansallinen identiteettiprojekti - historia ja luonne, teoksessa Missä on Suomi? - Kansallisen identiteettipolitiikan historia ja geopolitiikka, Vilho Harle ja Sami Moisio (toim.), Vastapaino 2000

Timo Vihavainen (toim.), Venäjän kahdet kasvot - Venäjä-kuva suomalaisen identiteetin rakennuskivenä, Edita 2004

Timo Vihavainen (toim.), Opas venäläisyyteen, Otava 2006

Matti Klinge, Vihan veljistä valtiososialismiin, WSOY 1972

5. VENÄJÄN TULEVAISUUDEN VARMUUKSIA JA EPÄVARMUUKSIA (SEPPO REMES)

Kommenttipuheenvuoro tulevaisuusvaliokunnan järjestämässä seminaarissa eduskunnassa 25.1.2007

Tleisarvio skenaarioista

Entisenä skenaarioiden kirjoittajana voin vain onnitella tulevaisuusvaliokuntaa laadukkaasta työstä. Olennaisinta skenaario-metodologiassa on pelkistys, vaihtoehtojen karsinta, mieleen jäävyys, olennaisten asioiden korostaminen. Globaali Energia-vaikuttaja, Mosaiikki-Venäjä ja Vahvojen Vallan Venäjä ovat aitoja vaihtoehtoja riippumatta siitä, mieltävätkö päätöksentekijät ne näillä termeillä vai eivät. Samalla ne ovat pelkistysiksi, jotka eivät sellaisenaan koskaan tule toteutumaan. Analyysivälineinä ne antavat kuitenkin mahdollisuuden toisaalta löytää varmuus-tekijöitä, jotka ovat yhteisiä kaikille skenaarioille, toisaalta etsiä merkkipaaluja ja poliittikkavälineitä kunkin skenaarion toteutumiseen liittyen.

Olen ollut pois suomalaisesta keskustelusta asuen ja työskennellen Venäjällä - suomalaisena - jo lähes 15 vuotta. Aivan liian usein olen ollut ja edelleenkin olen, valitettavasti, hämmentynyt seurattessani satunnaisesti suomalaisen median Venäjä-uutisointia ja Venäjä-keskustelua: kiistämätön median toimintavapaus ja journalistinen riippumattomuus eivät läheskään aina tuota korkeatasoista laadukasta analyysiä. Tämän vuoksi tulevaisuusvaliokunnan Venäjä-skenaarioiden lukeminen oli vieläkin miellyttävämpää. Ne edustavat korkeatasoista, hyvää, ammattimaista, viileää analyysiä, jota oli ilo lukea.

Skenaarioiden tekijän ainainen ongelma on, milloin panna piste lisäanalyysille. Minusta tässäkin on onnistuttu hyvin. Poliittisen perusymmärryksen ja

politiikanteon välineiden valinnan kannalta tulevaisuusvaliokunnan skenaariot ovat riittävän yksityiskohtaisia. Tutkijoiden ja muidenkin on hyvä tästä jatkaa.

Toinen tyypillinen ongelma on skenaarioiden (sisäinen) konsistenssi, johdonmukaisuus. Tässäkin suhteessa tulos ansaitsee kiitoksen. Varmaan yksittäisiä kritiikin kohteita löytyy; toisaalta ihan objektiivisesti, toisaalta kaikkihan me haluamme kertoa kuinka hyvin itse asiat ymmärrämme.

Kriittisiä kommentteja skenaarioihin

Varmuudet

Raportista puuttuu eksplisiittinen varmuuksien analyysi. Tämä on vahinko, koska nimenomaan varmuuksien määrittely antaisi perustan politiikkasuosituksille. Kun tiedetään varmuudella (joka tietenkin on jossain määrin suhteellista) jotain Venäjän tulevaisuudesta, voidaan siihen ja nimenomaan siihen varautua ja sulkea muut vaihtoehdot pois (tai paremminkin: jättää tutkijoiden tutkittavaksi, mutta politiikanteon ulkopuolelle).

Ensimmäisenä varmuutena nimeäisin Venäjän olevan ja pysyvän ja toimivan Suurvaltana. Tämä on syytä kirjoittaa isolla alkukirjaimella, jotta korostus tulisi täysimääräisenä näkyviin. Suomi on pieni maa, jonka toimintamalli on sopeutua. Tämä ei ole Venäjän toimintamalli. Ja mikä vielä tärkeämpää, sen ei haluta olevan Venäjän toimintamalli. Venäjä haluaa muuttaa ja vaikuttaa ulkopuoliseen maailmaan sekä olla korostetun itsenäinen sisäisissä asioissaan. Harvasta muusta asiasta on Venäjällä yhtä laaja konsensus kaikilla yhteiskunnan tasoilla ja mitä erilaisimpien poliittisten ryhmien kesken.

Venäjä kävi läpi 90-luvulla yhden maailmanhistorian kivuliaimmista murroksista, ei liukunut kaaokseen eikä katastrofeihin, teki strategisesti oikeita ratkaisuja luomalla markkinatalouden ja sen instituutiot, luomalla demokraattisen perustuslain ja demokratian rakenteet, pitämällä valtakunnan yhtenäisenä. Tätä voi pitää suoranaisena urotyönä, joka pelasti paitsi Venäjän, myös Lännen. Venäjä selvisi tästä ilman Lännen olennaista apua, omin voimin. Tämä on erityisesti eliitin, mutta myös koko kansakunnan muistissa, ja ei kukaan - toistan ei kukaan - odota missään tilanteessa minkäänlaista apua Länneistä nyt eikä tulevaisuudessa. Lännen oletetaan ajavan vain omaa etuaan: tätä ei sinänsä pidetä "pahana", vaan realistisesti huomioitavana asiana, johon täytyy reagoida vastaavalla tavalla.

Venäjän suurvalta-logiikka on siten omien etujen ajamisen logiikka, tietenkin globalisoitumisen reaalisisissä oloissa. Kyseessä ei kuitenkaan ole nollasummapeli, jossa vastustajan vahinko on aina oma etu; kyse ei ole myöskään "paluusta neuvostoliittoon". Ehkä vanha kunnon termi "kansallinen itsekkyyks" on asiaa hyvin kuvaava.

Toinen Suurvallan mittari on yksinkertaisesti sen suuruus. Venäjä on tavattoman suuri. Nyt - metsää lukuun ottamatta - se jo kykenee varsin hyvin hyödyntämään suuruutensa luonnonvarojensa suhteen. Tulevaisuudessa se tapahtuu vielä paljon paremmin. Tulevaisuudessa myös Venäjän ihmisresurssit tulevat paljon paremmin hyödynnetyksi. Kaikkein huonoimmassa skenaariossa tämä tapahtuu pääosin maan rajojen ulkopuolella, parhaassa skenaariossa pääosin maan sisällä. Jo nyt venäläiset ovat "kaikkialla": innokkaana matkustajana en ole enää vuosiin "onnistunut" lomailemaan missään päin maailmaan törmäämättä venäläisiin. Venäjä on hyvin tavallinen kieli Lontoossa, venäläisiä on huomattavan paljon töissä Lontoon finanssikeskuksissa.

Venäjän suuruus luo myös aivan erityisiä mahdollisuuksia kuljetussektorille ja ekologiaan liittyen. Luonnonvarojen suuruuden hyödyntäminen on varmuus, jota muun Euroopan ei pidä yrittää välttää pelosta puhumattakaan, vaan siihen korostetun aktiivisesti vaikuttaa ja sopeutua. Erityisen selvää tämä on energiavarojen suhteen. Aktiivinen yhteistyö kielteisen politikoinnin ja populismin sijaan.

Venäjän kannalta Suurvalta-asema ja -ajattelu on myönteinen tekijä, tämä lienee itsestäänselvyys. Väitän, että se voi olla myönteinen tekijä myös Euroopan ja muiden ulkomaiden kannalta. Nykymaailmassa Suurvalta ei voi eristäytyä, se on pakotettu ja myös halukas toimimaan ulkomaailmassa. Täten Venäjä sitoutuu tuhansin sitein, sopimuksin talouden, politiikan, sotilaallisesti, kansalaisyhteiskunnan tasoilla ulkopuoliseen maailmaan, ensi sijassa Eurooppaan. Mitä enemmän haluaa vaikuttaa, sitä enemmän on kuunneltava myös muita. Vaihtoehtona oleva eristäytyminen ja heikkous yhdistettynä valtavaan ase-arsenaaliin olisi suuri uhka siihen liittyvän suuren ennakoimattomuuden riskin vuoksi.

Joka tapauksessa Suurvalta-asema ja -asenne on varmuus, jota me emme voi muuksi muuttaa.

Toinen varmuus, kielteinen, on byrokratian ja korruption laajuus ja monella tavoin muutosta jarruttava luonne, joka tulee vaikuttamaan kaikissa skenaarioissa. Byrokratia on lisääntynyt viime vuosina ja korruptio on tehnyt uusia aluevaltauksia, erityisesti paikallisella tasolla. On tavattoman

vaikea hoitaa monia jokapäiväisen elämän asioita, joissa tarvitaan viranomaislupia, ilman lahjontaa, jonka summat ovat myös kasvaneet. Ongelma on moraaliseettinen, mutta sitäkin tärkeämpi on sen lamauttava ja halvaannuttava vaikutus koko yhteiskunnan kaikkien lohkojen toiminnan tehokkuuteen. En voi tätä todistaa, mutta uskon, että byrokratiakorruptio syö ehkä kolmasosan Venäjän vuosittaisesta kansantuotteen kasvusta. Ongelma on se, että tästä tulee "maan tapa", jonkinlainen käyttäytymisnormi. Samalla se leviää eri muodoissa myös yksityisten yritysten väliseen kanssakäymiseen

Byrokratia vaikuttaa kaikissa skenaarioissa ja vain mosaiikki-Venäjällä keskiluokan ja yleensä kansalaisten aktivoitumisen myötä byrokratian kielteiset piirteet saadaan asteittain jonkinlaiseen kontrolliin. Muissa skenaarioissa tehokkaasti toimii lähinnä osa kaikkein ylimmän tason byrokratiasta, joka aidosti pyrkii tilannetta muuttamaan. Toisaalta byrokratia tehokkaasti estää kaikenlaisten ääriskenaarioiden toteutumisen; jyrkät käskyt muuttuvat matkalla "kohteisiinsa" toteuttajien tulkitessa niitä omien, varsin arkisten etujensa mukaisesti.

Joka tapauksessa, varmuudeksi valitettavasti jää - sanotaan nyt vaikka 5-10 vuoden tähtäimellä - se, ettei venäläinen hallinto pääsääntöisesti toimi tehokkaasti ja että korruption elementit ovat siinä varsin laajasti läsnä. Tämä on syytä muistaa, kun tehdään suosituksia ja ennakoidaan erilaisten yhteishankkeiden todennäköisiä tuloksia. Se edellyttää pitkäjänteisyyttä ja jääräpäisyyttä yhteistyössä.

Energia-yhteistyöhön liittyen löytyy myös varmuustekijöitä, mutta niistä vähän myöhemmin erikseen.

Epävarmuudet

Näin onkin päästy teeman kaikkein mielenkiintoisimpaan osaan, josta voi puhua ja kirjoittaa lähes rajattomasti. Keskityn kommentoimaan vain muutamia minusta mielenkiintoisimpia tekijöitä.

Mielenkiintoinen on National Champions -konsepti, jossa suuryhtiöistä muodostuisi kansallisen kehityksen, myös innovatiivisen kehityksen keskukset, jotka rahoittavat tutkimusta ja vähitellen luovat uusia teknologiatuotteita. Sinänsä kansallisten suuryhtiöiden synty on lähes väistämätön ja hyvin myönteinen prosessi: ne voivat olla valtiollisia, puolivaltioita tai yksityisiä. Valtiollinen yhtiö tulee olemaan uusi ydinvoimayhtiö tai yhtiöryhmä, johon kuuluu myös toimialan koneenrakennus. Puolivaltioita edustavat kaasuyhtiö Gazprom

ja öljy-yhtiö Rosneft. Yksityisiä yhtiöitä ovat mm metalliyhtiöt kuten Severstal, kaivannaisteollisuus kuten Norilsk Nikkel, finanssiryhmät kuten Alfa Group ja monet muut; itse asiassa suurin osa yhtiöistä on yksityisiä. Yhtiöiden fuusiot ja koon kasvu ovat välttämättömiä kovan kansainvälisen kilpailun oloissa. Se, että Venäjän valtio tukee tätä prosessia, on varsin luonnollista, eikä eurooppalaisessa tai aasialaisessa perinteessä ole mitenkään poikkeavaa.

Nämä yhtiöt ovat oikeastaan kaikissa skenaarioissa kasvun moottoreita vielä useita vuosia. Niiden ydinosaaminen on olemassa olevien resurssien ja tuotteiden mahdollisimman tehokas hyödyntäminen: muutamit käyttävät jo nyt hyvin edistykseellisiä ulkomaisia tuotantolaitteita ja -työmenetelmiä (esimerkiksi SeverstalAvto autoteollisuudessa). On todennäköistä, että näiden suuryhtiöiden kylväminen tai osiksi elpyy myös venäläinen koneenrakennus, ainakin energia-, kaivannais- ja metalliteollisuuteen liittyen.

Näiden yhtiöiden ydinosaaminen on myös niiden ongelma: vain an harvat ovat tuottaneet mitään uusia tuotteita tai teknologioita - innovatiivisuus, itsenäinen tuotekehitys tai laadun parantaminen eivät ole prioriteetteja. Minusta myös tuntuu, osin intuitiivisesti, osin perustuen kokemukseeni toimintaani venäläisten yhtiöiden hallituksissa, ettei Venäjällä vielä ole sitä manageri-sukupolvea, jonka osaamisen valtteja olisi laatu- ja teknologiakilpailussa pärjääminen.

Suhtaudun jossain määrin skeptisesti mahdollisuuteen, että uusi teknologiamurros tulisi national champions -suuryhtiöiden piiristä. Ne ovat liian byrokraattisia ja autoritaarisia: lisäksi niiden osaaminen keskittyy "vanhoille" aloille; resurssien maksimaalisen tehokas hyödyntäminen useimmiten leikkaa pois tuotekehityksen. Toisaalta vanha neuvostoliittolainen tuotekehitys-engineering (konstruktorskije byro) -toimistojen puitteissa tapahtuva teknologiakehitys on lähes varmuudella merkittävä myös tulevaisuudessa. Ne elpyvät, jos niillä on rahaa ja jos yliopistot ja instituutit kytetään niiden kanssa yhteistyöhön. Sitä rahaa suuryhtiöt luonnollisesti voisivat antaa.

Toisaalta venäläiset ovat tavattoman kekseliäitä ja innovatiivisia ihmisiä. Innovatiivisuus on osamista yhdistää asioita, joita "ei voida" yhdistää: hyvin moni venäläinen osaa tämän jotenkin luonnostaan. He ovat myös innokkaita kaiken kokeilijoita ja tavattoman sitkeitä yrityksissään. Mitä vaikeampi ongelma, sitä sitkeämpi yritys. Varsin arvovaltaiset tahot ovat todenneet venäläisten olevan poik-

keuksellisen hyviä "mahdottomien" tehtävien ratkaisemissa. Toinen tekijä on hyvä koulutus. Täten perusedellytykset ovat tavanomaista paremmat innovaatioiden syntyyn.

Ehkä kannattaa myös muistaa venäläisten pitkä kokemus sotilas- ja avaruusteollisuudesta, useinkin globaalina edelläkävijänä. Voi olla, että sitä voidaan hyödyntää tulevien innovaatioiden luonnissa.

National Champions -yhtiöt voivat - ja tulevat - diversifioitumaan, erityisesti koneenrakennuksen suuntaan. Ensiksikin siksi, että Venäjällä on koneenrakennuksen perinteitä ja kokemusta. Toiseksi siksi, että siinä ne voivat käyttää ydinosaamistaan eli olemassa olevien resurssien tehokasta hyödyntämistä ja yrityskoon kasvattamista kilpailukykyiseksi. Kolmas syy on looginen teollinen integraatio. Ne tulevat myös kansainvälistymään: osa niistä on viiden vuoden päästä aidosti globaaleja yhtiöitä. Tämä kaikki on keskipitkällä aikavälillä ehkä kaikkein tärkeintä, mitä venäläisessä teollisuudessa ja yritystoiminnassa tulee tapahtumaan; sen vaikutus on suuri myös makrotasolla.

On myös todennäköistä, että niistä tulee irtoamaan yrityksiä, jotka toimivat kokonaan uusilla toimialoilla, lähinnä vaurastuneen yritysjohtajiston irtauduttua omistajiksi omiin yrityksiinsä (voi olla, että joskus myös innovatiivisiin teknologiayrityksiin).

Innovaatiot tulevat pääosin, näin uskon, myös Venäjällä syntymään toisaalta pienyrityksissä puhtaasti yrittäjyyteen perustuen, toisaalta yliopistojen ja (suur)yritysten yhteistyön puitteissa, jos sitä ei alisteta suurorganisaatioiden byrokratian alle. Ehkä ihannetilanne olisi se, jossa kyettäisiin yhdistämään kolme tekijää: suuryhtiöiden rahoitus ja talousresurssit, yksityisen sektorin nuoret ammattijohtajat sekä yliopistojen innovatiivinen ilmapiiri.

Toisaalta Venäjällä on kokemusta tehokkaasta teknisten ja tieteellisten voimavarojen keskittämisestä: voi olla, että yksi (!) tällainen megaprojekti voisi olla tuloksekas myös markkinatalouden oloissa. En kuitenkaan usko, että uusia teknologioita ja taloutta muuttavia innovaatioita voidaan tehokkaasti synnyttää poliittisilla teknologikehityksen priorisointipäätöksillä, ainakaan Venäjällä. Useinkin bannaali taloudellinen instrumentti, vaikkapa energian hinnan nosto, on tehokkaampi keino, koska se pakottaa energiasäästöihin, joka väistämättä luo uusia alan innovaatioita.

Pienyritysten merkitys Venäjän taloudessa on toinen mielenkiintoinen kysymys. Ne ovat jo nyt

erittäin merkittäviä palvelusektorilla ja näin tulee olemaan vastaisuudessaakin. Merkittävä osa toimii puolilillaalisesti, välttääkseen lamauttavan byrokratian. Useinkin ne pelkäävät myös kasvaa, koska silloin niiden "näkyvyys" kasvaa ja byrokraattinen "korkokulu" kasvaa liian suureksi. Tyypillisesti ne ovat myös aika tehottomia ja heikosti organisoituja.

Edellä mainittiin yhtenä varmuutena byrokraatia, ainakin keskipitkällä viiden vuoden aikavälillä. Tämä byrokraatia estää myös pienyritysten nousun ja erityisesti niiden kasvun. Jos haluaa pelkistää, pienyritykset eivät tarvitse oikeastaan mitään muuta kuin poikkeuksellisen yksinkertaistetut viranomaissuhteet ja byrokratian leikkaamisen hyvin raamalla kädellä.

Mosaiikki-Venäjän syntymisen kannalta byrokratian leikkaus, korruption kitkeminen ja kilpailun esteiden karsiminen ovat kaikkein tärkeimmät taloudelliset instrumentit.

Mielenkiintoinen on myös kysymys ulkomaisten investointien, manageriaalisen ja teknologiatuen mahdollisesta vaikutuksesta. Venäjä on periaatteessa niin rikas maa, että se selviää kyllä omillaankin, erityisesti investointien rahoituksen suhteen. Venäjä tarvitsee kuitenkin, kuten mikä tahansa maa, vuorovaikutusta: teknologiaa, organisatorista osaamista, laatu-tietoutta, management-vaihtoa, intellektuaalista kokemusvaihtoa. Venäjä tarvitsee tätä ehkä tavallista enemmän sen aiemman eristyneisyyden vuoksi.

Toisaalta, ulkopuolinen laajamittainen konsultatio tulee tuskin tuottamaan tulosta. Silloinkin kun neuvoja kysytään, niitä ei oikeastaan kysytä siksi, että niitä noudatettaisiin, vaan jonkinlaisessa sparraus-mielessä. Venäläiset etsivät aika usein omat ratkaisunsa, sekä talous- että yhteiskuntapolitiikassa. Sen sijaan läntinen systemaattisuus normistossa, laadussa, management-osaamisessa ja monessa muussa on se osa, joka voidaan sellaisenaan siirtää Venäjälle.

Johtopäätöksenä edellä mainitusta on, että on järkevää ja kohtuullisen tehokasta tukea kaikin tavoin opiskelija-, tutkija-, tiedemies- ja asiantuntijavaihtoa, yhteisiä koulutusohjelmia, yhteistä pysyvää innovaatiokoulutusta, olkoonpa sen nimi sitten vaikka International School for Innovation. Se voisi antaa uudenlaista virettä myös suomalaisille innovaatioille. Lisäksi voitaisiin tukea yhteistyötä talouselämän koulutustarpeiden suhteen, myös silloin miettien, miten se voisi hyödyntää suomalaista taloutta.

Sen sijaan laajempaan talouden tai teknologian konsultaatioon en usko; poikkeuksia ovat erittäin hyvin fokusoidut teemat ja maksimaalisen konkreettiset projektit.

Metodiikasta

Metodologia ansaitsee yleisarviona kiitokset. Vain yhtä asiaa olisi voinut toivoa: skenaarioiden välisten siirtymisten analyysiä (tai kertomusta). Kaikkein mielenkiintoisin olisi ollut pohtia, miten Globaalista Energiavaikuttajasta voitaisiin kasvaa Mosaiikki-Venäjäksi. Tuntuisi siltä, että Mosaiikki-Venäjän rakentaminen yksin skenaarion omista lähtökohdista ei taida olla mahdollista. Sen sijaan, jos Venäjä hyödyntää optimaalisesti Globaalin Energiavaikuttajan roolinsa, luodaan aidosti ainakin taloudelliset edellytykset monipuolistuvalle ja korkean teknologian Venäjälle.

Toinen, epäkiitollisempi, analyysin kohde olisi voinut olla Vahvojen Vallan Venäjän kohtalo pidemmällä aikavälillä. Sillä käsittääkseni, pidempää aikaväliä tällä skenaariolla ei voi olla, tai asiat ovat maailmassa hyvin huonosti. Mihin Vahvojen Vallan Venäjä siis voisi kaatua, mitkä tekijät tekevät skenaarion kovin epätodennäköiseksi?

Ehkä kuitenkin on parempi, että tätä analyysiä jatkavat tutkijat ja eikä yritetä löytää konsensusta eduskunnasta ko. aiheista.

Energia-asiat

Olen toiminut Venäjällä energiasektorilla jo 14 vuotta; osan ajasta suomalaisen, osan ajasta venäläisten energia-yhtiöiden palveluksessa/johdossa. Olin myös tiiviisti mukana EU-Venäjä energia-dialogin alkuvuosien taipaleella ja laajemminkin EU:n ja Venäjän välisessä talouskeskustelussa ml. WTO-neuvotteluprosessi. Siksi en malta olla kommentoimatta energia-asioita. Olen myös aika hämmentynyt siitä keskustelun sävystä, ennakkoluuloista ja myös siitä laajasta tietämättömyydestä, joka EU-maissa Venäjän energiasektorin asioihin liittyy.

Energia on yksi ydinasioista kaikissa skenaarioissa. Kärjistäen sanoisin, että jokainen skenaario keskipitkällä aikavälillä on Energia-skenaario. Nopeasti ei mikään muutu ja tänään Venäjän mahdollisuudet esimerkiksi monipuolistaa tuotantoaan perustuvat energian tuomaan kassavirtaan, ja miksei myös sen avustuksella luotuun poliittiseen ja taloudelliseen vakauteen. On itsestään selvää, että Ve-

näjän tulee maksimaalisesti hyödyntää olemassa olevat suhteelliset (energia)etunsa - niinhän mekin teimme ja teemme metsätalouden suhteen. Tässä Venäjällä onkin vielä paljon tehtävää sekä maan sisällä että sen ulkopuolella.

Käyn läpi muutamia keskeisimpiä asioita: öljyteollisuuden mahdollisuudet, liberaalien sähkömarkkinoiden luonnin ja sähkösektorin reformin sekä kaasun merkityksen Venäjälle ja myös Euroopalle.

Öljyteollisuus

Venäjä on maailman toiseksi suurin öljyntuottaja. Jos ja kun Itä-Siperian ja Venäjän Kauko-Idän öljykenttiä aletaan laajamittaisesti hyödyntää (5-10 vuoden aikana), on mahdollista, että Venäjästä tulee maailman suurin öljyntuottaja (erityisesti, koska emme tiedä Saudi-Arabian varantojen todellista suuruutta; luvut ovat olleet muuttumattomia jo 20 vuotta, eikä niitä ole riippumattomalla asiantuntemuksella tarkistettu). Läntisten Venäjällä toimivien geologisten yhtiöiden arvioiden mukaan venäläisten omat arviot varannoista ovat olleet alimitoitettuja (vanhojen neuvostoliittolaisten arviointimenetelmien takia).

Jos näin on, voi Venäjästä 10 vuoden kuluessa tulla maailman öljyntuotannon balansoija, Saudi-Arabian tilalle tai rinnalle, joka tuotantoa lisäämällä tai vähentämällä vaikuttaa olennaisesti maailmanmarkkinahintoihin. Tämä on taustana sille, että Venäjän valtion ote öljyntuotannosta on tiukentunut ja pysynee tiukkana. Toinen taloudellinen syy on se, että uusien kenttien hyödyntäminen tullee edellyttämään valtion infrastruktuuri-investointeja: hyödyn halutaan myös tulevan suurempaan valtiolle. Kolmas syy on luonnollisesti paljon arkisempi; valtavat summat rahaa on jaossa tai uudelleenjaossa.

Vaikka valtion motivaatio on ymmärrettävä, en usko, että paras tapa jakaa hyötyä koko yhteiskunnalle on toiminta valtiollisten yhtiöiden kautta, pikemmin tehottomuus on suuri riski. Jos kuitenkin säilytetään balanssi yksityisten ja valtionyhtiöiden välillä, hyötyy siitä koko yhteiskunta. Jos taas jatketaan epäsuoraa "kansallistamista", asteittain ajautaan pois jopa Globaalin Energiavaikuttajan skenaariosta. Vuosi 2008 on tässä suhteessa varsin tärkeä.

Öljyntuotanto tulee tietenkin olemaan tärkeä tulonlähde sekä koko kansantaloudelle että valtion budjetille, kaikissa skenaarioissa. Tullaan rakentamaan uusia öljyputkia ja laajentamaan olemassa olevia, pääsääntöisenä pyrkimyksenä supistaa transito-

maiden lukumäärää. Näin tekevät kaikki muutkin suuret öljyntuottajamaat. Öljy on commodity (kulutushyödyke), mutta myös hyvin poliittinen commodity - siksi putkiston pitäminen omalla maaperällä on täysin rationaalista ja loogista valtiollista politiikkaa. On mahdollista, että Primorskin satamaa edelleenkin laajennetaan. Skenaariot eivät öljyteollisuuden osalta juurikaan eroa toisistaan.

Eurooppa tulee jatkossakin olemaan suurin vientikohde, enkä näe tulevaisuudessa mitään ongelmia venäläisen öljyn saatavuuden suhteen. Transito-maiden kanssa voi olla ajoittaisia markkinaongelmia, mutta öljyä on markkinoilla saatavilla ja samantyyppisiä pienkatkoksia on lähes kaikkien maiden viennissä, esimerkiksi sääolojen vuoksi. Mitä nopeammin myös öljykuljetuksissa ja -myynnissä päästään kattavaan markkinahinnoitteluun, sitä parempi kaikille. Valko-Venäjä sai öljyä ja öljytuotteita vuosikausia halvemmalla kuin venäläiset; tällainen käytäntö olisi pitänyt lopettaa jo aikaa sitten. Skenaariot eivät olennaisesti eroa toisistaan myöskään viennin osalta.

Sähkömarkkinoiden liberalisointi ja sähkösektorin täysreformi

Venäjän sähkömarkkinoita olen luonnollisesti seurannut lähempää kuin muita energia-toimialoja, RAO EES:n hallituksesta käsin. Venäjä on perinpohjaisesti muuttanut, osin muuttamassa sähkömarkkinoidensa toimintalogiikkaa. Entisen yhden vertikaalisesti integroituneen jättiyhtiön, jonka alla toimivat alueelliset energiayhtiöt läpi Venäjän, tilalle on tulossa toisistaan juridisesti eriytyvät valtakunnalliset ja alueidenväliset tuotantoyhtiöt, valtakunnallinen kantaverkkoyhtiö ja alueidenväliset jakeluyhtiöt. Lain mukaan jakeluyhtiö ei saa harjoittaa mitään muuta sähköalan liiketoimintaa eli EU:n suunnittelema direktiivi on tältä osin jo voimassa Venäjällä. Sähköntuotanto siirtyy kokonaan yksityiseen omistukseen (paitsi puhtaasti valtiollinen ydinvoima ja 50 %:n omistus vesivoimassa). Kantaverkkoyhtiö ja sähköbalanssista vastaava erillinen systeemioperaattori jäävät 75-prosenttisesti valtiollisiksi yhtiöiksi. Reformin lopputulemana RAO EES lakkautetaan kesäkuussa 2008.

Olennaista on, että eritytetään toisistaan kilpailusektori (tuotanto ja myynti) ja luonnolliset monopolit (kantaverkko, jakelu, systeemioperaattori). Samalla asteittain vapautetaan sähkön tuotannon ja myynnin tukku- ja vähittäishinnat; jakelun ja siirron hinnat jäävät valtion suoraan sään-

telyyn, mutta siten, että tehokkuudesta palkitaan ja että investoinneilla taataan oikeudenmukainen tuotto. Sähkötalouden lisäksi syntyvät asteittain kapasiteettimarkkinat: markkinoilla myydään ja ostetaan varakapasiteettia, jonka jokainen sähköntuottaja ja -ostaja on velvollinen osto-myyntisopimuksessaan varaamaan. Varakapasiteetin alueittaisen tarpeen määrittää systeemioperaattori.

Olemme todistamassa tilannetta, jossa Venäjälle syntyvät ehkä maailman tehokkaimmin toimivat sähkötaloudet, yksityisesti omistettut (ml. ulkomainen omistus) sähköyhtiöt, selkeä regulatiivinen systeemi. Järjestelmä on varsin lähellä Pohjoismaista Nord Pool -järjestelmää, mutta eroaa siitä ainakin ehdottomassa vaatimuksessa erottaa jakelu ja tuotanto eri yhtiöihin sekä kapasiteettimarkkinoiden luomisesta, joka pehmentää hintapiikkejä markkinoilla.

Olennaista on myös hintataso. Sähkön hinnat tulevat vuoteen 2011-12 nousemaan ehkä 1,5-2-kertaisiksi nykytasoon verrattuna. Samalla kaasun kotimarkkinahinta kasvaa, asteittain, vielä nopeammin: aletaan soveltaa ns. netback-hinnoittelua, jolla vientihinnat siirretään kotimarkkinoille, kuljetuskustannukset vähentäen. Samalla kotitaloudet tulevat säilymään tarveharkintaisten subventioiden piirissä vielä pitkään.

Venäjä ei ole investoinut sähkösektorille lähes 20 vuoteen: nyt on tarve jätti-investoinneille (tämä selittää myös hintatason nousun). RAO EES:n "jälkeläiset" rakentavat vuoteen 2010 mennessä yhteensä 30 000 MW uutta kapasiteettia. Viimeisimpien arvioiden mukaan vuoteen 2020 mennessä rakennetaan uutta kapasiteettia yhteensä 191 000 MW, mikä merkitsisi nykyisen kapasiteetin kaksinkertaistamista: sähkönkulutuksen ennakoitu kasvu on vuositasolla yli 4-6 %. Investoinneista luokkaa 30 000 MW on vesi- ja ydinvoimaa, 37 000 MW kaasuvoimaa ja todella suuri luku 93 000 MW hiilivoimaa. Olennaista on hiilivoiman osuuden hyvin olennainen kasvu sekä myös vesi- ja ydinvoiman kasvu; kaasuvoimaloiden suhteellinen osuus supistuu.

Investointiohjelma vuoteen 2010 on varsin tarkka ja tullaan epäilemättä toteuttamaan. Venäjällä on useilla alueilla sähköpula ja se voidaan ratkaista vain ko. investoinneilla, muutoin sähkön puutteesta tulee talouskasvu tärkein jarru. Toisaalta, pidemmän ajan investointiohjelma tuntuu selvästi ylimitoitetulta, ensisijaisesti siksi, ettei se ota huomioon talouden dynamiikkaa eli hintojen nousun olennaista vaikutusta energiansäästöjen kasvuun. Uusien investointien rakenne sen sijaan on selvä: Venäjä säästää kaa-

sua vientiin priorisoiden eurooppalaiset kuluttajat omiensa edelle. Lisäksi Venäjällä on valtavat hiilivarannot, joita ei voida laajamittaisesti viedä laatuongelmien vuoksi eli on rationaalista lisätä niiden käyttöä kotimaassa: kotimarkkinoilla noin 70 USD/bcm kaasun hinta tekee jo kivihiilen käytön hintakilpailukykyiseksi (nykyinen kaasun hinta voimalaitoksille keskimäärin 45 USD/bcm eli hintaparieteetti saavutettaneen vuosina 2009-2010).

Venäjän sähkösektorin reformit ja investoinnit edistävät merkittävästi sekä Energia-skenaarion että Mosaiikki-skenaarion toteutumista. Euroopan kannalta on olennaista, että tehokkaasti kilpailtu sähköntuotanto ja liberalisoituvat hinnat vapauttavat lisää maakaasua vientiin ulkomaille. Samaan suuntaan vaikuttaa hintojen nousun liikkeelle työntävä energiansäästö. Venäjän sisällä reformi ratkaisee ehkä kaikkein suurimman infrastruktuuri-ongelman - sähkön riittävyyden - tehokkaasti ja luotettavasti.

Mutta kuinka moni Euroopassa tietää, että Euroopan komission juuri uutuuksina tekemät esitykset sähkötalouden reformista on Venäjällä jo toteutettu?

Kaasuteollisuus

Venäjällä kaasun on globaalinen aseman antava strateginen resurssi. Itse asiassa Venäjä on Globaali Energiavaikuttaja, vaikkei sitä haluaisikaan. Ei ole sinänsä mitään erikoista siinä, että valtio haluaa pitää tämän resurssin tiiviisti kontrollissaan. Toisaalta resurssin hyödyntäminen maksimaalisen tehokkaasti on myös valtion etu ja se ei välttämättä toteudu, jos se tehdään pelkästään valtion toimesta monopolirakentein.

Venäjän sisällä kaasun hinta edellä esitetyn netback-hinnoittelun mukaisesti tulee nousemaan varsin lähelle maailmanmarkkinahintaa, jo vuoteen 2012 mennessä. Tämä on selkeästi nopeampi vauhti kuin EU:n vaatimus WTO-ratkaisun yhteydessä, ja Venäjän vapaaehtoisesti itse määrittelemä. Samoin maan sisälle luodaan pitkien kaasusopimusten markkinat, jotka olennaisesti parantavat myös sähkötalouden ennustettavuutta ja investointien kilpailukykyä. Lisäksi pienehkö osa kaasusta jo tänä vuonna vapautetaan hintasääntelystä: puolet tästä määrästä on tultava riippumattomilta tuottajilta, ei Gaspromilta.

Kaasua Venäjällä on riittämiin ja pitkällä aikavälillä. Tosin muutaman lähivuoden aikana kotimarkkinoilla tulee olemaan kaasun niukkuutta; jot-

ta kaasua riittäisi tarpeeksi sopimusten mukaiseen vientiin, tullaan kulutushuippujen aikana polttamaan 4 kertaa kalliimpaa raskasta polttoöljyä voimalaitoksissa.

Venäjän sisällä kaasuputkijärjestelmä Gaspromin osana on toisaalta perusteltu, toisaalta hyvin ongelmallinen ratkaisu. Perusteltu se on yhtiön markkina-arvon ja synergian kannalta; samoin se antaa valtiolle helpommat kontrollin välineet. Ongelmallinen se on siksi, että muiden tuottajien pääsy putkistoon jää tärkeimmän kilpailijan, Gaspromin, määriteltäväksi hyvin epä-transparentein menetelmin. Kokonaistehokkuus heikkenee, kilpailu vääristyy. Jotta Venäjä pystyisi olemaan Globaali Energiavaikuttaja, on sen kyettävä poliittisin päätöksin takaamaan kansainväliset sitoumukset, mutta ainakin yhtä tärkeää on se, että sektori toimii tehokkaasti, vakaasti ja pelisäännöt ovat kaikille ymmärrettävät. Näin jää kaasua paljon enemmän myös Eurooppaan vietäväksi, ja valtio saa enemmän verotuloja.

Kaasun viennissä Venäjä on siirtynyt, jossain nopeammin, jossain hitaammin, kaasun hinnoitteluun Euroopan hintatasoa vastaavalle tasolle. Samassa yhteydessä todettakoon, että Euroopassa Venäjä ei ole hinnanasettaja, vaan hinnannottaja (price-taker); hinta määräytyy markkinoilla marginal pricing -periaatteella ja hintatason määrittävät Gaspromia kalliimmat eurooppalaiset tuottajat ja LNG-toimittajat. Nyt Venäjä on tehnyt päätökset siirtyä myös kotimaassa hintaan, joka on johdettu eurooppalaisesta hintatasosta. Tällaisessa tilanteessa olisikin täysin käsittämätöntä, jos samalla jatkettaisiin kaasun myyntiä IVY-maille subventoidulla hintatasolla! Itse asiassa Venäjä on subventoinut IVY-maita yli kymmenen vuoden ajan, yhteensä ehkä noin 100 miljardin dollarin arvosta. Tämä käsittämättömyys oli jo korkea aika lopettaa. Muutos ei ollut kivuton, sillä kukapa nyt ilmaisesta energiasta haluaisi luopua; on se niin arvokasta, että kannattaa ainakin yrittää käyttää kaikki mahdolliset poliittisen populismin aseet. Muutos ei itse asiassa ollut nopea kuten väitetään, sillä - kuten sanottu - olihan siirtymäkausi kestänyt jo 15 vuotta. Todettakoon myös, että raju hinnannousu esimerkiksi Ukrainassa ei heijastunut oikeastaan mitenkään talouskasvuun, joka jatkuu edelleen korkeana.

Gasprom pyrkii kuten mikä tahansa energiayhtiö integroitumaan kuluttajiensa ja asiakkaidensa suuntaan, downstreamiin, kuten jakeluun, varastointiin ja suoramyyntiin Euroopassa. Toisaalta eurooppalaiset yhtiöt pyrkivät integroitumaan

kaasuntuotantoon, upstreamiin Venäjällä. Molemmissa pyrkimyksissä on teollinen logiikka, synergia.

Gasprom haluaisi pitkäaikaiset sopimukset myös tulevaisuudessa Euroopan-vientinsä perustaksi. Luulisi tämän olevan myös Euroopan etu; silloin kun markkinoilla ei ole ylituotantoa, voi spot-hinnoittelu suurestikin nostaa hintatasoa. Ja Euroopassa on pikemminkin pula kuin ylitarjontaa kaasusta. Gasprom haluaa myös uusia putkireittejä, kuten Nord Stream Itämeren kautta, jonka luulisi myös olevan Euroopan etu, parantaahan se kiistämättä toimitusvarmuutta.

EU:n kannalta olisi varmaan ihanne se, että venäläiset kaasuntuottajat kilpailisivat keskenään EU:n markkinoille. Venäläisille se tuskin on ihanne, emmekä tuollaista tilannetta tulekaan näkemään: Gasprom joko säilyy vientimonopolina, tai kaikkein liberaaleimmassa mallissa sen tilalle tulee vientikoordinaattori, jolloin kaikki kaasuntuottajat voivat viedä suhteellisesti saman osan kaasustaan, mutta koordinoitun myyjän kautta. Viimeinen malli olisi taloudellisesti tehokkaampi, koska se loisi samat kilpailuedellytykset kaasuntuottajien välillä maan sisällä.

EU:n ja Venäjän kaasu- ja energiayhteistyö on stabiilia, turvattua, varmaa, luotettavaa, edullista vain, jos se on molemmille edullista. Lisäksi molemminpuolisen riippuvuuden kasvattaminen parantaa edelleen vakautta. Venäjä tarvitsee pitkäaikaisten sopimusten järjestelmän ja viennin koordinaation, EU tarvitsisi yhtiöilleen pääsyn Venäjän kaasuntuotannon joihinkin osiin. Tämä lisää toimitusten varmuutta. Lisäksi tarvitaan koordinaation ja selkeitä pelisääntöjä putkikuljetusten ja varastojen osalta; Energy Charter nykymuodossaan ei kuitenkaan ole vastaus tähän kysymykseen. Tämä voidaan tehdä joko Venäjän omin kaasuputkisäännöksiin ja omin laein tai kansainvälisin sopimuksin. Lyhyesti: venäläisen kaasun on integroiduttava Eurooppaan ja eurooppalaisten kaasuyhtiöiden Venäjälle.

Sekä Globaali Energiavaikuttaja -skenaariossa että Mosaiikki-Venäjä-skenaariossa Venäjä tarvitsee energiaansa ja erityisesti kaasuaan. Venäjän on lisättävä kaasun vientiä entisestään, hinnoiteltava kaasu eurooppalaiselle tasolle kaikilla markkinoilla, tehostettava Gaspromin toimintaa. Tämä tuo merkittäviä lisätuloja, joista tosin suuri osa menee uusiin investointeihin uusille kentille ja kaasuputkistoon. Jää siitä kuitenkin myös innovaatioiden rahoitukseen, jos siihen on poliittista halua.

Energia-alan varmuudet

Energia-sektorilla on itse asiassa aika monia varmuuksia. Energiantuotannon kasvu on varmuus, kaikilla lohkoilla. Kaasun merkitys, tuotannon kasvu, viennin kasvu, uudet jätti-investoinnit, hinnoittelun eurooppalaistuminen kaikilla markkinoilla ovat varmuuksia. Öljytuotannon kasvu ja vakaus on varmaa: öljymarkkinat toimivat markkinaehtoisesti Venäjällä jo pitkään. Sähkömarkkinoiden vapautumien, luonnollisten monopolien erottamien kilpailusta, yksityistäminen, uusien yhtiöiden synty ovat varmuuksia. Sähkömarkkinat myös avautuvat ulkomaisille yrityksille.

Varmuus on myös se, ettei venäläinen kaasua tule kilpailemaan venäläisen kaasun kanssa eurooppalaisilla markkinoilla; Energy Charteria ei nykymuodossa ratifioida. Varmuus on myös kaasun vientihintojen nousu IVY-markkinoilla.

Skenaariomielessä ehkä kaikkein olennaisinta on se, että joka tapauksessa energiasektori tulee olemaan taloutta kantava perusta, myös Mosaiikki-skenaariossa. Itse asiassa energiatulojen järkevä käyttö on - talousreformien rinnalla - ainoa tapa toteuttaa ja rahoittaa uuden innovatiivisemman tuotannon syntyä. Energia-skenaario ei ole ristiriidassa Mosaiikki-skenaarion kanssa, vaan ne joko seuraavat toisiaan, tai limittyvät toisiinsa.

Loppukommentti

Tulevaisuusvaliokunnan laatimat Venäjä-skenaariot antavat sekä hyvän pohjan keskustelulle että myös perusymmärryksen tehdä rationaalisia Suomen Venäjä-politiikkaan liittyviä päätöksiä. Skenaarioihin liitetyt suositukset on jatkoa työlle, jonka Sitra julkaisi vuosi sitten ja niiden henki on hyvin samanlainen. Suosituksista minua eittämättä eniten miellyttää ehdotus Venäjä-politiikkaohjelman sisällyttämisestä seuraavaan hallitusohjelmaan.

Mitä Suomi voi ja mitä Suomen tulisi tehdä? Minusta tuntuu, että pitää yrittää priorisoida; jos valita vain kaksi asiaa, olisivat ne jotakuinkin seuraavat. Ehkä kaikkein tärkeintä on lisätä opiskelija-, nuoriso-, tutkija-, koulutus- ja tiedeyhteistyötä - nostaa se täysin uudelle tasolle; toisaalta taata laadukkaan Venäjä-tiedon tuottaminen yhä enemmän Venäjän sisältä käsin toimien sekä ylläpitää venäjän kielen taitoa Suomessa. Kaikissa skenaarioissa venäläisiä tulee käymään ja asumaankin Suomessa nykyistä enemmän; tämä on suuri potentiaali, jota on opittava hyödyntämään mm. toiminnassa Venäjällä ja innovatiivisessa tuotannossa Suomessa. Ehkä kaikkein paras tulema olisi, että suomalainen nuori-

so kiinnostuisi Venäjästä omilla ehdoillaan, matkustaisi, muodostaisi omaa Venäjä-kuvaansa, joka voi ja saa olla hyvinkin kriittinen kunhan se ei ole pelkkää ennakkoluulojen toistamista. Jos suomalainen nuoriso "ei lähde Venäjälle", menetämme aika ainutlaatuisen suhteellisen kilpailuedun Venäjän naapurina asumisesta, niin talouden kuin vaikkapa kulttuurinkin alueilla.

Toivottavasti nämä skenaariot kiinnostavat. Toivottavasti ne tukevat ajattelemaan Venäjää rationaalisesti ja kiinnostuneena, ymmärtämään sen toiminnan motiiveja, vaikkei niitä aina välttämättä ei hyväksyisikään. Venäjä on erilainen, mutta "so what". Siksihän se onkin kiinnostava. Ja vain erilaisuudestahan syntyy uutta, olipa kyseessä teknologia tai kulttuuri.

Tilastoja

DEMOGRAPHIC DATA FOR RUSSIAN FEDERATION

World Bank Basic Indicators for 2005	
Population, total (millions)	143.2
Population growth (annual %)	-0.5
Life expectancy at birth, female (years)	72.0
Life expectancy at birth, male (years)	58.8
Poverty headcount ratio at \$2 a day (% of population)	13.5
GDP (current US\$) (billions)	763.7
GDP growth (annual %)	6.4
GNI per capita, Atlas method (current US\$)	4 460.0
Inflation, consumer prices (annual %)	12.7
Foreign direct investment, net inflows (% of GDP)	2.1
Unemployment, total (% of total labor force)	8.6
Time required to start a business (days)	33.0
Internet users (per 1 000 people)	111.0

Source: World Bank

(<http://web.worldbank.org/WBSITE/EXTERNAL/COUNTRIES/ECAEXT/RUSSIANFEDERATIONEXTN/0,,contentMDK:21032960~menuPK:989684~pagePK:1497618~piPK:217854~theSitePK:305600,00.html>)

Resident Population

Year	Total Population	Urban	Rural	(% of total) Urban	(% of total) Rural
1989	147.0	108.0	39.0	73	27
1993	148.6	108.7	39.9	73	27
1996	148.3	108.3	40.0	73	27
2001	146.3	107.1	39.2	73	27
2002	145.6	106.7	38.9	73	27
2003	145.0	106.3	38.7	73	27
2004	144.2	105.8	38.4	73	27
2005	143.5	104.7	38.8	73	27
2006	142.8	104.1	38.7	73	27

Births and Deaths in Russia (x 1,000 people)

Year	Births	Deaths	Population decrease	Infant deaths under 1 year
1992	1587.6	1807.4	219.8	29.2
1995	1363.8	2203.8	840.0	24.8
2000	1266.8	2225.3	958.5	19.3
2001	1311.6	2254.9	943.3	19.1
2002	1397.0	2332.3	935.3	18.4
2003	1477.3	2365.8	888.5	18.1
2004	1502.5	2295.4	792.9	17.3
2005	1457.4	2303.9	846.5	16.1

Life Expectancy at Birth: International Comparisons (2003 unless stated)

Country	Men	Women
Russian Federation (2004)	58.9	72.3
Austria	76.0	81.8
Bangladesh	62.1	63.7
Estonia	65.6	77.0
Finland (2004)	75.3	82.2
France	75.9	83.0
Germany	75.7	81.5
Italy	76.9	83.1
Japan	78.4	85.4
Sweden	77.9	82.4
USA	74.6	80.0

Newspaper	Type	Circulation 2005	Owning Institution	Individual Owner
Argumenty i Fakty	Weekly	2,900,000	Promsviazbank	Sergei Pugachyov (Federation Council Member, close to Kremlin)
Moskovsky Komso-molets	Moscow Daily	800,000	Various	Pavel Gusev (editor-in-chief)
Komsomolskaya Pravda	Daily	686,000	Prof-Media (25% Norway's AEE group)	Vladimir Potanin (Businessman) Rumoured sale to GazpromMedia
Trud	Daily	613,000	Promsviazkapital	Sergei Pugachyov (Federation Council Member, close to Kremlin)
Rossiiskaya Gazeta	Daily	374,000	Russian Government	
Izvestia	Daily	209,000	GazpromMedia (June 2005)	
Novaya Gazeta	Twice weekly	106,000		Unclear. Critical of Government
Kommersant-Daily	Daily	94,000		Alisher Usmanov (2006 – Putin supporter)
Gazeta	Daily	73,000		Vladimir Lisin (Owner of Novolipelsk metallurgical plant)
Vedomosti	Business Daily	42,000	Independent Media Sanoma Magazines	
Moscow Times	English-language daily	35,000	Independent Media Sanoma Magazines	
Nezavisimaya Gazeta	Daily	27,000		Konstantin Remchakov (assistant to German Gref, Trade Minister)
Segodnya	Daily	?	GazpromMedia (2001)	
Vremya Novostei	Daily	?		Alexander Voloshin (Former Presidential Chief of Staff)
Moskovskiye Novosti	Moscow Daily	?		Arkady Gaidamak (October 2005. Close to Kremlin)

Estimated number of Internet users (000): International Comparisons

	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004
RUS	1.0	20	80	220	400	700	1200	1500	2900	4300	6000	10000	16000
UKR	..	0.4	7	22	50	100	150	200	350	600	900	2500	3750
EST	1.0	4.5	17	40	50	80	150	200	392	430	444	600	670
LTA	..	..	..	..	20	50	80	105	150	170	310	936	810
LTU	..	..	..	..	10	35	70	103	225	250	500	696	968
CZE	..	60	130	150	200	300	400	700	1000	1500	2600	3100	5100
CHN	..	2.0	14	60	160	400	2100	8900	22500	33700	59100	79500	94000
BRA	20	40	60	170	740	1310	2500	3500	5000	8000	14300	18000	22000
UK	150	300	600	1100	2400	4310	8000	12500	15800	19800	25000	34400	37600
DEU	350	375	750	1500	2500	5500	8100	17100	24800	..	28000	33000	35200
FIN	95	130	250	710	860	1000	1311	1667	1927	2235	2529	2560	3286

Source: International Telecommunication Union, World Telecommunications Indicators Database, 9th edition, 2005.

Number of Cellular Mobile Phone Subscribers per 100 people

	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	% total tel sub.
RUS	0.06	0.15	0.35	0.5	0.92	2.22	5.28	12.1	24.9	51.6	65.3
UKR	0.03	0.06	0.11	0.2	0.43	1.62	4.42	7.66	13.7	28.5	53.1
BLR	0.06	0.06	0.08	0.1	0.22	0.49	1.39	4.67	11.3	22.7	41.4
MDA	-	0.02	0.05	0.2	0.39	3.17	5.13	9.35	13.2	18.5	47.7
ARM	-	0.01	0.16	0.2	0.23	0.46	0.67	1.88	3.10	5.35	25.9
AZE	0.08	0.22	0.52	0.9	2.34	5.44	9.38	9.75	12.8	17.4	58.7
GEO	-	0.04	0.55	1.1	1.88	3.88	6.06	10.2	14.5	16.6	55.2
KAZ	0.03	0.06	0.07	0.2	0.30	1.22	3.62	6.43	8.40	17.9	52.5
KGZ	-	-	-	-	0.06	0.18	0.54	1.06	2.75	5.17	38.7
TJK	-	-	0.01	-	0.01	0.02	0.03	0.21	0.73	2.14	35.5
TKM	-	-	0.05	1.0	0.09	0.17	0.17	0.17	0.19	1.01	11.8
UZB	0.02	0.04	0.07	1.0	0.17	0.22	0.25	0.74	1.25	2.05	24.1
EST	2.05	4.73	9.87	17.0	26.8	38.7	45.5	65.0	77.4	96.0	73.9
LTA	0.59	1.14	3.11	6.81	11.3	16.6	27.9	39.4	52.6	67.2	70.3
LTU	0.40	1.37	4.46	7.23	8.97	14.2	27.7	47.2	62.8	99.3	80.7
BGR	0.25	0.32	0.84		4.23	9.06	19.1	33.1	44.9	60.9	
CZE	0.47	1.94	5.11	1.52	18.9	42.3	68.0	84.4	95.2	106	63.4
HUN	2.59	4.63	6.94	9.4	16.2	30.8	49.8	67.9	78.5	86.4	75.9
POL	0.19	0.56	2.10	10.5	10.2	17.5	25.9	36.0	45.1	59.9	70.9
ROU	0.04	0.08	0.89	4.98	6.05	11.1	17.2	23.5	32.5	47.1	65.3
SVK	0.23	0.53	3.72	2.86	12.3	20.5	39.9	54.4	68.4	79.4	69.9
CHN	0.29	0.55	1.06	8.77	3.42	6.58	11.0	16.0	20.9	25.8	77.4
BRA	0.83	1.5	2.85	1.90	8.9	13.7	16.7	20.1	26.3	36.3	51.8
GBR	9.80	12.32	15.0	4.4	45.7	72.7	77.0	83.3	91.4	102	60.8
DEU	4.55	6.72	10.1		28.5	58.6	68.2	71.6	78.5	86.4	64.4
FIN	20.1	29.3	42.0	25.1	63.4	72.0	80.4	86.7	91.0	95.6	56.6
				17.0							67.8
				55.2							

Source: International Telecommunication Union, World Telecommunications Indicators Database, 9th edition, 2005.

Note: in 2004 the world leaders in mobile phones per 100 inhabitants were Luxembourg - 138, Hong Kong (China) - 119 and Sweden - 108. Leader for percentage of telephone subscribers as mobile phone users: Democratic Republic Congo - 99.5%!

Regional GDP in the Russian Federation, 1998–2004 (current prices, billions of roubles)

	1998	2000	2002	2004
Total	2 424	6 219	9 410	14 555
Central Federal District	712	2 052	3 181	4 587
North-West Federal District	250	611	940	1 475
Southern Federal District	195	473	738	1 086
Volga Federal District	467	1 125	1 604	2 415
Urals Federal District	339	937	1 424	2 614
Siberian Federal District	317	709	1 044	1 694
Far East Federal District	145	313	477	685

Source: Federal State Statistical Agency

Regions of the Russian Federation, population and administration 2002

	Territory, 1000 km ²	Population 1000 persons	No. of regions	No. of Towns	Urban regions	Urban settle- ments	Rural Admini- strations
Russian Federation, total regions	17075.4	145167	1866	1098	330	1842	24464
Central Federal District	650.7	38001	423	305	68	446	6136
North-West Federal District	1677.9	13974	155	146	38	176	1769
Southern Federal District	589.2	22907	256	135	51	132	3127
Volga Federal District	1038.0	31154	448	196	77	387	6996
Urals Federal District	1788.9	12374	116	114	25	174	1537
Siberian Federal District	5114.8	20063	325	132	59	291	3628
Far Eastern Federal District	6215.9	6692	143	70	12	236	1271

Source: All-Russia Census, 2002

The next diagram shows how the corruption market is divided by current authority branches.

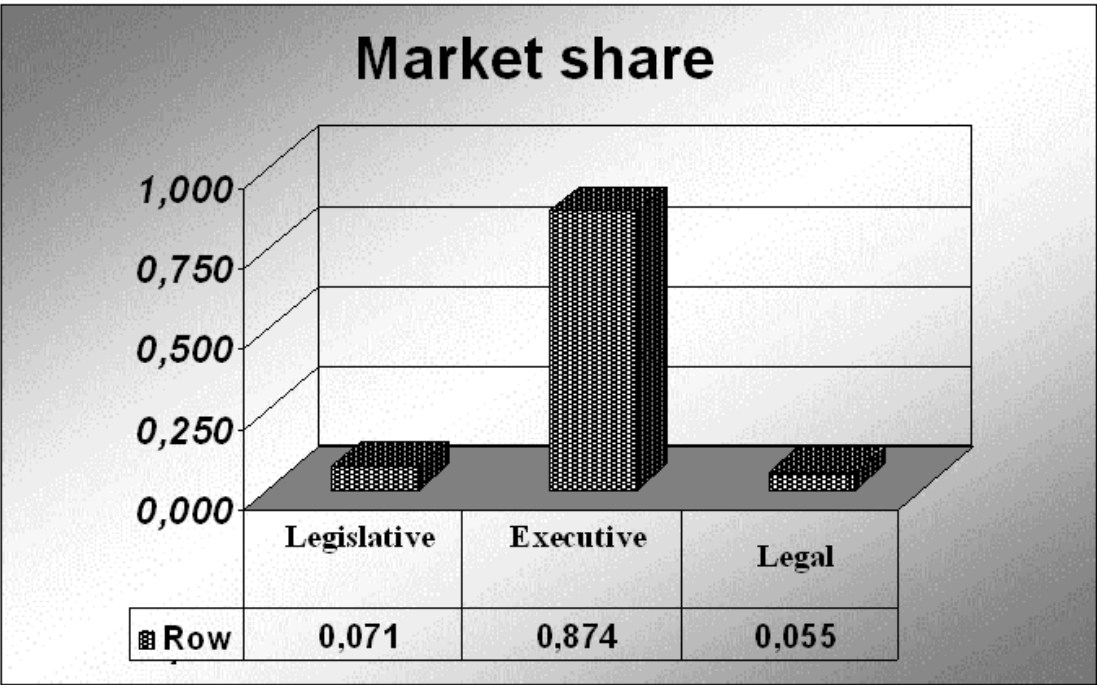

Fig. 2. Diagram of corruption market shared by three authorities' branches (legislative, executive, legal).

Lähde: Economist 20.10.2005

	Raaka-aineiden tuotantoon perustuva talous	Monipuolisen tuotannon ja palveluiden talous
Markkinoihin perustuva	1.Free Raw Materials TALOUS: Suuret kansainväliset ja venäläiset yritykset hallitsevat raaka-ainemarkkinoita. Infrastrukturi on heikosti kehittyntä lukuun ottamatta aloilla, jotka tukevat raaka-aineiden hankintaa ja jakelua. MARKKINAT: Yrityssektori näkee paljon mahdollisuuksia liiketoimintaan raaka-ainesektorilla ja hyvin kehittyneessä vähittäiskaupassa hyvin kehittyneillä alueilla. Perifeerisillä alueilla eräänlainen vaihtotalous vallitsee. Kuluttajien varallisuus vaihtelee raaka-aineiden kansainvälisten hintojen tahdissa. ALUEELLINEN KEHITYS: Venäjän alueellinen kehitys on hyvin epäyhtenäistä. Moskova, Pietari ja raaka-aineita paljon omaavat alueet kasvavat taloudellisesti muita alueita nopeammin KANSANVÄLISET SUHTEET Venäjä on WTO:n jäsen ja omaa kiinteät kauppasuhteet EU:n kanssa	2.New Economic Superpower TALOUS: Talous on hyvin dynaaminen ja Venäjällä on suuri painoarvo maailmantaloudessa. Keskiluokka on laaja ja vaikutusvaltainen ja työvoima on hyvin koulutettua ja motivoitunutta. MARKKINAT: Venäjästä on kehittynyt modernien markkinoiden alue kilpailukyysisine tuotteineen. Kotimainen tuotanto on laajaa ja on suuria venäläisiä kauppaketjuja. Kulu- tus heijastaa kasvavaa varallisuutta. ALUEELLINEN KEHITYS: Alueiden välinen vuorovaikutus lisääntyy kaikilla tasoilla. Itäiset alueet suuntautuvat Aasiaan, läntiset Eurooppaan ja eteläiseen Lähi-itään, Kaukasukseen ja Keski-Aasiaan. KANSANVÄLISET SUHTEET Venäjä on WTO:n jäsen. Se on taloudeltaan läpinäkyvämpi. Se saa lainaa edullisemmin ehdoin, koska investointien riskit vähenevät. Venäjä on etenemässä kohti EU:n jäsenyyttä
Suunnitteluun perustuva	3. Second World TALOUS: Valtio puuttuu paljon talouteen. Valtio valvoo kansainvälisiä ja kansallisia taloustoimia kontrolloiden ja byrokraattisesti MARKKINAT: Suuret raaka-aineyritykset ovat valtion omistamia. Työttömyys on suurta. Infrastrukturi on myös valtion omistamaa ja taloudellinen stagnaatio on vallalla monin paikoin. Osaan viennistä ja tuonnista kohdistuu massiivinen valtion säättely. ALUEELLINEN KEHITYS: Suuret kaupungit hallitsevassa asemassa, koska taloudelliset eliitit asuvat niissä. Alueiden välillä on suuria eroja. Materiaalivaroja omaavat ovat suosiossa ja muut saavat suhteellisen vähän investointeja. KANSANVÄLISET SUHTEET: Venäjä ei ole WTO:n jäsen. Vientiä hallitsevat energia ja raaka-aineet. Ulkomaiset vähittäiskaupan ketjut vain vähän edustettuja.	4. New Soviet TALOUS: Venäjä on suuressa määrin omavarainen, mutta sen tuotteet eivät usein ole kilpailukyysisiä maailmanmarkkinoilla. Tuotteiden tarjonta riippuu suunnitelmatalouden tavoitteista liittyen kotimaisten tuottajien ja tuotteiden kilpailuttamiseen. MARKKINAT: Valtio puuttuu laajasti talouteen. Työvoima on hyvin koulutettua mutta huonosti palkattua. Innovaattorit kohtaavat vihamielisen ympäristön. ALUEELLINEN KEHITYS: Alueet kilpailevat suhteellisilla eduillaan. Poliittiset suhteet ovat usein tärkeämpiä kuin taloudelliset näkökohdat. KANSANVÄLISET SUHTEET: Venäjä ei ole WTO:n jäsen, mikä estää vientiä. Monet ulkomaiset yritykset kuitenkin käynnistävät tuotantoa Venäjällä edellyttäen, että vallitsee sopiva lainsäädäntö. Tietyt alueet voivat tarjota erityisiä kiihokkeita ulkomaalaisten yritysten investoinneille. 'Joint venture' on ulkomaisten investointien yleisin muoto.